

X-48

Fərman Xəlilov

NAXÇIVANI ÖYRƏNƏN ELMI CƏMİYYƏT

YQ05(29-61a)

X-48

Fərman Xəlilov

Zəniz
Mədixz
X. Xəlilov
13.09.09
Naxçıvan.

NAXÇIVANI ÖYRƏNƏN ELMI CƏMIYYƏT

35733

*Tərtibçi, arəb əlifbasından transliterasiya edən,
izah və qeydlərin müəllifi:
Fərman Xəlilov
filologiya elmləri namizədi*

*Elmi redaktoru:
Tahirə Həsənzadə
tarix elmləri namizədi*

Fərman Xəlilov.
Naxçıvanı öyrənən elmi cəmiyyət.
Bakı, «Nurlan», 2005. – 196 səh.

Kitabda Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti Naxçıvan şöbesinin 1925-1928-ci illərdə fealiyyətini əks etdirən 41 protokolun tam mətni, faksimilesi və bu Cəmiyyətlə əlaqədar olan bəzi arxiv sənədləri və mətbü materiallar ilk dəfə olaraq toplu şəklində təqdim olunur.

Kitab tarixçi, arxeoloq və öz xalqının keçmiş ilə maraqlanan bütün oxucular üçün faydalı ola bilər.

4702000000
— *Qrifli nəşr*
N - 098 - 2005

© «Nurlan», 2005

ÖN SÖZ

*Kim bilir neçədir dünyanın yaşı,
Tarixin nə qədər yazılı vardır.
Hər saxsı parçası, hər məzar daşı,
Nəsildən-nəsilə bir yadigardır.*

Səməd Vurgun.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının təməli 2 noyabr 1923-cü ildə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin yaradılması ilə qoyulmuşdur. Təsis günüdə cəmi 45 nəfər üzvü öz ətrafında birləşdirən bu cəmiyyət qısa müddət ərzində fəaliyyət dairəsini genişləndirərək Xankəndi, Nuxa (Şəki), Zaqatala, Gəncə, Lənkəran, Şamaxı, Naxçıvan, hətta Tiflis, Moskva və Leninqradda öz şöbələrini yaratmışdır.¹ Cəmiyyətin fəaliyyəti haqqında mövcud elmi ədəbiyyatda müəyyən qədər məlumat verilsə də, onun Xankəndi, Nuxa (Şəki), Zaqatala, Gəncə, Lənkəran, Şamaxı, o cümlədən Naxçıvan şöbələri barəsində, demək olar ki, söhbət açılmamışdır. Naxçıvana həsr olunmuş ən mötəbər elmi mənbələrdə də Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin Naxçıvan şöbəsi haqqında heç bir məlumata rast gəlməmişik. Görünür, bu barədə söhbət açmaq üçün tədqiqatçıların əlində kifayət qədər fakt və materiallar olmamışdır. Günman etmək olardı ki, milli mədəniyyət və tariximizlə bağlı bir sıra qiymətli sənədlər kimi Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin sənədləri də müxtəlif səbəblər üzündən itib-batmışdır. Lakin xoş bir təsadüf bu gümanı alt-üst etdi. 1987-ci ildə Naxçıvan MR Mərkəzi Dövlət Arxivində Xalq Maarif Komissarlığının sədənlərini araşdırarkən səhvən əmr kitabları sırasına daxil edilən Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin 1925-1928-ci illər ərzində keçirilən 41 iclasının protokol dəftəri rastımıza çıxdı və həmin il Cəmiyyətin fəaliyyəti haqqında ilk dəfə olaraq oxuculara ətraflı məlumat verdik.²

¹ Bax: A.R.Zifeldt-Sumutyağı (Cəmiyyətin elmi katibi—F.X.) Azərbaycanı Tədqiq Cəmiyyətinin izləri. Azərbaycanı öyrənmə yolu (Məcmua). Bakı, 1928, səh. 59.

² Bax: F.Xəlilov. Naxçıvanı öyrənən elmi cəmiyyət. «Sovet Naxçıvanı» qəzeti, 10 noyabr 1987.

Azərbaycan dilində ərəb əlifbası ilə yazılan bu protokollarda Cəmiyyətin yarandığı gündən – 21 may 1925-ci ildən 27 avqust 1928-ci ilədək olan dövrdəki fəaliyyəti haqqında məlumatlar vardır.

İlk protokollardan aydın olur ki, Mərkəzi Cəmiyyətin nümayəndəsi Məhəmməd Baharlının iştirakı ilə keçirilən birinci iclasda Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti yaradılmış. Vahab Həsənzadə onun sədri, Mirbağır Mirheydərzadə isə elmi katibi seçilmişdir. Qeyd olunmuşdur ki, bu Cəmiyyətin yaradılmasında məqsəd Naxçıvan respublikasının maddi mədəniyyət abidələrini, etnoqrafiya və tarixini, iqtisadiyyatı və təbiətini ətraflı və planlı şəkildə öyrənməkdir. Bu ciddi və şərəfli vəzifəni həyata keçirmək üçün cəmiyyətdə 3 bölmə yaradılmışdır:

1. İqtisadi, ictimai, təbii bölmə.
2. Arxeoloji bölmə.
3. Etnoqrafi, türkoloji, tarix və ədəbiyyat bölməsi.

Cəmiyyət az vaxt ərzində öz ətrafına çoxlu üzv toplamışdır. Protokollarda adları tez-tez çökilən on fəal üzvlər bunlardır: Məhəmməd Rasizadə, Əbdüləzim Rüstəmov, Lətif Hüseynzadə, Xəlil Hacılarov, Həsən Səfərli, Yusif Qaziyev, Rza Paşazadə, Əbülfəzl Sadıqzadə, Mehdi bəy Hacinski, Məhəmməd Əhmədzadə, Neman Əfəndizadə, Əsəd Cəfərzadə, Əlisəttar Qılmanov, Asəf Ağakışiyev, Şərif Əfəndizadə, Abbas Gülməhəmmədov, Qəzənfər Hacılı, Hüseyn Musazadə, Nemət Novruzov, Seyid Səbri, M.Xasayev.

Cəmiyyətin fəaliyyət dərinəsini genişləndirmək məqsədi ilə Ordubad və Şərurda onun özəkləri, Naxçıvan Darülmüəllimində isə dərnəyi də yaradılmışdır.

Cəmiyyət yarandığı ilk gündən ictimaiyyətlə sıx əlaqə saxlamış, respublikanın maddi mədəniyyət abidələrinə, tarixinə, el ədəbiyyatı və etnoqrafiyasına dair məlumat və materialların toplanılması və tədqiqinə xüsusi əhəmiyyət vermişdir. Protokollardan məlum olur ki, müxtəlif vaxtlarda Cəhri kənd feldşeri Borisin kənddəki dəfinə, Camaldın kənd müəllimi Şahhüseynin Noraşen kəndindəki köhnə qəbiristanlığı, Cabbar Əmirovun Qızılıvəng kilsəsi, Nehrəm məktəb müdirinin «Ölü şəhər», Cəhri, Tırkeş və Yuxarı Remeşin məktəb müdirlərinin

öz kəndlərindəki asari-ətiqə, Nürgüt kənd sakininə İsmayıllı Məhəmmədovun kənddəki qızımızı torpaq və gümüşəbənzər daş, müəllim Yusif Qaziyevin Xan minarəsi haqqındaki məlumatları Cəmiyyətin ayrı-ayrı iclaslarında dinlənilmiş, müzakirə olunmuş, hətta bu məlumatlar əsasında ayrı-ayrı yerlərə elmi komissiyalar göndərilmişdir. Göndərilən komissiyaların işi çox vaxt uğurla nəticələnmişdir. Cəhri və Milaxda aparılan kiçik qazıntılar nəticəsində bir sıra arxeoloji materialların əldə edilməsi, Qıvraxda saxsı çölmək və qədim şüə qablarının tapılıb Naxçıvan muzeyinə verilməsi, Şahtaxtida mövcud olan Govurqala haqqında məlumatların toplanılması, yayıcılı bir kəndlidən Şah Abbasə məxsus qızılla yazılmış bir qılincin alınması, Xaraba Gilandan kəyanılara məxsus barmaqlı bir yarağın tapılması həmin komissiyaların uğurlu işlərindəndir.

Cəmiyyətin ilk tədbirlərindən biri də Bakıda keçiriləcək I Ümumittifaq Türkologiya qurultayına hazırlıq işləridir. Bu münasibətlə o dövr üçün Azərbaycan dili və mədəniyyəti ilə bağlı bir sıra aktual mövzularda məruzələrin oxunmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Ən fəal üzvlərdən M.Rasizadə «Dillərin tülu və qürubu», H.Səfərli «Türk dilinin mənşəyi və inkişafı», Ə.Rüstəmov «Türk dilinin bugünkü vəziyyəti, Ərəb və latın əlifbası ilə tovsih və tənzimi barəsində», Ə.Qılmanov «Türk millətinin ibtidai tarixi və dini təsəvvürleri» mövzularında məruzələrlə Cəmiyyət üzvləri və həvəskarlar qarşısında çıxışlar etmişlər. Protokollarda bu məruzələrin yiğcam mətnləri ilə bərabər məruzəçilərə verilən suallar və həmin suallara alınan cavablar da öz əksini tapmışdır.

Protokollarda Cəmiyyətin arxeoloji bölməsinin iki böyük xidməti barəsindəki ilkin məlumatlar da çox əhəmiyyətlidir. Həmin məlumatlardan öyrənirik ki, Cəmiyyət üzvləri 1925-ci ilin sentyabr ayından 1926-ci ilin iyun ayınadək Xaraba Gilanda aparılacaq arxeoloji qazıntı işlərinə ciddi hazırlıq aparmış, bu işin həyata keçirilməsi üçün 300 manat pul ayrılmışdır. Üzvlər bu məsuliyyətli işə prof. V.M.Sısoyevin rəhbərliyi ilə Bakıdan dəvət edilmiş xüsusi elmi ekspedisiya ilə birlikdə başlamışlar. Xaraba Gilanda qazıntı işləri iyun ayının 18-dən 28-dək aparılmış, Cəmiyyətin 24-cü iclasında

(28 iyun) 40 nəfər üzvün və Azərbaycan Asarı-ətiqə Komissiyası nümayəndələrinin iştirakı ilə prof. V.M.Sisoyevin qızıntıının nəticələrinə dair məruzəsi dinlənilmiş və müvafiq qərarlar çıxarılmışdır. İclasın çıxardığı qərarlardan biri belə idi ki, burada aparılan qazıntı işləri kifayətləndirici olmadığından gələcəkdə bu iş davam etdirilsin, «mübəhəm qalmış məzarıstan məsələsi və s. tarixi məsələlər aydınlaşdırılsın».

Arxeoloji ədəbiyyatdan məlumdur ki, 1926-cı ilin sentyabrında Zaqafqaziya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi yanındakı Zaqafqaziya Elmi Assosiasiyanın yardımı ilə Maddi Mədəniyyət Tarixi Akademiyası Qızılvəngdə qazıntı işləri aparmaq üçün leninqradlı alim prof. A.A.Millerin başçılığı ilə oraya ekspedisiya göndərmişdir. Bu ekspedisiyanın qarşılanması və qazıntıının nəticələrinə dair prof. A.A.Millerin ilkin mülahizələri də məhz Cəmiyyətin 29-cu və 30-cu protokollarında özəksini tapmışdır. Sentyabr ayının 12-də keçirilən iclasda ekspedisiya və onun rəhbəri A.A.Millerin Naxçıvanda hüsн-rəğbətlə qarşılanması, Cəmiyyət tərəfindən M.Mirheydərzadə və Y.Qaziyevin tərcüməçi və bələdçi sıfəti ilə professora təhkim olunmaları haqqında qərar qəbul olunmuş, həmin ayın 25-də 200 nəfər üzv və həvəskarın iştirakı ilə keçirilən 30-cu iclasda isə prof. A.A.Millerin Qızılvəngin tədqiqi haqqındaki məruzəsi dinlənilmiş və alqışlarla qarşılanmışdır. 30-cu protokolda prof. A.A.Millerin məruzəsinin çox yığcam mətni də verilmişdir. Professor bir müddət sonra bu səfərinin yekunlarına aid «1926-cı ilin yayında Naxçıvan respublikasında arxeoloji tədqiqatlar»³ başlıqlı irihəcmli hesabatında ətraflı şəkildə bəhs etsə də, hər halda onun Qızılvəng mədəniyyətinə dair Naxçıvandakı məruzəsində söylədiyi ilkin mülahizələr öz əhəmiyyətini qətiyyən itirməmişdir. Arxeoloqların ilk mənbə kimi bu mətnə də müraciət etmələri faydalı ola bilər.

Protokollarda Cəmiyyətin ədəbiyyat sahəsindəki iki mühüm xidməti ilə də tanış olmaq mümkündür. 28-ci protokoldan məlum olur ki, 1926-cı ilin sentyabr ayının 3-də Azərbaycan Yaziçılar Cəmiyyətinin Naxçıvan şöbəsi

³ Bax: Izah və qeydlər. Qeyd № 31.

yaradılması haqqında məsələ qaldırılmış, şöbənin 9 nəfərdən ibarət (Vahab Həsənzadə-sədr, Əbulfəzl Sadıqzadə-katib, Mehdi bəy Hacınski, Mirbağır Mirheydərzadə, Qəzənfər Hacılı, Şərif Əfəndizadə, Məhəmməd Rasizadə, Rza Paşazadə və Həsən Səfərli) rəyasət heyəti seçilmişdir.

Cəmiyyətin ədəbiyyat sahəsindəki digər xidmətləri isə el ədəbiyyatı nümunələrinin toplanılması ilə bağlıdır. Bayati, tapmaca, yaniltmac, nağıl və digər folklor materiallarının toplanılıb qeydə alınmasına maddi marağı artırmaq üçün Cəmiyyət öz bütçəsindən toplayıcılara müəyyən məbləğ ayırmayı da zəruri saymışdır.

Cəmiyyət fəaliyyəti dövründə respublikanın müxtəlif rayon və kəndlərinə elmi ezamiyyətlərin təşkilinə də xüsusi diqqət yetirmişdir. Bu sahədə Cəmiyyətin elmi katibi M. Mirheydərzadənin fəaliyyəti daha çox diqqəti cəlb edir. Onun Ordubad, Culfa və Şərur dairələrinə elmi səyahətləri olduqca möhsuldar olmuşdur. Bu səyahətlərdən biri haqqında 40-cı protokolda M. Mirheydərzadənin 11 vərəqlək geniş məruzəsi verilmişdir.⁴ Həmin məruzə elmi cəhətdən maraqlı olmaqla yanaşı, müasir mütəxəssislər üçün də lazımlı bir materialdır. Məruzədə Baş Nəraşen, Yengicə, Zeyvə, Dündəngə, Xanlıqlar, Püsyən, Yurtçu, Tənənəm, Qarabağlar, Xıncab, Əznəbürd, Şahtaxtı və s. kəndlərin coğrafi mövqeyi, əhalisinin etnik kökü, kövşənlərinin adı göstərilmiş, həmin kəndlərdə aşkar edilən tarixi abidələr, maddi mədəniyyət nümunələri və arxeoloji materiallar haqqında məlumat verilmişdir.

M. Mirheydərzadənin Ordubad və Naxçıvanın tarixi və abidələri haqqında yazdığı kitabları isə Cəmiyyətin iclaslarında dəfələrlə müzakiro olunub təkmilləşdirildikdən sonra çapa layiq görülmüşdür. (Kitabları Naxçıvan mətbəəsində çap etmək qərara alınmışdır).

Əldə olan protokollardan o da məlum olur ki, Cəmiyyət varlığının 3 ili ərzində ciddi maliyyə çətinlikləri ilə də qarşılaşmış, lakin buna baxmayaraq, birinci protokolda qeyd

⁴ Bu məruzəni «Nəraşen dairəsinə səyahət» sarlövhəsi ilə «Sovet Naxçıvani» qəzetinin 16 fevral 1989-cu il nömrəsində oxuculara təqdim etmişik.

olunduğu kimi, «vətənimizi tanımaq, öyrənmək və gələcək üçün lazımi tədbirlər aramaq»dan ötrü öz şərefli tarixi vəzifəsini yerinə yetirməyə cəhd göstərmişdir.

Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin fəaliyyəti xüsusi tədqiqə layiq bir mövzudur. Ümid edirik ki, tam mətnlərini təqdim etdiyimiz Cəmiyyətin 41 protokolu⁵ və onun fəaliyyəti ilə əlaqədar olan digər sənədlər tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

*Fərman Xəlilov,
filologiya elmləri namizədi.*

⁵ Protokollar Naxçıvan Muxtar Respublikası Mərkəzi Dövlət Arxivində mühafizə olunur. Fond 1. siy.2. saxlama vahidi 13. Bundan sonra Naxçıvan MR MDA kimi göstəriləcəkdir.

**NAXÇIVAN TƏDQİQ VƏ TƏTƏBBÖ
CƏMIYYƏTİNİN
21 MAY 1925–27 AVQUST 1928-Cİ İLLƏRƏ
AİD
İCLAS PROTOKOLLARI**

Protokol № 1²

21 may 1925-ci sənədə. Naxçıvan ölkəsinin Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin ümumi iclası vəqə olur. Yoldaş V.Həsənzadənin sədarəti, A.Ağakışızadənin katibliyi ilə. İştirak edir Cəmiyyətin səkkiz nəfər üzvləri və Mərkəzdən gəlmüş yoldaş M.Baharlı.

Müzakireyi-yövmiyyə:

1. Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin mahiyyəti barəsində.
2. Heyəti-idarəyə intixabat barəsində (şuraya sədr, elmi katib, təftiş komissiyonu, sandıqdar və qurultaya nümayəndə).
3. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
I-ci məsələ barəsində: yoldaş V.Həsənzadə Cəmiyyətin təşkili, mahiyyəti və gördüyü işər barəsində ətraflı məlumat verir. Ona əlavə olaraq M.Baharlı Cəmiyyətin mahiyyəti haqqında bəzi məlumatlar verir.	Hər iki yoldaşın məruzələri dinlənildikdən sonra iclas bu qərara gəlir. Bundan sonra bütün üzvlər var qüvvəmizlə çalışacağımız ki, biz də öz vətənimizi tanıyaq, öyrənək və gelecek üçün lazımi tədbirlər arayaq.
2-ci məsələ haqqında: yoldaş M.Baharlı danışdıqdan sonra	İclas yoldaş M.Baharlinin məruzəsini dinləyib heyətin sədrliyinə V.Həsənzadə, elmi katib-

göstərir ki, 3 nəfərdən ibarət bir heyəti-idarə seçmək lazımdır (sədr, elmi katib, yaxud ümurre-idareyi-müdir – və sandıqdar) və 3 nəfərdən ibarət bir təftiş komissiyonu seçilsin. Əlavə Mərkəzi İcrayə Komitəsi nəzdində Cəmiyyətin idarəsinin olmasını qeyd edir.

liyinə M.Mirheydərzadə, sandıqdar A.Qəmerlini intixab edirlər. Təftiş komissiyonuna müəllim [F.]³ Mahmudbəyov, R.Isfəndiyarov və N.Musayev seçilir. 29 mayda Bakıda olası Cəmiyyətin mərkəzi qurultayına nümayəndə seçilir: V.Həsənzadə, M.Mirheydərzadə. Bunnaların Naxçıvandan göndərilmosunu və Azərbaycan müəllimlər qurultayında olan Naxçıvan Darülmüəllimin müəllimi yoldaş H.Səfərlinin Naxçıvan şöbəsi tərəfindən qurultaya nümayəndə olub iştirak etmələri təhti-qərara alınır.

Başqa bir məsələ olmadığından iclas qapanır.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 2

17 avqust 1925-ci sənədə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin Naxçıvan şöbosinin ümumi icası vəqe olur. Yoldaş V.Həsənzadənin sədarəti, L.Hüseynzadənin katibliyi ilə.

Müzakireyi-yövmiyyə:

1. Cəmiyyətinin fəaliyyəti və gördüyü işlər barəsində.
2. Cəmiyyətin seksiyalara bölünməsi və üzvlərin işləməsi barəsində.
3. Cəmiyyətin büdcəsi və məxarici haqqında.
4. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
<p>1-ci məsələ barəsində: Cəmiyyətin elmi katibi [M.]Mirheydərzadə Cəmiyyətin keçmiş zəfəndən və gələcəkdə işləməsin-dən danışır. Yoldaşa bir çox suallar verilib kafi və qənaətedici cavablar almır.</p>	<p>Yoldaşın məruzəsi dinlənildik-dən sonra zeyldəki təkliflər olunur. Əvvəl təklif edir yoldaş [A.]Yusifov.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Cəmiyyətin gələcəkdə gözəl işləməsi üçün iş planı tərtib edilsin. 2. Cəmiyyətin üzvlərini hesaba alıb üzvlər seksiyalara bölünsün. 3. Smeta tərtib olunsun. <p>Yoldaş [A.]Yusifovun təkliflərinə yoldaş H.Sultanov tərəfdar olub əlavə edir ki, iş planı və smeta tərtib etmək üçün 5 nəfərdən ibarət bir komissiya intixab olunsun.</p> <p>Yoldaş [A.]Yusifov bir təklif dəxi əlavə edib deyir ki, Mərkəzdən naümid olmayıb hər halda Xalq Komissarları Şurası Naxçıvan şöbəsinə Azərbaycan Mərkəzi Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətindən maddi yardım diləsin. Ümumiyyətlə, təkliflər birləşdirilib Cəmiyyətin gələcəkdə müsbət nəticələr əldə etməsi üçün plan və smeta tərtib etməkdən ötrü 5 nəfərdən ibarət bir komisiyon seçilir ki, bunlardan ibarətdir:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Həmid Sultanov. 2.Hüseyn Musazadə. 3.Abbasqulu Əlyarov. 4.Mirbağır Mirheydərzadə. 5.Novruz Musayev. <p>Komissiyonun sədrliyinə yodaş H.Sultanov qəbul olunur.</p>

2-ci məsələnin göləcək iclasa yatırılması təklif olunur.

3-cü məsələ yodaş H.Sultanovun yuxarıda etdiyi təklifə binaən həll olunmuş hesab olunur.

4-cü cari məsələdə:

I. Yoldaş [N.]Musaev təklif edir ki, nizamnamə mövcübince Cəmiyyətin idarəsi gərək Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin nəzdində olub onun büdcəsinə daxil edilsin. Əgər Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi öz tahtihimayəsinə almazsa, Cəmiyyət ləğv olmalıdır. Zira ki, Cəmiyyət bu vəziyyətlə iş görüb yaşaya bilməz.

Buna qarşı H.Sultanov söyləyir ki, hər halda Cəmiyyəti saxlayıb yaşatmaq lazımdır.

II. Yoldaş [A.]Yusifov Qərbi Qafqasiyanın ölkəşünaslıq qurultayının təmiminməsini oxuyur və tək-

İclas tərəfindən qəbul olunub gölən iclasa yatırılır.

Etiraz olmadı.

Cəmiyyətin yaşadılması Xalq Komissarları Şurası sədri yodaş H.Sultanovun təklifinə görə qəbul olunur.

Qurultayda iştirak etmək üçün iki nəfər nümayəndə-[A.]Yusifov, şuranın sədri V.Həsənzadə intixab olunub göndərilməsi qəbul olunur və iki nəfər alim barəsində neçə

lif edir ki, şöbə tərəfindən iki nəfər nümayəndə və iki nəfər də alim sıfəti ilə quultaya göndərilsin.

nəfər namizədlər göstərilir, o cümlədən müəllim H.Səfərli və başqa namizədlər göstərilirlər.

Başqa bir məsələ olmadıqından iclas qapalı elan olunur.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 3

6 sentyabr 1925-ci sənədə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin Naxçıvan şobəsinin heyəti-idarə iclası yodaş M.Mirheydərzadənin sədarəti və R.İsfəndiyarlinın katibliyi ilə vəqə olur.

Müzakireyi-yövmiyyə:

1. İş planı haqqında.
2. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci: İş planı haqqında yoldaş M.Mirheydərzadə geniş dairədə məlumat verdi. ⁴	Yoldaşın verdiyi məlumatı dinləyib iclas bu qərara gəldi ki, 17 avqustda intixab olunmuş komissiyondan xahiş olunsun məzkar tarixdə vüqu bulan ümumi iclasın qətnaməsinə (hansı ki qət olunmuşdu iş planı və smeta tərtib edilsin) tez bir zamanda əməl etsinlər.
2-ci: Cari məsələdə Cəmiyyətin üzvlərin-dən üzvlükhaqqı toplamaq haqqında yodaş [A.] Qəmərlinski bəyanat verir.	Üzvlükhaqqı barəsindəki məsələnin ümumi iclasa verilməsi təhti-qərara alınır.

Artıq bir məsələ olmadığından iclas qapanır.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 4

21 sentyabr 1925-ci sənədə saat 6 radələrində Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin Naxçıvan şöbəsinin icası yoldaş M.Mirheydərzadənin təhti-sədarətində və L.Hüseynzadənin kitabıtları ilə açılır.

Müzakireyi-yövmiyyə:

1. Tərtib olunmuş smetanın oxunub təsvib edilməsi.
2. Üzvlərin seksiyalara bölünməsi haqqında.
3. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
I-ci məsələ: Tərtib olunmuş smeta oxunub Cəmiyyətin mədaxil və məsarifi və gediləcək fənni-səyahətlərin məkanları bir-bir göstərilir. Yoldaş [M.] Xəsayev Cəmiyyətin məsarifinin mədaxilindən artıq olduğunu qeyd edərək məsarifin azaldılmasını təklif edir.	Iclas ümumiyyətlə Cəmiyyətin tərtib etdiyi smetanı təsvib və təsdiq edir.
Maarif komissarı yoldaş [H.]Musazadə Cəmiyyətin daşıdığı ad və göstərdiyi vəzifənin nə qədər böyük və əhəmiyyətli olduğunu söyləyərək məsarifin çoxluğu deyil, bəlkə,	

daha artırılmasını qeyd edir. Əlavə Mərkəzdən bizim Cəmiyyətə yardım ediləcəyini söyləyir. Ümumiyyətlə, tərtib edilmiş smetanın təsdiq edilməsini təklif edir.

2-ci məsələ: üzvləri seksiyalara bölmək. Cəmiyyətin 3 seksiyaya təqsim olunması təklif olunur:

1. İqtisadi-ictimai və təbii seksiya.

2. Arxeoloji seksiya.

3. Etnoqrafi, türkoloji, tarix və ədəbiyyat seksiyası.

3-cü cari məsələ:

I. Yoldaş Ə.Həsənzadə yeni intixab olunmuş heyətin tezliklə işə başlaması üçün ictimai-iqtisadi seksiyada yoldaş [M.]Xasayev, arxeolojidən X.Hacılarov və türkoloji seksiyasından da yoldaş V.Həsənzadənin heyət iclası çağırmalarını təklif edir.

II. Yoldaş Y.Qaziyevin Xan minarəsi haqqında yazdığı bir məktub oxunur.

Göstərilmiş seksiyalar qəbul olunub, hər seksiya 3 nəfrdən ibarət bir heyət (büro) intixab olunur. İqtisadi-ictimai və təbii seksiyyaya [M.]Xasayev, A.Musazadə və Ə.Həsənzadə seçilir. Arxeoloji seksiyasına Y.Qazizadə, X.Hacılarov və Əsgərov, etnoqrafi və türkoloji seksiyasına V.Həsənzadə, M.Rasizadə və H.Səfərli intixab olunur.

Yoldaşın təklifi ümumiyyətcə qəbul olunur.

Sməta təsdiqindən sonra artıq para olarsa, yoldaşın fikri o zaman nəzərə alınır.

III.Üzvlükhaqqı
barəsində sədr yoldaş
M.Mirheydərzadə
damışır.

Üzvlükhaqqının bir ayın müd-
dətində iclas tərəfindən qəbul olu-
nur.³

Başqa bir məsələ olmadığından dolayı iclas qapanır.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 5

1925-ci sənənin 3 oktyabrunda Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin üzvlərinin və seksiyalarının icLASI V.Həsənzadənin sədarəti və M.Mirheydərzadənin katibliyi ilə vəqə olur.

Gündəlik məsələlər:

- 1.Bölmələrin heyət intixabı.
- 2.Şərur və Ordubad qəzalarında özək təşkili.
- 3.Nehrəm məktəb müdirinin «Ölü şəhər» haqqında yazdığı məktubun oxunması.
- 4.Xaraba Gilana həvamüsəid iki fənni-səyahət yapılması.
- 5.Darülmüəllimin" nəzdində tədqiq və tətəbbö dərnəyinin təşkili.
- 6.Dekabrda Bakıda çağırılmış Türkoloji qurultayı haqqında gələn məktubun qiraəti.
- 7.Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ haqqında yoldaş V.Həsənzadə məlumat verdi.	Bölmələrə heyət intixab etmək üçün [M.] Xasayevə, V.Həsənzadəyə və X.Hacılarova təliqə yazmalı ki, hər kəs öz bölməsini çağırıb büro heyəti intixab etsin.
2-ci məsələ: Ordubad və Şərura gedilib	Tapşırılr Cəmiyyət idarəsinə Şərur və Ordubad müvəkkillərinə

özək təşkil etmək haqqında yoldaş M.Mirheydərzadə məlumat verir.

3-cü: Nehrəm məktəb müdirini «Ölü şəhər» haqqında yazdığı məktub oxunur.

4-cü: Xaraba Gilana fənni - səyahətə getmək haqqında müfəssəl danışılır.

5-ci: Darülmüəlli mində dərnək təşkili haqqında müzakirə olur.

6-cı: Dekabr ayında Azərbaycanda çağırılan Türkoloji qurultay⁷ haqqında komissiyondan gəlmiş məktub oxunur. Naxçıvana verilmiş yerin az olduğu haqqında müzakirələr olur. Bu barədə V.Həsənzadə müfəssəl bəyanat verir.

seyqi-əlaqə edib müvəkkil vasitəsi ilə özək təşkil etdirsin.

Xaraba Gilana gedidikdən sonra «Ölü şəhər»ə də gedilməsi təhtiqərara alınır.

Oraya fənni-səyahət etmək lazımlığı görülb qət olunur ki, onun üçün plan və layihə hazır edilsin. Layihəni hazır etmək üçün bu beş nəfər komissiyon seçilir:

1. Mirbağır Mirheydərzadə.
2. Xəlil Hacılarov.
3. Məhəmməd Rasizadə.
4. Əbdüləzim Rüstəmov.
5. Həsən Səfərli.

Mühəvvəl olunsun Darülmüəllimin müdirinə⁷ ki, orada bir tədqiq və tətəbbö dərnəyi təşkil etsin.

İclas qurultayın çox əhəmiyyətli olduğunu Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti idarəsi qurultaya mənfəətli məlumat verib ölkənin tədqiqinə artıq dərəcədə möhtac olduğunu nəzərə alıb Naxçıvanda fəqət maarif komissarına bir yer⁹ verilməsini az hesab edib qərra alır ki, şöbə komissiyonundan və Mərkəzi Təqdiq və Tətəbbö Cəmiyyətindən xahiş və istidə etsin Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinə bir yer verilsin.

35733

Başqa bir məsələ olmadığından iclas qapandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 6

1925-[ci] ilin oktyabr ayının 7-də Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin Naxçıvan şöbəsinin idarə iclası axşam saat 7-də yoldaş X.Hacılarovun təhti-sədarətində və S.S.Əsədlinin katibliyi ilə vəqə olur.

Müzakireyi-yövmiyyə:

1. Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin bir sənəlik iş planı.
2. Komissiyon tərəfindən Xaraba Gilana səyahət üçün tərtib verilmiş layihənin oxunması.
3. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci: Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin bir sənəlik iş planı M.Mirheydərzadə tərəfindən oxundu.	Bir sənəlik iş planı maddəbə-maddə oxunduqdan sonra bəzi maddələrin cüzi təqyir və təbdili və bəzi maddələrin əlavə edilməsi ilə iclas tərəfindən qəbul olundu.
2-ci: Xaraba Gilana elmi səyahət yapmaq üçün komissiyon tərəfindən tərtib verilmiş layihə oxundu.	Maddələr bir-bir oxunub cüzi müzakirə və bir maddəsi ixtisar edilib, qalanı isə ümumiyyətcə qəbul olundu. Heyət czamiyenin və saiti-nəqliyyəsi barəsində ərazi komissarı [M.]Xasayeva və onun təhti-sədarətində sair mexarici barəsində İcraiyyə Komitəsinə müraciət edilib istənilməsi qərara alındı.

3-cü cari məsələdə:

I. Yoldaş V.Məmmədzadə seksiyalar bölməsinin tərkibi və onların işləməsi haqqında bəzi suallar verib və təklif edir ki, elan vasitəsilə hamı üzvlər bölmələrdə çalışmağın qaydasından müfəssəl xəbərdar edilsin.

II. İclasların vaxtı barəsində müzakirə olundu.

III. Prof. Modinin (?) gəlib Təbrizə getməsi və onun buraya çağırıb bəzi istifadələr edilməsi və Naxçıvanda olan asari-otiqələri görməsi barəsində H.Səfərli danişib məzkuru keçərkən buraya çağırıb saxlamağı təklif edir.

Qəbul olunub idarənin qəzetə və elan vasitəsi ilə məlumat verilməsi töhti-qərara alındı.¹⁰

İclasların 15 gündən bir tək (salı) günü olması (necə ki keçmiş iclasda qət olunmuşdu) qəbul olundu.

İdarəyə tapşırılır ki, bu barədə İeraiyyə Komitəsinə yazış onun vasitəsi ilə iqtamata bulunsun.

Artıq məsələ olmadığından iclas bağlandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 7

1925-ci ilin noyabr ayının 5-ci günü saat 4-də Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin idarə icLASI V.Həsənzadənin sədrliyi, M.Mirheydərzadənin katibliyi, A.Qəmərlinin üzvliliyü

və təftiş kosisiyonunun üzvlərindən [F.]Mahmudbəyovun iştirakı ilə açılır.

Qarşıda duran məsələlər:

1. Bu gələcək dekabr ayında Bakıda çağırılmış Türkoloji qurultayının yaxınlaşması və ona hazırlıqlar görülməsi barəsində.
2. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ barəsində yoldaş V.Həsənzadə müfəssəl danışib məzkur əlfəvq qurultayı türk lisan və ədəbiyyatında olan əhəmiyyətini və gələcək mənfaətlərin və qurultaya hər yerdə hazırlıqlar getdiyini, Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin də hazırlıqlar görməsini bəyan etdi.	Iclas yoldaş V.Həsənzadənin nitqini dinlədikdən sonra bu qərara gəldi ki, qurultaya hazırlıqlar görülməsi vacib və lazımdır. Bu barədə Cəmiyyətin türkoloji və ədəbiyyat bölməsi təzlikilən gərək təşəbbüsətə bulunsun, bu yolda mühabirələr versin, maarif və ədəbiyyat xadimlərindən məlumat və materiallar toplasın.
2-ci cari məsələdə: yoldaş A.Qəmərli Cəmiyyətin maliyyə və üzvlükhaqlarının yığılması barəsində danışib məlumat verir.	Bu barədə qət olundu ki, sandıqdar ciddiyət edib üzvlərin çoxu qulluqçu olduqlarından məvaciblər veriləsi vaxt üzlükhəqqı alsın.

Başqa bir məsələ olmadığından iclas qapanır.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 8

1925-ci ilin noyabr ayının 6-ci günündə saat 4-də Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti idarəsinin iclası yoldaş M.Mirheydərzadənin təhti-sədaretində və S.S.Əsədlinin katibliyi ilə və türkoloji bölməsi sədrinin və katibinin iştirakları ilən vəqə olur.

Həll ediləcək məsələlər:

1. Bakıda çağırılmış Türkoloji qurultayının yaxınlaşması və idarənin 5 noyabrdakı qətnaməsinə görə fəvqüzzikr məsələnin müzakirəsi haqqında.
2. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
<p>Qurultayın yaxınlaşması, ona hazırlıqlar görüləməsi və gedəcək olan nümayəndələrimizin əlində tezislər olması barəsində elmi katib M.Mirheydərzadə danişib məlumat verir.</p>	<p>Yoldaş M.Mirheydərzadənin məruzə və bəyanatını dinlədikdən sonra iclas bu qərara gəlib qət edir ki, bu noyabr ayının axırına kibi bu maddələrə dair gərək məruzə və mühazirələr verilsin:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. «Ümumişanın mədxəli». 2. «Dillərin quruluşu». 3. «Türk dilinin şivələrinin mənşəyi, tarixi inkişafı, türk tayfalarının ibtidai tarixi və ibtidai dini təsəvvürləri barəsində». 4. «Türk millət və tayfalarının əlifbaları, türk dilinin iması və üsuli-tədrisi barəsində». 5. «Türkçədə elmi istilahlar yaratmaq məsələsilə əlaqədar olaraq türk dili və şivələrinin qiyası, morfolojisi, türk dilinin başqa diller ilə əlaqə və rabitəsi». 6. «Türk dilinin bugünkü vəziyyəti, ərəb və ya latin (yeni əlifba) əlifbaları ilə islah və tovsiyi barəsində».

Başqa bir məsələ olmadığından dolayı iclas qapanır.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 9

1925-[ci] ilin noyabr ayının 10-da Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin Naxçıvan şöbəsinin növbəti iclası væq olur. Axşam saat 6-da M.Mirheydərzadənin təht-i-sədarətində və S.S.Əsədlinin katibliyi ilə 25 nəfər üzv iştirak ediyordu.

Gündəlik məsələlər:

1. Xaraba Gilana tədqiq üçün göndərilmiş komissiyonun məruzəsi.
2. Asari-ətiqə və türkoloji bölməsinin pişnihadları.
3. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ haqqında: Xaraba Gilana gedən heyət və üzvlərin hazır olmadıqlarıdan həmin məsələnin təxiri təklif olunur.	İclas tərəfinən bu təklif qəbul olunub həmin məsələnin dayandırılması təht-i-qərara alındı.
2-ci: Arxeoloji bölməsinin Bürcün (Xanlıq minarəsinin) muzey olması və minarənin lazımı təmiri haqqında etdiyi pişnihadı və asari-ətiqələr qoyulması haqqında bir-iki mülahizət və arzusu oxundu.	İclas ümumiyyətlə qəbul edib təsdiq ediyor. Və əlavə edilir ki, arxeoloji seksiyası həmin barədə smeta tərtib edib idarəyə versin. Cəmiyyətin idarəsi də lazımı yerinə müraciət etsin.

3-cü: türkoloji seksiyasının Bakıda çağırılmış qurultaya hazırlıq yapmaq üçün bir neçə mühazirələr edilməsi haqqında olan pişnihadı oxunur.

Məzkrə seksiyanın etdiyi pişnihad qəbul olunur və göstərilən maddələr zeyldəki qərar üzrə paylanılır:

6 noyabrda birinci maddə və 13 noyabrda ikinci maddə haqqında mühaziro vermək tapşılır M.Rasizadəyə, 3-cü maddənin birinci hissəsi, yəni «Türk dilinin mənşəyi və tarixi inkişafı» barəsində H.Səfərli, 6-cı hissəsi, yəni «Türk tayflarının ibtidai tarixi və ibtidai dini təsəvvürləri» barəsində yoldaş [Ə.]Qılmanov, 4-cü maddə haqqında «Türk millət və tayfalarının əlifbaları, türk dilinin iması və üsuli-tədrisi» haqqında N.Əfəndizadə, 5-6-cı maddələr «Türk dilinin bugünkü vəziyyəti və əreb, ya latin əlifbaları ilə islah və tovsihi» barəsində yoldaş Ə.Rüstəmova həvalə olundu.

3-cü cari məsələdə: Vaxt olmadığından Tırkeş məktəb müdirinin və Yuxarı Remeşin məktəb müdirinin verdiyi məlumat oxuna bilməyib başqa bir vaxta yatırıldılar və iclas saat 8-də qapandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 10

Azərbaycanda dekabr ayında çağırılmış türkoloji qurultayının yaxınlaşması və ona hazırlıqlar görülməsi barəsində Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin türkoloji bölməsinin etdiyi pişnihada görə və Cəmiyyətin idarəsinin 10

noyabrdakı qətnamə və dəvətnaməsinə mütəbiq 1925-[ci il] 13 noyabrda Cəmiyyətin ümumi iclası V.Həsənzadənin sədrliyi, M.Mirheydərzadənin katibliyi ilə 50 nəfər üzvün və bir çox bitərəflərin, tələbələrin iştirakı ilə gündüz saat 11-də Dövlət teatrosunda vəqe olur.

Qarşıda duran məsələlər:

1.1-2 noyabrda Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö

Cəmiyyətinin ikiillik yubileyinin (bayramının) təbrik olması və Naxçıvan şöbəsi bu bayramı gec bildiyindən həmin bu iclasda təbrik etməsi.

2.10 noyabr 3 nömrəli protokolda göstərildiyi vəchle 2-ci maddəyə dair M.Rasizadənin məruzəsi.

3.Cari məsələlər.

(Sədr məclisi açıq elan edir)

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ haqqında sədr məclisə müfəssəl bir məlumat verir.	İclas bu qərara gəlir ki, Mərkəzi Cəmiyyətin iki sənəlik bayramını təbrik edib, əlavə Cəmiyyətin idarəsi iclasın təbrikini şöbənamından Mərkəzi Cəmiyyətə yazıb bildirsin. Və öz məktubunda əlavə etsin ki, Mərkəzin bu bayramı Naxçıvan şöbəsinə qabaqca xəbər verməməsi barəsində giley və izhari-təəssüf yazsın və bu cür mühüm və lazımı mövqelərdə qabaqca olaraq şöbəyə ittilaat verməyi xahiş etsin.
2-ci məsələ barəsində söz verilir yoldaş M.Rasizadəyə (mühazırçıyə)	Mühazırçı sözə başlayır. Birinci, dillərin tülü və qürubu barəsində müfəssəl mühazırə oxuyur. Mühazırçı ümumi dil-

Mühazırçı sözə başlayır. Birinci, dillərin tülü və qürubu barəsində müfəssəl mühazırə oxuyur. Mühazırçı ümumi dil-

lərin ibtidası barəsində deyir: Əsasən dillərin mənşəyi əsvatdandır. Bu barədə təkyə edir Şarl Diprosun sözünə və bəzi ərəb alimlərinin (dəlaləti - əlfazzatidir) demələrinə və bu barədə müfəssəl məlumat verir. İkinci, dillərin inqirazı barəsində danışıb bu inqiraza başlıca üç səbəb dəlil olduğunu göstərir:

- 1) Siyaset.
- 2) Mədəniyyət.
- 3) Din, iqtisad və çoxluq.

Buna dəlil misallar deyir. İki saatə yaxın danışıb məruzəsini bitirir.

Sədr təklif edir: mühazirəçinin sözlərinə hər kimin sulalı varsa, təhriri sədarətə versin. Mühazirəciyə 12 –yə qədər yazı ilə sual verilir.

Sulallar	Cavablar
1. Birinci dəfə hansı lisan fənni-şəkil almış? Lisanların dəyişməsinə mühitin təsiri var, ya yox?	Əvvəlinci dəfə lisanların hind və Avropa budağı tədqiq edilib fənni-şəklə girmiş. Əvət, az bir millətin dili çox bir millətin və camaatın arasında dəyişilib ən sonda müzməhill də ola bilər. Türk dilinin macarcaya, fars satların türkcəyə təbdili kimi.
2. Mədəniyyət ən əvvəl hansı millətdən başqa milletlərə keçmişdir?	Əski misirlilər, yunanlar və iranlılar tarix və mədəniyyətdə böyük bir mövqe tutub. Mədəniyyətin qeyrilərə keçdiyi bundan tarixən göstərilirsə də, qürrün əvvəli tarixi qaranlıq olduğundan buna müfəssəl cavab vermək imkan xaricindədir. Avropa ədəbiyyatı çoxdan başlayıb fənni-şəklə sahndığı üçün bəlkə də irəlidəlir.

3. Dillər gəldikcə artır, ya azalır?

4. Lisan və ədəbiyyatımızın inkişaf və tərəqqisi üçün Naxçıvanda nə kimi bir elmi müəssisənin, sizcə, olması lazımdır?

5. Türk dilinin içorisində daxil edilmiş ecnəbi kəlmələrin duxuluunu necə bilmək olar ki, bu sözü türk başqasından, yaxud başqası türk millətindən alıb-dır?

Hər dili bilmək və öyrənmək üçün insanlarda təbii hazırlıq var, ya yox?

6. Dilin əsasının Nuhun 3 oğlundan olması fəqət nəzəriyyədər, yaxud fənni-sübüt-lar var?

7. Dillərin iqtibası barəsində hamı dillərdə qarışılıq var. Ərəb, fi-

Yazı adəbiyyatına malik olmayan dillər azalıb məhv olabilir. İmdiki mətbuat və maarifin genişlənməsi sayəsində yeni bir lisanın tülü müşkül işə də təbadülə uğraması mümkündür. Amerikaya köçmüs ingilislərin dilinin təbadülü kimi.

Bəncə, lisan və ədəbiyyatımızın tərəqqisi üçün Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətini gücləndirmək və maarifə doğru qoşulmaq lazımdır.

Iqtibas məsələsində tarix və lisanın bir təqim sübutlarına istinad etməklə məlum olar ki, hansı millət hansı millətdən iqtibas etmişdir.

Hər dili öyrənməyə insan fitrətində qabildir,

Dillərin quruluşu xüsusunda danışılan sözlər həp nəzəridir.

Madam ki, insanlar biltəb mədənidirlər, hamı dillərdə iqtibas məsələsi də bədihidir.

rəng dillərində də, ya fəqət türk dilindədir?

8.Bəzi lisanlar tamamən biri-birindən ayrı olduğu halda, onların yazılıları birdir. Məsələn, yaponlar, Kitaylar, tibetlər danışq dil-ləri tamamən ayrı olduğu halda, danışdıqları zaman bir-birini anlamadıqları halda, nə üçün yazı yazdıqda bir-birini anlayırlar?

Və bu suallara yaxın bir neçə də sual verilir, cavab alınır.

Mühaziroçi sözlərini qurtardıqda iclas tərəfindən alqışlanır. Sonra yoldaş M.Mirheydərzadə türkoloji və ədəbiyyat barəsində bu cür mühazirələrin verilməsi mənfeətlərindən danışib geləcək cümə günü 20 noyabrda üçüncü mühazirənin «Türk dilinin tarix və inkişafı» barəsində Cəmiyyətin üzvü yoldaş H.Sefərli tərəfindən veriləcəyini bildirib xahiş edir ki, Cəmiyyət üzvləri və ölkənin ziyahları həvəs ilən gəlib iştirak etsinlər.

Başqa məsələ olmadığından iclas qapanır.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 11

20 noyabr 1925-ci sənəcümə günü Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin üçüncü mühazirə iclasını Cəmiyyətin məsul katibi M.Mirheydərzadə açıq elan etdikdən sonra icası aparmaq üçün sədr, katib intixab edilməsini təklif edir. Sədr A.Gülməhəmmədov, katib N.Novruzov intixab olunurlar.

Eşidiləcək mühazirə: «Türk dilinin mənşəyi və inkişafı» haqqında.

«Türk dilinin mənşəyi və inkişafı» haqqında H. Səfərli mühazirə oxuyaraq deyir ki:

Dillerin inkişafı mədəniyyətin tərəqqi etməsinə bağlıdır. Türkler qədim zamanada kəndi mədəniyyətlərindən uzaq düşüb olmuş öyrənməmişlər. Son zamanlar türkler də ayılaraq kəndi mədəniyyətləri üzərində çalışmışlar. [A.] Vamberi və [A.N.] Samoiloviç türklerin mədəniyyəti üzərində artıq dərəcədə çalışaraq nəticədə türk mədəniyyət tarixinə aid bir çox şeylər əldə etmişlər. Davis adlı macar professoru deyir ki, Tatarstan en qədim zamanlar mədəniyyətin beşiyi sayılmış. Mədəniyyət Tataristandan başqa ölkələrə keçmişdir. Çin alimlərindən biri deyir ki, en böyük mədəniyyət uyğurlarda var olmuş. Qu Luqa adlı türkiyyatçı deyir ki, keşf olunan şəhərdə yeraltı su kanalları var idi ki, bu da qədim türklerin mədəni olmasını isbat edir. Türkler mədəniyyəti üç mənbədən alırlar:

1. Qumanikus,
2. Orxon kitabəsi,
3. Qudatqu-Bilik öyrənmək olar. Pidiris və başqa bir neçə alimlər türk dilləri haqqında çalışaraq 3 nəzəriyyəyə gəlirlər. Vilhelm Radlov türk dilini 4 qrupa təqsim edir: şərqi, qərb, Orta Asiya və cənub türkcəsi. Şərqi quruplarını [V.V.] Radlov Yenisey qövmlərinə yanaşdırır. Qərb-qırğız və ilaxır. Orta Asiya-özbək, sart və o həvalidə yaşayan qövmlərin türkcəsi. Cənubu isə turkmən, Krim, Anatolu və Azərbaycan türkcəsinə yanaşdırır. Üçüncü nəzəriyyə bir çox alimlər tərəfindən qəbul olunmuşdur ki, orada türk dillərini cığatay və oğuz türkcəsinə ayıırlar. Cığatay türkcəsinə özbək və

Yoldaş

H. Səfərlinin «Türk dilinin mənşəyi və inkişafı» haqqında etdiyi mühazirəsi ümumicəsə tərəfindən kifayətlənmiş hesab olunur.

Şimali Krim daxildir. Oğuz türkçəsinə isə turkmən, Azərbaycan, osmanlı və Cənubi Krim daxildirlər. V.Tomsenin Orxon kitaları haqqında yazdığı əsərindən bir çox məlumat əldə etmək olar.

Mühazirəçi bir qədər də böylənci sözər söyləyib mühazirəsinə xitəm verir.

Sonra mühazirəyə dair suallar verilir.

Suallar	Cavablar
Hərgah biz ərab ləhcəsinə yavuq idik, nə üçün ləhcəmiz getdikcə ruslaşır?	Verilən suallara lazımi cavablar alınır. Sonra təklif olunur:
Türküstan ilə Tatarıstan ayrı olduqlarını onların iki ismə – tatar və türk kəlmələrinə malik olmalarını sabit edir. Siz onları birləşdirdiniz. «Stan» fars kəlməsidir. Xahiş olunur bu barədə bir qədər izahat verəsiniz.	Oğuz və cığatayların bölünməsi haqqında bir mühazirə oxunsun. Qəbul olunur.
Qədimdə əreblərmi, ya türklərmi mədəniyyətli idi?	
Türklər mədəniyyəti nerədən almışlar?	
Türklər Altaydan gəlməmişlərsə, Altay dağlarının cənubunda tapılan köhnə şəhərin asarı türklərin mədəni olmasını necə isbat edir?	
Nə üçün Nizami və Fizuli kimi şairlərimiz türkçə yox, farsca şer deməyə başlamışlar?	
Türk dillərinin tədqiqi üçün inqilabdan əvvəl ¹¹ çalışmaqlar olmuşmu?	
Türklər nə zamandan oğuz və cığatay tayfalarından ayrılmışlar?	
Münaqişədə danışılmadığından və başqa bir məsələ olmadığından iclas qapanır.	

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 12

1925-ci sənət 21 noyabrda saat 2-də Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti idarəsinin iclası V.Həsənzadənin sədrliyi, M.Mirheydərzadənin katibliyi, A.Qəmərlinin üzvlüyü və ədəbiyyat bölməsinin sədrinin iştirakı ilə açılır.

Qarşıda duran məsələlər:

1. Erməni seksiyası təşkil etmək haqqında.
2. Maliyyə komissiyonu təşkil etmək haqqında.
3. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ haqqında idarətin pişnihadını sədr oxuyub erməni seksiyası təşkilinin lüzumlu olduğunu göstərir.	Həmin məsələni iclas dinlədikdən sonra Cəmiyyətin erməni seksiyası təşkil etməyi qəbul edir.
2-ci: maliyyə komissiyonu təşkili. Maliyyə komissiyonu təşkil olunarsa, Cəmiyyətin maliyyə işlərinin tərəqqi etməsini göstərib məzkrə komissiyonun əcələ surətdə təşkilini təklif edir.	Maliyyə komissiyonu təşkili məsəlesi iclas tərəfindən müarizəsiz biliqtifaq olaraq qəbul olunur.

• Başqa məsələ olmadığından iclas qapanır.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 13

1925-[ci] ilin 27-si noyabrda [Naxçıvan] Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti («Türk dilinin bugünkü vəziyyəti, ərəb və latin əlifbaları ilə tövsih və tənzimi» barəsində təyin etdiyi mühazirənin) iclasını Cəmiyyətin məsul katibi M.Mirhey-

dərzadə açıq elan edib xahiş edir ki, məclisi aparmaq üçün iclas bir sədr və katib intixab etsin. Sədrliyə Y.Qazızadə, katibliyə də N.Novruzov intixab olunurlar.

Qarşıda duran məsələ:

«Türk dilinin bugünkü vəziyyəti, ərəb və latin əlifbaları ilə tövsih və tənzim» barəsində (mühazirə).

Eşidildi	Qət olundu
Mühazirəçi yoldaş Ə.Rüstəmov mühazirəyə başlayıb bir saat türk əlifbasi mövzusunda danışır. Vaxt dar və müsaид olmadığından mühazirənin bəqiyəyəsi və mühazirəyə dair veriləcək sualların verilməsi gələn iclasa qalmaq üçün təklif olunur.	Iclas verilən mühazirəni dinləyib bəqiyəyəsin gələn iclasa yarılması töhfə-qərara alır.
Iclas sədr tərəfindən bağlı elan olunur.	
Sədr: (imza)	
Katib: (imza)	

Protokol № 14

4 dekabr 1925-ci sənədə cümlə günü Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin mühazirə iclasını Cəmiyyətin katibi M.Mirheydərzadə açıq elan edib təklif edir ki, məclisi aparmaqdan ötrü bir sədr və bir katib seçilsin. Iclas ümumiyyətlə A.Gülməhəmmədovu sədr, N.Novruzovu katib intixab edirlər.

Növbədə duran məsələ:

«Türk millətinin ibtidai tarixi və dini təsəvvürləri» haqqında (mühazirə).

Eşidildi:

«Türk millətinin ibtidai tarixi və dini təsəvvürləri» haqqında yoldaş [Ə.] Qılmanov mühazirə oxuyaraq söylüyor ki,

türklerin tarixcə Çin hökmdarının IV sülaləsini təşkil edən, Çini təhti-himayəsinə alan Sami qövmü olduğunu tarix bildirir. Türkler şimaldan çıxıb nəsil buraxaraq hər ölkəyə dağılıb möhkəm səltənət sürmüdü. Türkərdə ibtidai dini təsəvvürlər: Türklerin qədim millet olduqları üçün ibtidai tarixlərindən əsaslı material yoxdur. Ziya Göyalpın yazdığını görə, türklerin ibtidai dini təsəvvürləri (toteizm) idi. Onlar onu nə təvr başa düşürərlər: «Din nədir?» suali üzərində böyük mübahisələr keçmişdir. Ərob yazılıları deyir ki, din insanların adət və əxlaqından töreyan şeylərdir. Bezisi deyir ki, din insanların ruhu və yolgöstəricisidir. Bir vəhşi yatır yuxuda görür ki, bu gedib başqa yerlərdə gəzir. Ayılır görür ki, öz yerindədir. Fikirləşir ki, mən buradayam, bəs oranı gəzən nədir? Bəs, bu ayrı şeydir. İbtidai vəhşilər bunu ruh hesab edirdiler. Onlar yuxuları həqiqət hesab edirlərdi. Bunlar deyirlər ki, insan öləndə onun ruhu gəzir, sonra başqa dona girərək insanın gözünə görükür. Onlar deyirdilər babalarımızın ruhları heyvanların qəlibinə girərək gözümüzə görükür. Onun üçün də heyvanları müqəddəs hesab edirdilər. Məsələn, «Oğuz xan» «öküz» sözündəndir. Bir türk əşirə və cəmiyyət adılır. Qoyun-qun ərəblər. Avropalılar isə «Hun» deyirlər. Bunlardan başqa hər biri bir heyvanın adı ilə adlanıbdır. Toşqa[n] (dovşan-F.X.), siçan və meymun kimi ...

«Toteizm» türklerin öz sözləri deyildir. Türkərdən dini etiqadlardan biri də budur ki, din dörd şeydən ibarətdir. Farşlar kibi yox ki, (ab, atəş, xak, bad). Onlarındakı da heyvanlardan ibarətdir. Onlar quşlara da çox etiqad edirdilər. Türklerin ibtidai dini təsəvvürlərini başqa qövmlərdə olduğu kimi (totemizm-animizm) «ame» sözündəndir ki, quş deməkdir.

Mühazırəçi bu mövzuda müfəssəl məlumat verib mühazirəsini bitirir.

Sədr iclasa təklif edir hər kimin suali varsa, kitabı surətdə versin (iki sual verilir).

Məruzeçi cavab verib deyir ki, dini təsəvvürlərin nerədən doğmağı bu hər qövmdə bətdir. Dinin meydana gəlməsi ibtidai cəmiyyətlərdə qorxudan nəşət etmişdir. Dirlər barəsində xalq nöqtəyi-nəzərində bir çox cərəyanlar vardır.

Mühazırəçi alqışlar içində mühazirəsini tamam edir.

Başqa məsələdə danışan natiq hazır olmadığından iclas qapalı elan olundu.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 15

1925-ci ilin dekabr ayının 25-də [Naxçıvan] Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin idarə icası M.Mirheydərzadənin sədarəti, N.Novruzovun katibliyi ilə açıq elan olunur.

Müzakireyi—yövəməyyə:

- İdarənin pişnihad etdiyi maliyyə məsələsinin vəziyyəti və o barədə komissiyon seçilməsi lüzumu.
- Erməni seksiyası məsələsi.
- Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ barəsində idarənin pişnihadı oxunub sandıqdar A.Qəmərli geniş məlumat verir. Maliyyə işlərinin olduqca geridə olduğunu göstərir. Maliyyə işlərinin tərəqqisi üçün maliyyə komissiyonu intixabı icab etməsini söyləyir.	Sandıqdarın bəyanatı dirləNil-dikdən sonra maliyyə komissiyonu intixabı biliqtifaq qəbul olunur. Bu 3 nəfər komissiyaya seçilir: 1. Siyasi maarif müdürü [Ə.] Qıltmanov. 2. Qəzet müdürü A.Gülməmmədov. 3. N.Novruzov.
2-ci məsələ barəsində bir çox ikitərəfli müzakirə olunur.	Erməni üzvlərini və bir təqim başqa səbəblər göstərildikdən sonra erməni seksiyası intixabı arṭıq hesab olunub erməni üzvlərinin mövcud seksiyalara alınıb işləmələri təhti-qərara alınır.

3-cü cari məsələdə
mühazirə iclaslarının
davam etdirilməsi haq-
qında müzakirə olundu.

Davam etdirilməsi təhti-qərara
alınıb, qət olundu ki, Ə.Rüstəmo-
va yazılsın ki, gələn cümə 18-də
«Türk əlifbası» mövzusunda keç-
miş verdiyi mühazirənin bəqiyə-
sini daha da müfəssəl və ətraflı
surətdə versin.

Başqa bir məsələ olmadığından sədr icası qapandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 16

1926-cı sənənin 12-si yanvarda gündüz saat 3-də Naxçıvan
Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin idarə icası V.Həsənzadənin
sədarəti, M.Mirheydərzadənin katibliyi və seksiya sədlərinin
iştirakı ilə açılır.

Qarşıda duran məsələ:

- İdarənin göndərdiyi məktublara Mərkəzdən cavab
verilməməsi, Cəmiyyətin mali cəhətdən zəif olub görüləsi iş-
ləri qalib toxiro olması və bu yolda çarələr aranması haqqında.
- Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
Sədr möclisi açıldıqdan sonra Mərkəzi idarədə olmuş təbadülat və bu səbəbdən əmələ gəlmış intizamsızlıq barəsində məlu- mat verib, Mərkəzdən məktublara cavab ve- rilmədiyini təbadülata isnad verir.	İclas sədrin bəya- natını dinlə- dikdən son- ra, sədrin pişnihadını ümumiyyət- cə qəbul edib idarəyə həvalə edir
İkinci [məsələ] barədə Naxçıvan İcraiyyə Komitəsinin Cəmiyyətin tərəqqi etməsi lüzumuna və mali zəifdən xilas olub çal- ışmasına bu vaxta qədər laqeyd baxmasına izhari-təəssüf edib təklif edir ki, bu yaxın	

gündərde idarə iclas çağırılsın və o iclasa fırqədən – İcraiyyə Komitəsindən, Komisarlar Şurasından, Həmkarlar İttifaqından nümayəndə dəvət etsin.

Iclasda sədr Naxçıvan Cəmiyyətinin vəziyyətini, Bakı Mərkəzi idarəsinin vəziyyətini, qəza ilə olan əlaqə və irtibatını bəyan və iclasa məlum edib qəti qərar istənilsin.

ki, yaxın günlərdə sədrin piş-nihadına mütabiq ümumi iclas çağırılsın.

Başqa bir məsələ olmadığından iclas qapanır,

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 17

1926-ci ilin yanvar ayının 18-ci günündə Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin idarə icası V.Həsənzadənin sədərəti, M.Mirheydərzadənin kitabəti və sandıqdar A.Qəmərlinin iştirakı ilə vəqe olur.

Müzakireyi-yövmiyyə:

- 1.Xadimə maaş verilmədiyindən idarə işlərini görülməməsi.
- 2.Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ barəsində məsul katib danışın məlumat verir ki, Maarif Komissarlığı Məhəmmədəli Cəfərova maaş verilmədiyindən Cəmiyyətin kağızlarını və dəvətnamələrini qəbul edib aparmır. Odur ki, lazımı vaxtında zəhməthaqqı istəyir. Əgər xadimə zəhməthaqqı olaraq bir neçə manat ayda maaş verilməzsə, idarənin işləri	Məsul katibin böyanatı dinlənil-dikdən sonra Cəmiyyət sandıqdan müvəqqəti olaraq bütçə təsdiq edilənə kimi zəhməthaqqı olaraq ayda 3 manat xadimə ve-

dayanacaq. Əlavə pişnihad etdi ki, İcraiyyə Komitəsindən Cəmiyyətin smetasına cavab gələnə kibi müvəqqəti olaraq bu gündən etibarən ayda 3 manat xadim Məhəmmədəli Cəfərova zəhmət haqqı Cəmiyyətin sandığından verilsin.

rilməsi qəbul olundu. Məlumat və təsdiq üçün ümumi iclasa təht-i-qərar verildi.

Artıq məsələ olmadığından iclas qapandı.

Sadr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 18

1926-ci ilin yanvar ayının 30-cu günü Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin heyəti-idarəsinin iclası yoldaş [H.] Muzsazadənin sədarəti və M.Mirheydərzadənin kitabəti ilən vəqə olur.

Müzakirati-yövmiyyə:

- 1.Cəhri məktəb müdürü tərəfindən varid olmuş məlumat vərəqəsi (asari-etiqə) xüsusunda.
- 2.Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
Məlumat vərəqəsi sədr tərəfindən oxundu. Məzkur kənddə olan asari-etiqə barəsində oträflı müzakirat olundu.	Müzakirədən sonra verilmiş məlumat əhəmiyyətli hesab olunub qət olundu ki, məhli-məzbura bu şəxslərdən ibarət heyət göndərilsin, lazımı tədqiqat əmələ gətirmək üçün: 1. Asari-etiqə komitəsindən Y.Qaziyev 2.Qəzetə müdürü və cəmiyyətin üzvü A.Gülməhəmmədov 3. İdara tərəfindən M.Mirheydərzadə Heyətin gedib-gəlməsi üçün vəsaiti-nəqliyyə verilməsi Maarif Komissarlığından istida olunsun.

Artıq məsələ olmadığından sədr icası qapalı elan etdi.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 19

1926-ci il 22-si fevralda Naxçıvan Tədqiq və Tatəbbö Cəmiyyətinin icası V. Həsənzadənin sərtliliyi, M. Mirheydərzadənin katibliyi ilən açılır.

Müzakirə olunacaq məsələlər:

1. Cəhriye tədqiq üçün getmiş komissiyonun məruzəsi.
2. Qarabağlar kəndindəki asari-ətiqə barəsində komissiyanın pişnihadı.
3. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələdə Cəhriye tədqiq üçün getmiş komissiyonun yazılış məruzəsini məsul katib M. Mirheydəzadə oxudu.	Məruzə eşidildikdən sonra təqdir edilib məruzədə göstərilmiş səddin sökülməsi qət olunub da haman komissiyona həvalə olunması tətqiqərərə alındı.
2-ci məsələdə Qarabağlar köyündəki asari-ətiqə barəsində: Asari-ətiqə komissiyanunun pişnihadı oxunub xeyli müzakirədən sonra yaxın zamanda oraya gedilib və ya təxir edilməsi barəsində hərtərəfli müzakirət olundu.	Cox müzakirət dan sonra oraya tədqiq üçün gedilməsi qət və qəbul olundu. ¹² Bu qərar ilə idarədən bir nəfər, asari-ətiqə komissiyanundan bir nəfər icraiyə Komitəsi sadri və qəzetə müdürü A. Gülməhəmmədov, Komissiyan üzvlərinə xəber vermək idarəyə mühəvvəl olundu.

3-cü cari məsələlər:

I Xadimə ayda 3 manat Cəmiyyətin sandığından verilməsi xüsusunda idarənin pişnihadı oxundu.

II Türkoloji qurultaya təbrik telegramı göndərilməsi barəsində müzakirə olundu.

III. Mərkəz ilə olan rabitənin zəifliyi barəsində danışıldı və rabitənin qüvvətləndirilmesi xüsusunda cürbəcür danışıqlar və rəylər izhar olundu.

IV Üzvlərə vəsiqə verilməsi barəsində məsul katib damışdır Mərkəzdən vəsiqə göndərilməsini və üzvlərin vəsiqə istəmələrini bəyan etdi.

V Üzvlərin yiğilmaması barədə bir çox müddət danışıldı.

İclas tərəfindən müttəfiq olaraq qəbul olunub təsdiq edildi.

Ümumiyyətçə Cəmiyyət tərəfindən ayın 24-25-də təbrik telegramı göndərilmək qəbul olunub idarəyə həvalə olundu.¹³ Telegram surətini hazırlamaq üçün X.Hacılara-va tapşırıq etsin.

Müzakiratdan sonra qət olundu ki, Naxçıvan şöbəsi Mərkəz ilə rabitənin düzgün və möhkəm olduğunu səmi-mi-qəlbədən arzu edir. Lakin o barədə bir yol, çarə tapa bilmir. Çünkü hər nə məktub göndərilirsə, Mərkəzdən cavab verilməyir. Ona görə rabitə məsələsi bağlıdır Mərkəzin bizə əhəmiyyət verib, biz ilən əlaqəyə girişib, məktublarımıza cavab verib də dəsturüləməllər göndərməsinə. Ancaq o vaxt düzgün bir rabitə əmələ gələ bilər.

İclas böylə qərara geldi ki, burada vəsiqə çap etdirib üzvlərə versin. Bu məsələnin həyata keçirilməsi idarəyə həvalə olundu.

Qət olundu ki, əqəllən hər 15 gündə bir dəfə idarənin iclası olsun. Həmin iclasa

seksiyaların heyətlərini çağırınsın. Bundan başqa iclasa seksiyaların sədr və katiblərini, İcraiyyə Komitəsi sədrini, fırqə təbliğat şöbəsindən bir nefər nümayəndə, maliyyə komissiyonu sədri [Ə.] Qılmanovu və qəzetə müdürü A. Gülməhəmmədovu dəvət etsin.

VI Cəmiyyətə verilmiş arızə və məlumat vərəqələri katib tərəfindən oxundu. O cümlədən C. Əmirovun Tazəkənd köyündə vəqə Qızılıvəng kilsəsi barəsində verdiyi məlumat vərəqəsi oxundu.

VII Nürgüt kəndinin əhli İsmayıllı Məhəmmədovun o kənd dağlarında tapılmış olan mədəni qırmızı torpaq və gümüşəbənzər daş barəsində verdiyi məlumat vərəqəsi katib tərəfindən oxundu.

Həmin məlumat diniñilidikdən sonra iclas bu qərara gəldi ki, o məlumatın surəti ni, əvvəla, göndərilsin asarı-ətiqə komissiyonuna ətraflı surətdə təhqiq və tədqiq etmək üçün. İkinci, C. Əmirovdan xahiş olunsun Cəmiyyətin iclas günündə galib şifahi məruzə edib bəyanat versin.

Müzakirədən sonra qət olundu ki, haman məlumat vərəqəsinin surəti göndərilsin Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə, bir surəti də Ərazi Komissarlığının iqtisadi və tabii sekiyyasının sədri yoldaş [M.] Xasayevə.

Artıq məsələ olmadığından iclas saat 9-da sədr tərəfindən qapandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

1926-ci ilin 20-si apreldə Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin idarə iclası V.Həsənzadənin sədarəti, M.Mirheydərzadənin kitabəti ilə açılır.

Həll ediləcək məsələlər:

- 1.Cəhri kəndindəki həfriyyat barəsində.
- 2.Xaraba Gilan qazıntısına başlamaq haqqında.
- 3.Qarabaqlara, sonra da Tazəkəndə tədqiqat üçün gedilməsi barədə.
- 4.Gəlmış kitablar və onlardan istifadə olunması haqqında.
- 5.Muzey barəsində.
- 6.Cəri məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ barəsində məsul katib və komissiya sədri M.Mirheydərzade məlumat verib həfriyyatın tədqiq olunub-olunmadığı barədə danışır.	Həfriyyatı davam etdirib axıra çatdırmaq təhti-qərara alındı.
2-ci: Xaraba Gilan qazıntısına başlamaq üçün danışıldı.	Yaxın zamanda başlanılma-sı təhti-qərara alındı.
3-cü məsələ barəsində bir qədər müzakirə olundu.	Birinci sıradə Qarabaqlar, sonra da Tazəkəndə gedilməsi qət olundu.
4-cü: Kitablardan istifadə edilməsi haqqında bəzi sözlər danışıldı.	Kitablardan istifadə etmək üçün qəzetə vasitəsilə uzvlərə elan edilməsi təhtiqərara alındı. ¹⁴

5-ci: Muzey barəsində və onun intizam xüsusunda damışdı.

Muzey üçün lövhə yazılıb vurulması. Muzeyxananın həftədə 2 gün (cümə və bazar ertəsi) saat 9-dan 2-yə qədər açıq olması qəbul olundu.¹⁵

Başqa bir məsələ olmadığından iclas qapandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 21

1926-ci ilin may ayının 8-ci günü Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin heyəti-idarə və bölmələr iclası Cəmiyyətin sədri V.Həsənzadənin sədarəti və M.Mirheydərzadənin kitabəti ilə açılır. Məruzəçi [M.] Xasayev hazır olmadığından Xaraba Gilan məsələsi növbədən çıxarılıb əvəzində Cəmiyyətin maliyyə mesələsi müzakirəyə qoyuldu.

Müzakireyi-yövmiyyə:

- 1.Cəmiyyətin maliyyə cəhətdən zəif olması haqqında.
- 2.Seksiya və Cəmiyyət üzvlərinin iclasa gəlməmələri barədə.
- 3.Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ: Cəmiyyətin maddi cəhətdən nəhayət zəif və pərişanlıqda olduğu xüsusunda sədr V.Həsənzadə müfəssəl surətdə danışır və bəyan edir ki, Cəmiyyətin maddi qüvvəsi olmadıqca Cəmiyyətin işlərinin tərəqqi etməsi mümkün deyil və bəlkə fəlc halında 1-ci məsələ barəsində sədrin bəyanatı dinlənildikdən sonra qət olundu ki: <ol style="list-style-type: none">1. Cəmiyyətin tərəfindən bu xüsusda Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə və Xalq Maarif Komissarlığına müraciət olunub maddi müavinət istənilsin.¹⁶2. Yoldaş H.Sultanov gəldikdən sonra Cəmiyyətin mənfəətinə təntənəli surətdə bir müsamirə versin.	

qalib öz-özünə məhv olmağını təsvir edib bu barədə lazımi çarələr aranmasını iclasa teklif edir.

2-ci: Seksiya və Cəmiyyət üzvlərinin iclasa gəlməyənlərinin barəsində katib dənişir və seksiyaların fəaliyyətsizliyi barəsində məlumat verir, bu barədə bir çox bir çox müzakirələr və çarələr söylənilir.

3. Komissarlar Şurası komissiyası tərəfindən hazırlanmış, idarələrdən alınması tövən edilmiş məbləğin vərəqəsindən neçə surətlər çıxarılib xüsusi təliqələr ilə idarələrə göndərilib yazılmış ianə istanilsin.¹⁷

Gəlmeyənlərə bildirilsin ki, oğr bundan sonra Cəmiyyət iclaslarına etinə etməyib gəlməsələr, o cür üzvlərə açıq və səmimi surətdə töhmət ediləcəkdir.

Başqa bir məsələ olmadığından iclas qapandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 22

1926-cı ilin may ayının 27-ci günündə [Naxçıvan] Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin heyəti-idarə icası V.Həsənzadənin sədərəti və M.Mirheydərzadənin kitabəti ilə açılır.

Müzakireyi-yövmiyyət:

- 1.Cəhri fəşili Borisin ərizəsi.
- 2.Norasen və Camaldın müəlliminin verdiyi məlumat.
- 3.Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin (?)¹⁸ nömrəli məktubu və Mərkəzi Cəmiyyətin etnoqrafi seksiyanının göndərdiyi məlumatı-tarixiyyə.
- 4.Idarələrdən istənilmiş ianə barəsində.
- 5.Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ barəsində fərşil Borisin verdiyi ərizəsini katib oxuyur. Hansı ki, göstərilir Cəhridə iki məhəllədə dəfinə və asarı-ətiqə olmayı və xahiş ediyor ya Boris fersilin özünə icazə verilsin həfriyyat aparsın, ya Cəmiyyət özü qazdırırsın. Fersil müxbirə bir ənam vermək şərti ilə.	Bu barədə bir qədər müzakirə edildikdən sonra iclas bu qərara gəldi ki, qabaqcə Cəmiyyət gedib məhəlli-məzbura müayinə etsin, sonra oranın həfriyyatı barəsində ölçü götürülsün. ¹⁹
2-ci məsələ Camaldın məktəbinin müəllimi Şahhüseynin verdiyi məktub oxunur. Hansı ki, göstərilir; Noraşen kəndində ²⁰ köhnə qəbirlərin olduğunu və orada həfriyyat aparmasının yaxşı nəticələr verməsi də qeyd ediyor. Bu barədə Cəmiyyətin nəzərini oraya cəlb edir.	Müzakirədən sonra bu yaxınlarda gələsi fənni-heyətə bərayiməlumat bildirilməsi təhtiqərara alındı.
3-cü məsələdə Mərkəzdən gələn (?) nömrəli məktub oxundu.	Həyata tətbiq edilib əməl edilməsi və bə-rayiməlumat işdə saxlanılması təhti-qərara alınır.
4-cü məsələdə katib məlumat verir ki, idarələrdən istənilmiş ianələrdən bir qəpik də olsun VÜSUL olmayıb. İki idarədən verməmək cavabı alınıb, o birilərdən heç cavab yoxdur.	Bu barədə Xalq Komissarlar Şurasına yazılması qət olundu.
Cəri məsələdə məsələ olmadığından iclas qapandı.	
Sədr: (imza)	
Katib: (imza)	

Protokol № 23

1926-[ci] ilin həziran ayının 10-[cu] günündə Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin idarə iclası təcili surətdə maarif komissarı yoldaş [H.]Musazadənin sədərəti, M.Mirheydərzadənin kitabəti ilə açılır.

Növbədəki məsələ:

1.Bakıdan gəlmış fənni-heyətin məhəlli Cəmiyyət idarəsi tərəfindən qarşılanması.

2.Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
<p>Yoldaş H.Musazadə məzkur heyətin Naxçıvan ölkəsində olan asari-eti-qələri tədqiq etmək. Qızılvəng və Xaraba Gilan-da həfriyyat aparmaq niyətində olduğunu bəyan edib hər surətdə kömək edilmənin lazımlığını qeyd etdi.</p>	<p>Qərara alındı ki, məzkur fənni-heyət hüsnü-rəğbatla qəbul edilib Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti tərəfindən fənni-heyətə 3 nəfər məhəlli Cəmiyyət tərəfindən köməkçi və tərcüməçi lazımlı olarsa, vəsaiti-nəqliyyəni verməklə bərabər Xaraba Gilan həfriyyatı üçün xüsusi surətdə 300 manata qədər xərc edilsin.</p>
<p>Başqa məsələ olmadığından və vaxt darlığından iclas qapandı.</p>	<p>Sədr: (imza) Katib: (imza)</p>

Protokol № 24

Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin ümumi iclası 1926-ci yıldə həziranın 28-də 40 nəfər üzvün və Azərbaycan Asari-ətiqə Komitəsi nümayəndələrinin iştirakı ilə Cəmiyyətin katibi M.Mirheydərzadə tərəfindən açılıb iclasa təklif edir ki, iclası aparmaqdan ötrü bir sədr və bir katib intixab edilməsini təklif edir. Əksəriyyətlə sədrliyə H.Səfərli, katibliyə L.Hüseynzadə seçilir.

Müzakireyi-yövmiyyə:

Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti tərəfindən Xaraba Gilanda tədqiqat və həfriyyat aparmaq üçün göndərilmiş elmi heyətin məruzəsi.

1.Xaraba Gilanda iyunun 18-dən 28-nə kibi aparılmış həfriyyat və tapılmış materiallar barəsində prof. [V.M.]Sısoyevin məruzəsi.

2.Naxçıvan şəhəri qəzasında bulunan asari-ətiqələrin tədqiqi barəsində Isa bəy Əzimbəyovun məruzəsi.

3.Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
<p>1-ci məsələdə professor [V.M.]Sısoyev danışır. Əvvəl Xaraba Gilanın mövqeyi-coğrafiyası barəsində məlumat verib deyir ki, Xaraba Gilanın adını düşündükde, zənnimcə, demək olar ki, Xaraba Gilanı əhli İran şahlarından Sasanilər dövründə İranın Gilan denilən ölkəsindən gəlmışlər. Sonra aparılmış həfriyyatdan tapılmış materiallardan və onların hansı əsrə və hansı qövmün müddətinə mənsub olmadığı haqqında bəyanat verib deyir ki, ümumiyyət üzrə Xaraba Gilan asari-mədəniyyəsi təqribən 11-ci, 12-ci əsrin mədəniyyətindən olmalıdır. Ən</p>	<p>Ümumi iclas yoldaşlarının məruzəsini dinləyərək elmi heyətin gördüyü işləri təqdir etməklə bərabər, Xaraba Gilanda olan məzarıstanın və bir neçə etnoqrafi və tarixi materialların kəşf edilə bilməyib qalmasına binaən neçə ki, məruzəçilər kəndləri etiraf ediyordular, kifayətlənməyərək zeyldəki təklif edilmiş maddələri qəbul etdi:</p> <p>1. Aparılmış həfriyyat tam kifayətverici hesab edilməyib gələcəkdə həfriyyatı davam etdirmək və bu surətlə də mübhəm qalmış məzarıstan məsələsi və s. tarixi məsələləri aydınlaşdırma.</p> <p>2. Həmin həfriyyatdan çıxılmış və aktda göstərilmiş şeylərin elmi tədqiqatı qurtardıqdan sonra Naxçıvan muzeyinə göndərməli.</p> <p>3. Əlavə olaraq Azərbaycan Dövlət muzeyində olub Naxçı-</p>

əvvəl Bizans, sonra Sasanilər, sonra ərəb mədəniyyəti olduğunu qeyd etdi.²¹

vana aid şeylərin Naxçıvan muze-yinə verilməsi xahiş edilsin.

4. Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin Mərkəzi idarəsindən Naxçıvan şobəsinə maddi və mənəvi yardımda bə bunub rəhbərlik əlaqəsinin sıxı və möhkəm saxlanması istidə edilsin.

2-ci məsələ xüsusunda İsa bəy Əzimbəyov danışır. Əvvəl Naxçıvan şəhərində vəqə olan məşhur Xanlıq minarəsinin tədqiqi haqqında izahat verib deyir ki, məzκur minarənin bina edilməsi təqribən X əsrə aiddir. Səlcuqi türklərindən Əbu Cəfər Şəmsəddin Yıldəniz asarından olub məhərrəm ayında 557 tarixi hicridə yapılmışdır.²² Sonra Naxçıvan Şahab məhəlləsində olan «Atababa» künbəzi xüsusunda məlumat verib deyir ki, məzκur künbəz Azərbaycan Atabayları əsrində təqribən 23-cü sənəd Xanlıq minarasından əqdəm tikilmişdir.

Axırda Qarabağlarda bulunan minarələr haqqında qısa bir məlumat verməklə türkmən əmirliklərindən yadigar olduğunu söylədi.²³

İkinci cari məsələdə vaxtın keçdiyindən və havanın isti olduğundan danışılmayıb iclas sədr tərəfindən qapalı elan olunur.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 25

1926-ci ilin avqust ayının 1-ci günü Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin idarə icası yoldaş V.Həsənzadənin sədrliyi, A.Qəmərlinin üzvlüyü və M.Mirheydərzadənin katibliyi ilə açılır.

Qarşıda duran məsələlər:

1. Ordubad dairəsində bulunan elmi və tarixi materiallar və özəyin zəif olması haqqında.
2. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qöt olundu
<p>1-ci məsələ barəsində yoldaş M.Mirheydərzadə məlumat verib deyir ki, Ordubad dairəsində elmi və tarixi materiallar çoxdur və Ordubadda mövcud olan Cəmiyyət özəyinin fəaliyyətsizliyi, hansı ki, 6 aydır təşkil olunubdur, bu gənə qədər heç bir material və məlumat göndərilməyibdir. Hətta yazılın kəğızlara da belə cavab verilməyib.</p>	<p>Müzakirə nəticəsi olaraq qöt olundu ki, elmi katib M.Mirheydərzadə 2 həftənin müddətində Ordubadın tarixi və iqtisadi vəziyyətini öyrənmək üçün Ordubada getsin. Əvvəla, orada özəyi möhkəm və əsaslı surətdə təşkil etsin. İkinci, Ordubadın dairəsində elmi səyahət edib lazımı məlumat və materiallar toplasın.</p>

Başqa məsələ olmadığından iclas qapandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 26

Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin heyəti-rəyasət icəsi 1926-cı ilin avqust ayının 3-cü günü yoldaş V.Həsənzadənin sədarəti və M.Mirheydərzadənin katibliyi ilə açılır.

Katib Cəmiyyət bölmələrinin zəifliyi barəsində danışır. Müzakirədən məlum olur ki, Cəmiyyət öz inkişaf və tərəqqisində, ələlxüsus etnoqrafik bölmə.

Cəmiyyət bir əkkashlıq aparatının və bir xudojnikin olmasına möhtacdır. Ona görə iclas Cəmiyyət nəzdində bir əkkashlıq bürosunun açılmasını və onun üçün mükəmməl bir aparatın alınmasını və xudojnik saxlanılmasını təhti-qərara

aldi. Bunun həyata tətbiq edilməsi üçün maarf komissarına müraciət olunub nəzdində təşəbbüsət edilməsi qət olundu.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 27

Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbō Cəmiyyətinin heyəti-idarə iclası 1926-cı ilin avqust ayının 5-ci günündə yoldaş V.Həsən-zadənin sədarəti və M.Mirheydərzadənin katibliyi ilə açılır. Müzakirədə Cəhri köyünün ferşili Borisin ərizəsində göstərdiyi məhəllənin həfriyyatı barəsində və sandıqdar A.Qəmərlinin 4 avqust tarixli ərizəsi və cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ barəsində katib məlumat verib Boris göstərdiyi məhəllədə Cəmiyyət tərəfindən həfriyyat aparılmağın lazımlığını qeyd etdi. Həfriyyat üçün təxmini smetaya görə 70 manat məbləğin sərf olunması və məzkur həfriyyata Cəmiyyət tərəfindən 2 nəfərin göndərilməsini pişnihad etdi.	Müzakirə nəticəsində Cəhridə ferşər göstərdiyi məhəllədə həfriyyat aparmaq qəbul olunub və həmin həfriyyat üçün 70 manatın xərc olması iclas tərəfindən təsdiq və 2 nəfər yoldaşın Cəmiyyət tərəfindən həfriyyatı aparmaq üçün təhkimi təhti-qərara alınır.
2-ci: Sandıqdar A.Qəmərlinin verdiyi ərizə oxunur. Hansı ki, göstəriyor onda Cəmiyyət sandığının mühabisəsində çəkdiyi zəhmətin və xahiş edir heyəti-rəyasətdən Cəmiyyət parasından ona bir məbləğ ənam və yaxud həq-qül-zəhmət müqabilində mükafat verilsin.	Ərizə oxunduqdan sonra bir qədər müzakirə olunur. Axırda müşarıleyhin zəhməti nəzərə alınıb mükafat olaraq 20 manat məbləğin Cəmiyyət sandığından sandıqdar və mühabibəçi A.Qəmərliyə verilməsi qəbul və təsdiq olunur. ²⁴

Cari məsələdə məsələ olmadığından iclas qapandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 28

1926-cı sənəd sentyabr ayının 3-də Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin ümumi iclası yoldaş V.Həsənzadənin sədarəti və Ə.Sadiqzadənin katibliyi ilə açılır.

Iclasda 20 üzv və bir neçə nəfər Azərbaycan Pedaqoji İnstytut tələbələri iştirak edirdilər.

Müzakirə olunacaq məsələ:

1. Elmi katib M.Mirheydərzadənin Ordubad dairəsinə etdiyi səyahət haqqında məruzəsi.
2. Azərbaycan Ədəbiyyat Cəmiyyətinin şöbəsini Naxçıvanda təşkil etmək.
3. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
I-ci məsələ barəsində elmi katib M.Mirheydərzadə Ordubad dairəsinə etdiyi fənni-səyahətə dair və Ordubadda mövcud asari-ətiqlər barəsində müfəssəl məruzə edib məlumat veriyor. Məruzə təhriri olaraq protokola əlavə edilmişdir. ²⁶	Iclas M.Mirheydərzadənin fəaliyyətini və bu səyahətində Ordubad dairəsində öyrəndiyi məlumatları kifayətli hesab olunaraq təqdir edildi. Üzvlərdən Mehdi bəy Hacinski məruzəçi verdiyi məlumatların çox əhəmiyyətli olduğunu qeyd edib təklif ediyor ki, bu məlumatlar bir əxbarı və risalə kibi kitabça yazılıb ümumə nəzər edilsin. ²⁵ Iclas müşərileyhin təklifini mədhi surədə qəbul edib bundan ötrü 5 nəfərdən ibarət bir komission seçdi: <ol style="list-style-type: none">1. Mehdi bəy Hacinski.2. Neman Əfəndizadə.3. M.Mirheydərzadə.4. Rza Paşazadə.5. Əbülfəzli Sadiqzadə.

2-ci məsələ haqqında müəllim Ə.Sadiqzadə məruzə edərək Azərbaycan Ədəbiyyat Cəmiyyətinin Naxçıvanda şöbəsini təşkil etməyi təklif edib Nizamnaməsini oxuyur.²⁷

Iclas tərafından şöbənin təşkil olunması qəbul olunub şöbənin heyəti-rəyasətinə 9 nəfərdən ibarət bu yoldaşlar seçilir:

1. Mehdi bay Hacinski.
2. Vahab Həsənzadə.
3. Mirbağır Mirheydərzadə.
4. Qəzənfər Hacılı.
5. Müəllim Şərif Əsfəndizadə.
6. Əbülfəzl Sadiqzadə.
7. Məhəmməd Rəsizadə.
8. Rza Paşazadə.
9. Həsən Səferli.

Bunlardan sədrliyə Vahab [Həsənzadə], katib isə Əbülfəzl [Sadiqzadə] seçilir.

Heyətə təklif olunur 3 günə kibi Cəmiyyətə iş planı və smeta tərtib etsin.²⁸

Başqa bir məsələ olmadığından iclas qapanır.

Sədr: (imza)

Katib: (imza yoxdur)

Protokol № 29

1926-cı ilin sentyabr ayının 12-ci günündə Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin heyəti-rəyasət icası V.Həsənzadənin sədrliyi, M.Mirheydərzadənin katibliyi ilə açılır.

Müzakirə olunacaq məsələ:

1. Leninqraddan gölmüş prof. [A.A.] Millerin Qızılvəngdə həfriyyat aparmasına icazə verilməsi haqqında.
2. Cari məsələ.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ haqqında məruzəçi M. Mirheydərzadə: [A.A.] Millerin Tif-	Müzakirə və müşavirədən sonra müşarileyhin Qızılvəngdə həfriyyat aparmasına və lazım gördüyü məhəllərin fotoqrafi ökslərini almağa icazə

lis İcraiyyə Komitəsindən və elmi şurasından olan vəsiqəsi oxunur.²⁹

verilməsi qət olundu. Bu surətlə ki, həfriyyat nəticəsində əldə edilmiş şeylərdən bir hissə Naxçıvan müzeyinə verilsin. Cəmiyyət tərəfindən müşarileyhə mütərcim və köməkçi olaraq iki nəfər verilir. Biri M.Mirheydərzadə, digəri Y.Qaziyev.

Başqa məsələ olmadığından iclas qapandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 30

25 sentyabr 1926-cı sənədə Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin ümumi iclası M.Mirheydərzadənin sədrliyi, S.Səbrinin katibliyi və 200 nəfərə kibi üzv və maraqlıların iştirakı ilə vəqe olur.

Qarşıda duran məsələ:

1. Prof. [A.A.]Millerin Qızılvəngin tədqiqi haqqındaki məruzəsi.
2. Cari məsələ.

Eşidildi	Qət olundu
<p>I-ci məsələ haqqında professor [A.A.]Miller məruzəyə başlayıb deyir ki, əvvəl bən bunu sizə deməliyəm ki, bən nə üçün Qızılvəngə tədqiqata gəldim. Mənim Qızılvəngə gəlməyimin əsl səbəbi budur ki, buranın mədəniyyəti dünya mədəniyyəti ilə əlaqədardır. Qızılvəng mədəniyyəti bir çox yerlərin mədəniyyətinə müşabehdir. Babilistan – Şam və Ağdəniz sahillərinin mədəniyyəti bu Qafqazın mədəniyyəti ilə rəbitəlidir. Bən Qızılvəngdən ümidsiz qayitmayıram. Bu</p>	<p>1. Professor [A.A.]Millerin məruzəsi kifayətlənmiş hesab olunaraq təqdir edilsin.</p> <p>2. Tapılan şeylərin siyahısı Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinə verilsin.</p>

həfriyyatda tapdığım şeylər Qafqazın mədəniyyətli olmasını isbat etdi. Buradan tunc və mis əsrinə aid şeylər təpişir. Fəqət təəssüflər olsun ki, bu şeylərin nerədə qayırıldığı məlum olmayırlar. Dəmir Qafqaz ilə ən yaxın rəbitədədir. Dəmir ya Qafqazda, ya ən yaxın olan Anatoludan təpilibdir. Qafqazı tanımaq üçün Firəngistan, İtaliya və İspaniya ilə tanış olmaq gərakdır. Dəmir əsrindən və ondan qabaq Azərbaycanın mədəniyyəti qabağa gedibdir. Bu Qızılvəng ona aiddir. Bu səbəbə də Qızılvəngdə həfriyyat aparmağa maraqlı idim. Buradan təpilan qab, çəkic, sancaq, çəkmə və insan şəklə olan daşları tədqiq etdikdə Qafqazın mədəniyyətinin nə halda olduğunu öyrənə bilerik. Qızılvəngdən saxsından, tuncdan, misdən, dəmirdən, həm də daşdan şeylər təpişir. Burada daş dövründən asar olduğuna inanmaq olar. Cənubi Donda bən həfriyyat aparmışam. Orada yaşamış olan «İskit» türklərinin mədəniyyəti ilə Qızılvəngin mədəniyyəti bərdir. Hər iki məhəllədə təpilan şeylər bir birinə oxşayır. Bundan başqa Almaniyadakı «Sleza» qövmənün mədəniyyəti ilə bu mədəniyyət bərabərdir. Bu 3 yerin mədəniyyəti bir sayadədir. Monastırda aşağı qəbiristənlərdir. Monastırın ətrafında evlər tikilmiş imiş. Maraqlı bir məsələ də budur ki, burada bir nəsil üçün bir qəbir saxlamışlar. Hər hankı ölüleri ölsə idi, götürüb ora salardılar (sərdabə kibi). Buradan təpilan daşların misli Şimali Afrika və Cənubi Avropadan da təpişir. Buradan təpilan bir daşın üzərində əlli ri yuxarı rəsm olunmuş bir şəkildən dini

3. Qızılvəngdə icra olunmuş rəsmiyyətdən bir nüsxə Naxçıvan muzeyinə verilsin.

4. Edilən məruzə haqqında çıxarılaçaq kitabdan bir nüsxə Maarif Komissarlığına, bir nüsxə Cəmiyyətə və bir nüsxə də muzeyə verilsin.

5. Təpilan şeyləri Azərbaycanda tədqiq olunduqdan sonra bir qədər də Naxçıvan muzeyinə verilsin.

rabitənin də olduğunu göstərir.³⁰ Buradan bir daş tapılıbdır ki, üstündə çəkmə şəkli rəsm olunubdur. Həmin bu daşın misli Gəncədən də tapılıbdır. Bənim bu Qızılvəng haqqında söylədiyim sözlər çox azdır. Günlərlə desəm qurtarmaz. Buranın mədəniyyəti iki hissəyə ayrılır. Birinci daş dövrünün mədəniyyətinə, ikincisi yeni mədəniyyətə aiddir. Bən sözümü qurtarıb Qızılvəngin mədəniyyəti ilə yuxarıda göstərdiyim yerlərin mədəniyyətinin bir olmasını mühakimə edirəm. (alqışlar).

Məruzəyə dair bir çox suallar verilib cavab alındı.³¹

Cari məsələdə başqa bir məsələ olmadığından iclas sədr tarafından qapalı elan olundu.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 31

Naxçıvan Tədqiq [və] Tatəbbö Cəmiyyətinin ümumi iclasında verdiyi qərar üzrə Ordubaddan götürilmiş materialları kitab etmək üçün intixab olunmuş komissiyonun birimci iclası [1926-ci ili] oktyabrın 2-də vəqe olur. Iclasda iştirak edir sədr M.Mirheydərzadə, M.Hacinski, Q.Hacılı, Ə.Sadiqzadə katib.

Eşidildi	Qət olundu
I-ci məsələ: Ordubada dair M.Mirheydərzadənin əldə etdiyi materiallar daha da genişləndirilib kitab şəklində salınması	Iclas Ordubad asari-ətiqələri haqqında kitab nəşr etmək üçün zeyldəki maddələri əlavə olaraq lazıム görüb qəbul ediyor. 1. Komissiyon üzvlərindən Ə.Sadiqzadə və Q.Hacılıya tapşırısm ki, Naxçıvan Pedaqoji Texnikumuna Ordubaddan götürilmiş kitabxana içərisində olan Qafqaz xalqlarının tarixinə aid kitabları alıb və [A]. Bakıxanovun kitabından ³² Ordubad haqqında olan məlumatları [M].Hacinski ilə bir

Üçün M.Mirheydərzadə bu barədə əldə etdiyi materialları oxuyub müfəssəl ittilaat veriyor.

yerə yığıb komissiyonun iclasında pişnihad etsinlər.

2. Xaraba Gilan və Aza dairəsinə rəce məlumat az olduğundan M.Mirheydərzadə yenidən o dairəyə məlumat cəm etmək üçün göndərilsin. Əlaqədar idarələrdə yoldaşın getməsi üçün yol xərci verilməsi xahiş edilsin.

3. Yoldaş [R].Paşazadəyə müraciət olunaraq İran ədəbiyyat və tarixlərində Ordubad haqqında yazılmış məlumatları cəm edib təhriri surətdə komissiyona verməsi xahiş olunur.

4. Bütün bu məlumatlar toplanıldıqdan sonra komissiyonun ikinci iclası yenilikdə çağırılıb kitabın çapı və nəşr edilməsinə şuru olunsun.

Başqa məsələ olmadığından iclas qapanır.

Sədr: (imza)

Katib: (imza yoxdur)

Protokol № 32

1926-ci ilin oktyabr ayının 2-ci günü axşam saat 6-da Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin iclası yoldaş V.Həsənzadənin sədrliyi və M.Mirheydərzadənin katibliyi ilə açılır.

Müzakirə olunacaq məsələ:

[1.] Heyyəti-idare tərəfindən gələcək 27[-ci] sənə üçün³³ tərtib verilmiş iş planı və məxaric cədvəli «smeta».

[2.] Cari işlər.

Eşidildi	Qat olundu
1.Sədr məxaric cədvəlini maddəbəmaddə oxuyub üzvlərin etdikləri bəzi əlavələrlə artırıldı.	Bir qədər müzakirədən sonra 27-ci sənənin smetası əlavəsi ilə iclas tərəfindən qəbul və təs-

2. Gələcək 27 sənəsində iş planı layihəsi qiraət olunub bir qədər tövzihatlı və geniş yazılması əlavə olundu.

diq olundu.

Tamamılıq təsvib və təsdiq olunub Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin təsdiqinə göndərilməsi qərara alındı.

Cari işlərdə məsələ olmadığından iclas qapandı.

İcdasın sədri: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 33

Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin icLASI 1927-ci sənənin fevral ayının 12-ci günü saat 6-da Maarif Komissarlığında V.Həsənzadənin sədrliyi və Ə.Sadiqzadənin katibliyi ilə açılır.

Müzakirə ediləcək məsələlər:

1. Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığının Naxçıvan Asari-ətiqə Komitəsi təşkili və qətnaməsi haqqındaki təliqəsi.
2. Azərbaycan Mərkəzi Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin və Arxeoloji Komitəsinin Ərəfsə, Milax həfriyyatı barəsində göndərdikləri təkdiretdici təliqələrinin oxunması.
3. Cəmiyyətin fənni-katibi M.Mirheydərzadənin Naxçıvan ölkəsinin tədqiqi və tarixi haqqında yazdığı risalənin təb və nəşr edilməsi haqqında.
4. Cari işlər.

Eşidildi	Qət olundu
1-ci məsələ haqqında Mərkəzdən gəlmış təliqəni Q.Hacılı oxuyur.	Asari-ətiqə şöbəsinə mühəvvəl edilir ki, təcili surətdə bu xüsusda layihə hazırlayıb komissarlığa təqdim etsin.

2-ci məsələ:
Ərəfsə, Milax qazıntısı barəsində Azərbaycan Mərkəzi Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinə və Arxeoloji Komitesindən gəlmış təliqələri sədr oxuyur.

1. Vəzifəsində artıq fəaliyyət göstərən və məhəlli hökumətin lazımlığı görüb təsvibi ilə Ərəfsə, Milaxda qazıntıda müvəffəqiyyət əldə edən hacı M.Mirheydərzadəyə edilmiş təkdir iclas yersiz hesab edir və qeyd edir ki, Mərkəzə cavab verilsin ki, bu qazıntı və ibtidai tədqiq etmək və təcrübə məqsədi ilə aparılıbdır ki, məhəlli-məzbur elmi həfriyyat üçün yararlı olduğu kəşf edildikdə Mərkəzə bildirilib həfriyyat aparmalını xahiş olunsun.

2. Mərkəzin Asari-ətiqə Komitəsinə kitab nəşr etmək üçün Cəmiyyətin maddi qüvvəsi olmadığından mütəəssifanə maddi müaviniyyət edə bilməyəcək. Yainki bu xüsusda Xalq Komissarlar Şurası nəzdində təşəbbüsət edib yardım edilməsini istida etsin.

3. Muzey inventarlarını tərtib edib göndərmək haqqında muzey müdürü Balabəy Əlibəyov müvafiqət etmədiyindən Cəmiyyət tərəfindən bu barədə Xalq Komissarlar Şurasına yazılıb müraciət edilsin.

3-cü məsələdə
Cəmiyyətin fənni-katibi M.Mirheydərzadənin tərəfindən Naxçıvan[m] tarix və tədqiqi haqqında yazılmış kitabin təb və nəşr edilməsinin lüzumu xüsusunda sədr izahat verir.

Mərkəzin təsvib və icazəsindən sonra məzbur kitabın Cəmiyyət tərəfindən təb və nəşr edilməsi əsasən qəbul olunur. Zimnən qeyd olunur ki, birinci dəfə olaraq kitabı təfsilli surətdə nəzərdən keçirmək üçün 7 nəfərdən ibarət xüsusi bir komissiya seçilsin:

1. V.Həsənzadə,
2. Q.Hacılı.

2. M.Hacinski.
3. Ə.Sadiqzadə.
4. M.Rasizadə.
5. R.Paşazadə.
6. M.Mirheydərzadə.

Kitabın təb və nəşr olunması üçün xərc və məsarifin Xalq Komissarlar Şurası tərəfindən buraxılmasını Cəmiyyət idarəsi istida etsin.

Başqa məsələ olmadığından iclas sədr tərəfindən qapanıyor.

Sədr: Vahab Həsənzadə

Katib: Əbülfəzl Sadiqzadə

Protokol № 34

1927-ci ilin fevral ayının 25-de Cəmiyyətinin Kitab və Mətbuat Komissiyonunun icası V.Həsənzadənin sədrliyi, Ə.Sadiqzadənin katibliyi ilə açılır.

Müzakireyi-yövmiyyə:

M.Mirheydərzadə tərəfindən yazılmış kitabın oxunub təsvib və təbi.

Eşidildi	Qət olundu
1. Kitab haqqında Cəmiyyətin sədri V.Həsənzadə danışır.	I. M.Mirheydərzadənin əsəri iclas tərəfindən təqdir və təsvib edilib təb və nəşr edilməsi biliqtifaq lazımlıq görülüb qərar verildi.
2. M.Mirheydərzadə kitabı oxuyub bəzi izahat verdi.	2. Xalq Komissarları Şurasından əsərdə göstərilmiş bəzi tarixi binaların fotografi əkslərini almaqdan ötrü ümumiyyətca, kitaba lazım gələnlər və təb üçün tezlikdə para buraxılması xahiş olunsun. Əsərin hamisimin təb olunması maddi cəhətdən mümkün olmasa, əqəlliən onun tarixi hissəsi gərək təb və nəşr olunsun.

Əsəri imla cəhətdən uyğunlaşdırmaq və lazımı səhifələrə bölməkdən ötrü Ə.Sadiqzadə, M.Rasizadə, M.Mirheydərzadədən ibarət bir üçlük komissiyonu seçilir.

Başqa məsələ olmadığından iclas qapanır.

Sədr: Vahab Həsənzadə
Əslinə mütabiqdir katib: Əbülfəzl Sadiqzadə

Protokol № 35

1927-ci sənəsinin aprel ayında Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin ədəbiyyat bölməsinin icası M.Mirheydərzadənin sədrliyi, Ə.Sadiqzadənin katibliyi ilə açılır. İştirak edir M.Mirheydərzadə, H.Səfərli, R.Paşazadə, Ə.Sadiqli.

Müzakirə olunan məsələ:

Xalq ədəbiyyatı müxbirlərinə zəhməthaqqı vermək barəsində.

Eşidildi	Qət olundu
I-ci məsələ haqqında M.Mirheydərzadə məruzə edib bəyatan verir.	Yoldaşın bəyanatı dinlənilidikdən sonra: 1. Dörd misralılara-baya tilara və bir bu qəbil şerlərin hamısına hər bir kupletinə 10 qəpik. 2. Tapmaca, yanılmac və bu kimilərin hər birisinə 15 qəpik. 3. Hekayə və düzgülərə 2 manata qədər verilməsi təhtि-qərara alındı.

Cari işlərdə məsələdə başqa bir məsələ olmadığından iclas qapandı.

Sədr: (imza)
Əslinə mütabiqdir katib: Əbülfəzl Sadiqzadə.

Protokol № 36

1927-ci ilin hazırlan ayının 14-cü günü saat 6-da Naxçıvan Tədqiq [və] Tətəbbö Cəmiyyətinin iclası yoldaş M.Mirheydərzadənin sədrliyi, H.Səfərlinin katibliyi ilə açılıyor.

Müzakirədə:

Azərbaycan Asari-ətiqə Komitəsinin fənni-katibi [V.M.]Sisoyevin Naxçıvan asari-ətiqəsi haqqında məruzəsi.

Eşidildi	Qöt olundu
<p>Bu məsələdə söz verilir müşarileyh [V.M.]Sisoyevə.</p> <p>[V.M.]Sisoyev bu barədə təfsilən danışın bəyanatın sonunda Naxçıvanda Asari-ətiqə Komitəsinin şöbəsini intixab və təşkil etmək barəsində pişnihad etdi. Bir para mülahizələrə görə Asari-ətiqə Komitəsi[nin] intixabı məsələsi gələcək icaslara təəxür edilsin.</p>	<p>[1.] Yoldaşın məruzəsi dinlənilib Naxçıvan asari-ətiqəsi haqqında [V.M.]Sisoyevin bəyanatı qəna-ətbəxs və kafi hesab olundu.</p> <p>2. Pişnihad etdiyi Asari-ətiqə Komitəsi intixabı məsələsi bir para mülahizələrə görə iclas tərəfindən təxirə salındı.</p>

Başqa məsələ olmadığından iclas qapandı.

Iclasın sədri: (imza)

Katib: (imza yoxdur)

Protokol № 37

1927-ci ilin temmuz ayının 24-də Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin iclası Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri yoldaş [B.]Babayevin sədrliyi, M.Mirheydərzadənin katibliyi ilə açılıyor.

Müzakirədə:

Qıvrax dairəsi Şahtaxtı kəndində Govurqalasından tapılmış şeylər naqda və oraya tədqiq üçün getmiş M.Mirheydərzadənin məruzəsi.

Eşidildi

Govurqalasından Qırvaxda Şir-daman adlı məhəllədən tapılmış saxsı çölmək və iki ədəd qədimi şüşə qablar haqqında.

Govurqalasının vəziyyəti və tapılmış şeylərin hansı əsrə aid olduğu haqqında M.Mirheydərzadə ətraflı surətdə məruzə etdi.

Qət olundu

Iclas müşarileyhin bəyanatını dinləyib qərara aldı:

1. Tapılmış saxsı qablar müayinə edilib muzeyə verilsin.

2. Tapılmış qabların əhəmiyyəti olduğuna, məbna Govurqalasından daha da geniş məlumat oldə etmək üçün Cəmiyyətin üzvlərindən oraya xüsusi bir komissiya göndərilsin.

3. Şahtaxtında Govurqalasının mühüm asari-ətiqə məhəlli olduğuna görə Asari-ətiqə Komitəsindən icazəsiz kimsənin orantı qazmasına mümanəət edilsin və bu barədə Şahtaxtı İspolkomuna (İcraiyyə Komitəsinə—F.X.) rəsmi surətdə yazılsın.

4. Bu barədə Mərkəzi Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti və Arxeoloji Komitəsinə məlumat verilsin.

Başqa məsələ olmadığından iclas qapandı.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 38

1928-ci sənənin mart ayının 14-də Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin heyəti-idarə üzvləri və bölmə rəhbərlərinin növbəti iclası V.Həsənzadənin sədrliyi, Ə.Cəfərzadənin katibliyi ilə açılıyor. Iclasda iştirak edir: V.Həsənzadə, X.Hacılarov, M.Əhmədzadə, Ə.Rüstəmov, A.Ağakişiyev, H.Səfərli, M.Rasizadə, Ə.Cəfərzadə, M.Mirheydərzadə, S.Əfəndizadə, Maarif Xadimlər İttifaqının sədri Əsgərzadə.

1. İş planının təsdiqi.
2. Naxçıvan haqqında yazılmış kitabın baxılması.
3. Sandıqdar və bəzi seksiya üzvlərinin seçkisi.
4. Cari məsələlər.

Eşidildi	Qət olundu
<p>1-ci məsələ haqqında Cəmiyyətin katibi M. Mirheydərzadə tərtib etdiyi iş planını oxuyur. Əlavə olaraq qeyd edir ki, iş [planı] Mərkəzdən istənildiyinə görə bu məsələyə ayrıca olaraq əhəmiyyət verməliyiz.</p> <p>2-ci: Kitab haqqında Cəmiyyətin sədri məruzədə bulunaraq bunun çap edilməsinin lazımlığını qeyd edir. Əlavə olaraq kitabın çap edilməsi üçün dörd yüz manat məbləğin verilməsi mümkün olundığını söyləyib həmin məbləğin təqribən hazır olduğunu anladır.</p> <p>[3-cü məsələ:] Yeni sandıqdar və arxeoloji</p>	<p>1. Maddəbəmaddə dinlənilib eşidildikdən sonra bir yıl müddətinə düzəldilmiş iş planında qət olduğuna cəhət altı aylıq olaraq qəbul olunur.</p> <p>2. İş planında xalq müəllimləri ilə sıxı əlaqə saxlamaq məsələsi artırılması qərara alınır.</p> <p>Kitab çap edilməsi müttəfiq olaraq qəbul olunub bunun ikinci dəfə olaraq nəzərdən keçirilməsi üçün beşlik komissiyon seçilir:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.Ə.Rüstəmov. 2.H.Səfərli. 3.M.Əhmədov. 4.M.Rasizadə. 5.M.Mirheydərzadə. <p>Seçilmiş komissiyonun yaxın zamanda işə başlaması qərara alınır.</p> <p>Qeyd: Kitabın Naxçıvanda çap edilməsi lazımlığı bilittifaq qərara alınır.³⁴</p> <p>Sandıqdar A.Qəmərlinskinin əvəzinə C.Əmirov, təbii seksiya-</p>

seksiyasına katib, təbii və iqtisadi bölməyə yeni sədr intixab etmək barəsində elmi katib bir qədər məlumat verib getmiş üzvlərin evəz-lərini seçilməsi lüzmunu göstərir.

Cari məsələ: Tarix və ədəbiyyat bölməsinin katibi iş planım oxuyur.

nın sabiq sədri [M.] Xasayevin yerinə yoldaş Abdinov və arxeoloji seksiyası katibliyinə Ə.Cəfərzadə seçilir.

İclas təsdiq və qəbul edir.

Sədr: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 39

Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin idarə icası 1928-ci sənənin aprel ayının 10-da yoldaş V.Həsənzadənin sədrliyi və M.Mirheydərzadənin katibliyi ilə açılıyor. İclasda iştirak edir üzvlərdən 1. Abdinov, 2. X.Hacılarov, 3. M.Rasizadə, 4. Vartapetyan, 5. A.Gülməhəmmədov, 6. Ə.Cəfərzadə.

Müzakirə edilən məsələlər:

1. Cəmiyyətin hal-hazırkı vəziyyəti.
2. Fənni-katibin dairələrə göndərilməsi.
3. Toplanan lügət və el ədəbiyyatına veriləsi qiymət haqqında.
3. Cari məsələlər.

Eşidildi

1-ci məsələ haqqında yoldaş Mirzə Vahab danışıb bəyan edir ki, bu aya kimi Cəmiyyət katibinin

Qət olundu

1. Katib M.Mirheydərzadənin maaşı keçmiş kimi yenə də

maası Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi tərəfindən savnarqom verirdi. İmdi Mərkəzdən bənə verilmiş bir neçə yüz manatdan mühasibə idarəsi maaş vermək istəyir. Əgər katibin maaşı bu puldan verilsə, Cəmiyyət pulsuz qalıb dəxi iş görə bilməyəcəyiz. Katibin maaşı keçmiş kimi yənə də Xalq Komissarları Şurası tərəfindən verilərsə, Mərkəzdən göndərilmiş para ilə Cəmiyyətin iş görməsi mümkün olacaqdır.

2-ci fənni-katib M.Mirheydorzadənin dairələrə göndərilməsi haqqında danışılır.

3-cü: toplanılması lügətlər və xalq ədəbiyyatına veriləsi qiymət haqqında danışır olur.

Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi və Xalq Komissarlar Şurası tərəfindən verilib Mərkəzdən göndərilmiş paranın Cəmiyyətin görücək elmi işlərə xərclənməsi və bu xüsusda Naxçıvan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə yazılıb istidə edilməsi qərara alınır.

2. İş planında göstərildiyi kimi fənni-katibin dairələrə göndərilməsi lazımlı təhti-qərara alınır.

3. Toplanması lügətlərə (Azərbaycanda olduğu kimi) hər ...³⁵ 5 qəpik, el ədəbiyyatının hər kupletinə yənə 5 qəpik, mühüm və qiymətli hesab olunanlarına xüsusi komisiyonun baxıb qoymuş artıq qiymət verilməsi təsdiq edildi.

Başqa məsələ olmadığından iclas qapandı.

Iclasın sədri: (imza yoxdur)

Katib: (imza)

1928-ci sənəsi may ayının 13^ü-ü saat 1-də Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin heyət iclası yoldaş V.Həsənzadənin sədrliyi, Ə.Şəkilinin katibliyi ilə açılır. İclasda iştirak edir üzvlərdən:

1. Xəlil Hacılarov.
2. Neman Əfəndizadə.
3. Məhəmməd Əhmədzadə.
4. Məhəmməd Rasizadə.
5. Həsən Səfərli.
6. Əbdülezim Rüstəmov.
7. Əsəd Cəfərov.
8. Asəf Ağakışiyev.
9. [Murad] Tutayev.
10. Siyasi maarif müdürü Salman Quluyev.
11. Aqronom [İsa] Sultanov.
12. Rza Paşazadə.
13. Mirbağır Mirheydərzadə.

Müzakirə ediləcək məsələlər:

1. Fənni-katib M.Mirheydərzadənin Şərur dairəsinə etdiyi sayahət haqqında məruzəsi.
2. Cari məsələlər.

Eşidildi: Birinci məsələ barəsində söz verildi yoldaş M.Mirheydərzadə. Müşarileyh məruzəyə başlayıb göstərir ki, mən getdim Baş Noraşen dairəsi Yengicəyə. Orada may ayının 25-ci günü komsomolların iclasında Naxçıvan ölkəsinin tarix və ümumi tədqiqatına aid məruzə edib iclasın təqdir və alqışlaması zəminində oraya ölkəşünaslıq işlərində işləmək və yaxından iştirak etmək üçün 5 nəfərdən ibarət Cəmiyyətin özək heyəti seçildi. Məzbur protokolun surəti buraya – Cəmiyyət idarəsinə göndəriləcəkdir.

Yengicə kəndində asari-ətiqədən sayılan yalnız «Əmin Xəlifə» adýnlı bir pir vardır. Bunun kim olub və nə zamandan

qaldığı belli edilməmişdir. Yengicə xalqı neçə tayfaya bölünür. Adları: I Tahibxanlı, II Sadaxlı, III Çəçənli.

Buranın kövşənləri: I Hortukən, II Duvəğguz bərə, III Heybet arxi, IV Gobut, V Keçi budağı, VI Qumnax, VII Ding arxi, VIII Kərpiçli, IX Qazılı, X Cilovxanni.

Əhalisi əkinçi olaraq pambıq, taxıl ve çəltik əkməklə istiğal edirlər.

Zeyvə-Düdəngə kəndində asari-ətiqədən mədud təpənin üstündə «İmamzada» denilən pır vardır. Bunun kövşənləri bu cür adlanır: I Ərəb təpəsi, II Orus xanəni, III Ocaq təpəsi.

Bu kənddə köhnə bir qəbiristanlıq olduğu nişanları müşahidə edilir.

Dəmirçi kəndi civarında Şərurun məşhur dağlarından Dəhnə adlanan «Vəli dağı»dır. («Volçı varot»).³⁷

Ulya Noraşen kəndinin bir verstlik şimal-şərqisində asari-ətiqədən mədud «Qalacıq» adlı məhələdə köhnə abadanlıq xarabaları görünür. Bu yerdə qayanın üzərində farsca yazılıbdır: «Xəzinə»

Ba həme kəs be sər şəvəd,
Ba to be sər nəmişəvəd.
Eşqe-to dər deləm neşəst,
Cayı-digər nəmişəvəd.

«Emza Mahmud».

Tərcüməsi:

Hamı ilə ünsiyyəti var,
Səninlə yoxdur.
Eşqin türəyindədir,
Heç yerə gedə bilməz.

«İmza Mahmud». (F.X.)

Baş Noraşen kəndinin özündə asari-ətiqədən bir şey yoxdur. Buranın xalqı iki tayfadır. I Nadirxanlı, II Səfili. Tağı Səfiyevin dediklərinə görə neçə sənə bundan əvvəl buradan qədim tarixlərə aid yer altından yazma və qələmi bir kitab tapılmışdır. Təəssüfənə 1920-ci ilin ümumi mühacirlik və qaçaqaç məsələsində tələf olmuşdur.

Şərur dairəsində ən böyük və məşhur çay Arpa çayıdır. Bu çay qədim zamanlarda 3 qola ayrılmışdır: I Quşçubasar, II Löhməbasar, III Əladdinbasar.

Daşarx kəndinin şimal-şərqisi təpenin üstündə «Şidkər» adını bir məqam vardır.

Xanlıqlar. Bu kəndin qədimi sakinlərinin dediyinə görə, keçmiş əsrde İran hökuməti zamanı bu kənddə xan oturur imis. Buranın kövşənləri: I It ölü, II Xarabalar, III Naxırca dədək.

Bu kənddə hal-hazırda müxtəlisf yerlərdən gəlmis mühacirlər yerləşmişdir. Bunların cümləsindən 35 evə kimi İranın Maku mahalından köcüb gəlmis Qaraqoyunlular vardır. Bunların maraqlı adətləri vardır ki, bu barədə əlahiddə vərəqə yazmışam. (Qaraqoyunların adətləri qeyd edilmiş vərəqə oxunur).

Xanlıqlar kəndinə yapışlı olan **Parçı** kəndi var. Burada asarı-ətiqədən sayılan pir olub üstündə künbəzi, böyük həyəti. Xalq bunu «Şahzadə İbrahim ibn Musa» adlandırır. Bu kəndin kövşənlərinin adı: I Şəbih, II Şəvi savağı, III Sənur, IV Təpəli yer.

Əhalisi tayfaca kəngərli adlanır. Süğlləri isə yalnız əkinçilikdir.

Püsyan. Bu kənddə asarı-ətiqəyə dair bir şey yoxdur. Bunun kövşənləri bu cür adlanır: I Qurt dərəsi, II Devullək (?) (buradadır «Cinli yurdu» denilən yer), III Qançığ ölü. Xalqı tayfaca bu cür bölünür: I Kələnşahi, II Deynular (?), III Tatlar, IV Qasixan, V Kəngərli.

Bu kənddə 109 yaşında «Padarlar uşağı» familiyalı Məşədi Əlinəği Əli oğlu adlı qoca bir kişi vardır. Bunu dediyinə görə 1827-ci ildə çar Rusiyası qoşunu Şəril mahalını aldığı zaman Yengicədə əvvəl və birinci nəsb etdikləri hakim murov adlanırdı. Bu kişinin bədəni salamat olub, dişlerinin hamısı salamat idi. Yalnız bircə dişi bu il sinibdir. Bunun adəti: hər il yay mövsümü dağa və yaylağa gedərmış. O kişini danışdırdıqda həyəslənərək bir neçə bayatılar oxudu ki, xüsusi vərəqədə dərc etmişəm.

Qıvrıq kəndi. Asarı-ətiqədən kəndin Sarı topraq kövşəni, Araz çayı yaxınlığında «Qarapirim» adını bir yer vardır.

Burada köhnə qəbiristanlıq yeri olub. Qəbiristanlıqda qoç daşlar vardır. Üzərində ilan şəkli qazılmış yenə bir daş vardır.

Qıvrağın kövşənləri bu cür adlanır: I Sarı topraq, II Qancıq olən, III Şirdatan (buradan keçən il bir neçə asari-ətiqə şeylər tapılmışdır ki, Naxçıvan muzesinə verilmiş), IV Qarağannix.

Kəndin xalqı ümumiyyətcə kəngərli tayfasındandır. Əhalisi türk olub əkinçiliklə iştigal edirlər.

Yurtçu kəndi. Bu kənddə xərabələr vardır ki, buradan köhnə saxsı qablar tapılmışdır. Bu kəndin içində «Edilağa» adlı göl vardır. Bunun kövşənləri bu cür adlanır: I Diblər, II Axvay, III Dərəsaz, IV Qorux. Əhalisi tayfaca hamısı kəngərlidir.

Tənənəm. Asari-ətiqədən bu kənddə «Piri-Süleyman»³⁸ adını qədimi pir vardır. Əhalisi ümumən kəngərli sayılır.

Qarabağlar. Bu kənddə asari-ətiqə və tarixi binalardan mədud: I On dördüncü əsr miladidən qalmış minarələrdir. Bunların biri böyük, ikisi kiçikdir. Böyük minarə 12 guşəli olub göy kaşı rəng və Quran ayələri ilə yazılıb bəzənmişdir. Kiçik minarələrin ortalığındakı tağda «Rəbbu həzihil-imarəti türkman Qudi xatun» cümlesi oxunur. (Tərcüməsi: «Allahın bu nişanəsi türkman Qudi xatunundur»—F.X.) II Kəndin şimal-sərgisində «Asni» adlı yer olub burada dəmin içində qəbir vardır. Kənd xalqının bir parçası bunun ziyarətinə gedirlər. Bu məhəldən çıxıb Qarabağlar kəndinə gələn su «Asni» adlanır. Kəndin şimal-qərbi təxmin 4 verstliyində vardır Bilici gölü və «Bilici» adlı kövşən. Burada köhnə abadanlıq əsərləri görünür. Həmin Bilici yerinin üstü dağda səngərlər nişanəsi vardır. Kəndin civarı-cənubisində köhnə qabirlər və künbəzlər vardır. Əhali buraları pir və imamzada adlandırır. Kəndin bir verstlik qərbi, təpənin üstündə «Qulan» adlı pir vardır. Buranı gəzdikdə bir parça yazılı, bronzaya bənzər şey tapıldı. Mütəəssifanın kəndçinin əlindən düşüb çox köhnəliyinə səbəb sinib parçalandı. Bu şeyin qiymətli bir asar olduğu anlaşılmaz mülahizə edilir. (İclas üzvləri bir-bir baxıb mülahizə eyliyor.)

III kəndin şimal-şərq tərəfində «Qalacıx» adını köhnə abadanlıq yeri vardır. Buradan köhnə qablar və bir para ətiq şeylərin keçmişlərdən tapıldığı söylənilir. Kəndin məşhur dağları, yaylaqları, yurtları və kövşənləri bu cür adlanır.

Dağları: I Qəbə dağı, II Damlama, III Dibək, IV Susuz, V Qalavul – bunun etagindəlir «Beşbarmaq» adlı məşhur daş.

Otlanacaqları: «Şəmdin». Burada köhnə abadanlıq nişanələri olduğu məlumdur.

Kəndin əhlı tayfaca kəngərli olub içərilərində kiçik tayfa adları əmələ gəlmışdır: I Ciğallı, II Həsənağalı, III Qarabağlı və bu kimiləri.

Kəndin kövşənləri: I Bəzəkli, II Süzgünlər, III Yolğun dera, IV Sariburun, V Duzsaz, VI Dərəsaz, VII Tülkü təpəsi, VIII Bilici, IX Ənik ölen. Burada Xudabəxş dərəsi adında dərə olub köhnə qəbiristanlıq əlamətləri bilinir. Kəndin Damlama adlı dağında «Gedər-gəlməz» adlı bir zağa vardır. Xalqı əkinçi olub arpa, buğda, tənbəki əkmək kimi kənd təsərrüfatı ilə iştirak edirlər.

Xincov. Bu kənddə asari-ətiqədən mədud kəndin şimalisindəki qəbiristanlıqda «Sancı daşı» adlı bir daş vardır. Bu daşın uzunluğu təxminini surətdə bir metro yarım, ucalığı 60 santimetro olub üzərində ölen şəxsin heykəl və sürəti həkk edilmişdir. Bir tərəfdən at şəkli üstündə insan, əlnidə kaman, əlində yazılar kİ, oxumaq mümkün olmadı. Daşın bir tərəfində şir, maral və dağ kələsi şəkilləri həkk edilmişdir. Baş tərəfində cocuq şəkli vardır. Və bu tərəfin yerə yapışan ucu dəlikdir. Tərəfi-şərqisi olan ayaq tərəfində keçmiş sənələrdə yazılar olduğu söylenilir. Hal-hazırda o yazılar töküldüyüündən oxunmayırlar. Burada yazı olduğu əsərlərindən bilinir. Hər halda daşın fotoqrafi alınması lazımdır. Mümkün olsa nəql edilib muzeyə qoyulması daha yeyrağdır.

Bu kənddə asari-ətiqədən kəndin içində ən köhnə bir qəbiristanlıq olub burada bir qoç daş və bir künbəz içində qəbir vardır. Xalqı bunun adına «Yaralı Soltan» deyirlər. Keçəl təpə adlı məhəldən Səfor kişinin həyətində qazıntıda 1927-ci ildə bir parça mərmər daş çıxmışdır. Bu kəndin xalqı tayfaca adlanır: I Hacılı, II Qaradağlı.

Əznəbürt. Bu kəndin xalqı hazırda ermənilərdir. Burada asari-ətiqədən vardır: I Dəli pir, II Vang.

Kövşənləri adlanır: I Qaraos, II At ağılı, III Qoşa ağıł, IV Daş ağıł, V Qırmızı daş.

Yaylaqları: Qazan yaylaq.

Tayfalari: I Biləkli, II Xarratlı, III Poladdı, IV Qırtoppuzlu.

Bu kəndin dağları mədəniyyatca varlıdır. Duz, qızıl və qırmızı rəng boyuyan torpaq və bu kimi mədəni şeylər çoxdur.

Şahtaxtı. Asari-ətiqədən olaraq bu kəndin şimal-sərq tərəfində məşhur Govurqalası vardır. Buranın çox qədim və mühüm bir yer olduğu anlaşılır. Buradan cürbəcür şəkildə saxsı qablar, müxtəlif əsrlərə aid cürbəcür sikkələr tapılmışdır. Bu sikkələrdən ikisini görmək mümkün oldu. Birisində Şiri-Xurşid olub yaxın əsrlərə aiddir. Digərində ərəbcə yazılmış ki: «Bu sikkə zərb edildi Bərdə şəhərində». Guşələrində Əbü-bəkr, Ömər, Osman və Əli xəlifələrin adları yazılımışdır. Buradan tapılmış saxsı qablardan çaynik formasında birisini keçən il gətirib Naxçıvan muzesiə vermişəm. Bu dəfə gene bir-iki cür saxsı tikəsi buradan tapıb getirmişəm. Baxa bilərsiniz (iclas üzvləri bir-bir saxsılara və başqa şeylərə baxıb mülahizə edir).

Kəndin şərq tərəfində var İydəli pır və Şah bağı. İydəli pırın üstündə böyük qəbirlər vardır.

Şahtaxtı kəndinin kövşənləri bu cür adlanır: I Şah bağlı, II Ağ bulaq, III Qala yeri, IV Şah arxi. Bu arx asari-ətiqədən olub, Apra çayından ayrılaraq gedilib Şahtaxtı kəndi cıvarından keçirilib Böyük düz təpələrinə aparılmışdır. Görünür bu arx ilə Böyük düzü suvarmaq istəyirmişlər. Arx hal-hazırda doldurulubsa da, yenə də asarı mölumdur.

Yurtçu, Qarabağlar və **Şahtaxtı** kəndlərinin ortalığının, xüsusən Gavurqalanın ətrafinin Araz çayı kənarına kimi keçmiş əsrlərdə böyük bir şəhər və abadanlıq olduğu xarabalarından açıqcasına bəlliidir.

Kəndin tayfalari: I Tunbullu, II Hərzənli, III Kəngərli adlanırlar.

Kəndin xəlqi türk olub ekinçiliklə iştigal edirlər.

Demək, Şərur dairəsinin xalqı ümumiyyətçə üç hissəye bölünür: I Bayat, II Kəngərli, III Yəftəni(?).

Bunların ortalığında çalışmaq adəti müxtəlifdir. Bayatlar yalnız günortaya kimi çalışıb bundan artıq işləməzler. Yəftənilər(?) isə sübh tezdən işə başlayıb axşama kimi çalışırlar. Bir təfavütləri də budur: Yəftənilər(?) hər gün tezdən çörəklərini yapıb aparıb təzə çörək yeyirlər. Bayatlar

isə tazə çörək yeməyib, çörəyini axşam günbatanda yapış sabah yeyərlər. Baş Noraşen dairəsində Alişar, Xələc, Keştaz, Ərəb Yengicə, Qarahəsənli kimi bir neçə kəndlərin əhli bayat olub, qalmışları yəftənidir(³⁷). Qarabağlar, Yurtçu, Qıvrax, Xıncav, Şahtaxtı və bu kimi bir neçə kəndin əhli kəngərli adlanır.

Qət olundu:

M.Mirheydərzadənin etdiyi fənni-səyahət və Şərur dairəsi haqqında verdiyi məruzə iclas tərafından təqdir edilərək qərara alındı:

I Xıncovda olan Sancı daşının əksi alınıb mümkün surətdə Naxçıvana gətirilsin.

II Dairə xalqının adətlərinə dair alınmış məlumatın surəti Cəmiyyətin Mərkəzi idarəsinə göndərilsin.

III Mərkəzin bizi verəcəyi fotoqraf aparıcı öyrənmək üçün Cəmiyyətin üzvlərindən ən azı iki nəfəti seçib əkkasın nəzdində öyrədilməli.

IV Fənni-katib M.Mirheydərzadənin Nəriman³⁹ və başqa dairələrə⁴⁰ göndərilməsi etnoqrafi və asari-ətiqəyə dair məlumat toplaması qərara alındı.

4-cü cari məsələdə başqa bir məsələ olmadığına səbəb iclas qapandı.

İclasın sədri: (imza)

Katib: (imza)

Protokol № 41

1928-ci sənəd avqust ayının 27-ci günü Azərbaycanı Öyrənən Cəmiyyətin Naxçıvan şöbəsinin heyəti-idarə iclası siyasi maarif müdürü ...⁴¹ yoldaş Salman Quluyevin sədrliyi və L.Hüseynzadənin katibliyi ilə açılıyor. İclasda iştirak edir üzvlərdən 1. A.Gülməhəmmədov, 2. Ə.Cəfərov, 3. H.Səfərli, 4. Q.Rəcəbli, 5. V.Axundov, 6. Qastanova, 7. C.Əmirov.

Danışılacaq məsələlər:

1. Avqust ayında Cəmiyyətin katibi M. Mirheydərzadə və tələbə L. Hüseynzadə yoldaşları Ordubada yapdıqları fənni-səyahətləri haqqında məruzə.
2. Cari məsələlər.

Eşidildi	Oğt olundu
<p>1-ci məsələ haqqında M. Mirheydərzadə etdikləri səyahət və bu səyahət nəticəsi olaraq əldə etdikləri qiymətli etnoqrafi və lisaniyyata aid gətirdikləri materiallar haqqında geniş surətdə məruzə edərək Culfa və Ordubad dairələrinin etnoqrafi və lisaniyyatına aid materiallar ilə zəngin olduğunu göstərərək o dairələrə gələcəkdə Cəmiyyət tərəfindən fənni bir heyət göndərilib daha ətraflı və geniş surətdə öyrənilməsi lüzumunu qeyd etdi. Yoldaş məruzəsindən lisaniyyata aid gətirdikləri materiallar cümləsindən olaraq Naxçıvan xalqı ilə Ordubad xalqı ortaliğindəki sözlərdə və danışıqlarda olan bir çox sövti və şivə fərqləri misalları ilə göstərib iclasın diqqətini cəlb etdi.</p> <p>2-ci: əldə edilmiş materiallardan Xaraba Gilandan bulduqları Kəyanlılərə mənsub qədim tarixi yarağı iclasa nişan verdi.</p>	<p>1. Muzeydən və gətirilmiş materiallardan Ordubad və Culfa dairəsinin tarixi-etnoqrafi materiallar ilə zəngin olduğu aşkar olunduğuuna cəhət gələcək sənədə Cəmiyyət tərəfindən haman dairələrə geniş surətdə fənni-səyahət və tənəzzöhlər yapılması qərara alındı.</p> <p>2. Cəmiyyət fəaliyyətinin genişləndirilməsi və arzu olunan materialların əldə edilməsi üçün Cəmiyyətə maddi və mənəvi müavinenet edilməsi yerli hökumətdən və Cəmiyy-</p>

yətin Mərkəzi idarə-sindən xahiş edilsin.

3-cü: Lenin köy, Yayçı kəndində bir kəndçinin evində məxfi saxlanılmış Şah Abbasın mənsub, qızıl ilə yazılıb qeyd edilmiş qiymətdar bir qılıcın olduğunu söyləyib, o qılıcın muzey üçün alınması hüzumunu qeyd etdi.

3. Meruzədə göstərilmiş və Yayçı kəndində olan qiyamətli və tarixi qılıc məhəlli hökumətin vasitəsilə alınsın.

4. Cəmiyyət şöbəsi tərəfindən götürülmüş və gətirilmiş materialllar haqqında yerli və mərkəzi qəzetlərə yazılışın.

Başqa məsələ olmadığından iclas qapanıyor.

Iclasın sədr: (imza yoxdur)

Katibi: (imza yoxdur)

ƏLAVƏLƏR

Vahab Salman oğlu Həsənzadənin tərcüməyi-hali

Vahab Salman oğlu Həsənzadə 1890-ci ildə Ordubad rayonunun Əylis kəndində anadan olmuşdur. İlk təhsilinə Əylis kəndində başlamış, 1905-ci ilədək burada oxumuşdur. Atası Salman uzun illərdən bəri Şəki şəhərində boyaqçılıqla məşğul olduğu üçün 1905-ci ildə ailəsi ilə birlikdə Şəkiyə köçmüşdür.

V.Həsənzadə 1905-1907-ci illərdə Şəkidə açılan yenitipli «Sibqət» məktəbində təhsilini davam etdirmiş və burada ərəb dilini öyrənməyə müvəffəq olmuşdur.

1907-1912-ci illərdə isə Gəncə şəhərində yenicə açılan «Ruhani Seminariyası»nda təhsil almışdır. Həmin illərdə seminariyada oxumaqla bərəbər, fərdi hazırlıq yolu ilə ərəb dilinin qrammatikasını, islam tarixini, məntiq, kəlam, fiqh və s. elməlri öyrənmiş, hətta Zaqqafqaziya Seyxüllislam İdareyi-ruhaniyyəsində imtahan verərək diplom almışdır.

V.Həsənzadə 1912-ci ildə Əylisə qayıdaraq üsuli-cədidi məktəbi açmış, 1920-ci ilədək burada əlifba, dil, ədəbiyyat, habelə təbiyyat, zoologiya, coğrafiya, astronomiya və s. dünyəvi fənləri tədris etmişdir. 1920-ci ildə sovet dövründə isə həmin məktəbə müdir təyin edilmişdir.

V.Həsənzadə 1920-ci ildə Kommunist partiyasının sıralarına daxil olmuş, 1921-ci ildə Ordubad Qəza İngilab Komitəsinin sədr müavini, sədri (1922), 1923-cü ildən 1929-cü ilin fevralınadək Naxçıvan xalq maarif komissarının müavini, sonra xalq maarif komissarı vəzifəsində işləmişdir.

V.Həsənzadə 1925-1928-ci illərdə Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin sədri kimi ictimai bir vəzifəni yerine yetirmiş, 1929-1933-cü illərdə Ordubad konserv zavodunun direktoru, 1934-1935-ci illərdə Azərbaycan Kinofilm Trestinin inspektoru, 1936-1943-cü illərdə SSRİ EA Azərbaycan

filialının Şərqi şöbəsində elmi işçi, şöbə müdürü, filialın əsas kitabxanasının müdir müavini vəzifələrində işləmiş, 1944-cü ildən isə Quba Müəllimlər İnstитutunda fars dili, eyni zamanda Quba Pedaqoji məktəbində ədəbiyyat müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir.

Təqəüdə çıxdıqdan sonra V.Həsənzadə Əylisə qayıtmış, 1960-cı ilin yanvar ayının 14-də orada vəfat etmişdir.

Qəbri Əylisdədir.⁴²

Mirbağır Mirheydər oğlu Mirheydərzadənin tərcümeyi-halı

Mirbağır Mirheydər oğlu Mirheydərzadə 1877-ci ildə Ordubadın Nürgüt kəndində kəndli ailəsində anadan olmuşdur. Kiçik yaşlarında ailəsi ilə birlikdə Naxçıvan şəhərinə köçmüştür.

M.Mirheydərzadə ilk təhsilini 1887-1889-cu illərdə Naxçıvan mədrəsəsində almış, xeyirxah bir insan olan dərzi Məşədi Mehərrəmin maddi köməkliyi ilə Təbriz ruhani məktəbinə göndərilmiş və 1899-cu ildə oranı bitirmişdir. Həmin il Naxçıvana qayıtmış, bir müddət işsiz qaldıqdan sonra Tiflis şəhərinə getmişdir. Tiflisdə inqilabi əhval-ruhiyəli bir mühitə düşən M.Mirheydərzadənin ictimai şüurunda ciddi dəyişikliklər baş vermişdir. 1905-ci ildə N.Nərimanovla tanış olan M.Mirheydərzadə onun rəhbərlik etdiyi Bakı Sosial-Demokrat Partiyasının Tiflis «Hümmət» təşkilatına daxil olmuşdur. Bu məlumatı eşidən Qafqaz Seyxüllislamı 1907-ci ildə onu ruhanilik hüququndan məhrum etmişdir.

M.Mirheydərzadə peşəkar bir inqilabçı kimi 1905-1918-ci illərdə «Hümmət» təşkilatının çox mühüm tapşırıqlarını məharətlə yerinə yetirmiştir.

O, müxtəlif vaxtlarda təşkilat tərəfindən Bakı, Batum, Vladiqafqaz, Mahaçqala, Qars, İrəvan, Naxçıvan, Culfa, Təbriz, Tehran, Maku, Gilan, Rəşt şəhərlərinə göndərilmiş, çar və şah üsul-idarəsinə qarşı mübarizə məqsədi ilə təbliğat və təşviqat işləri aparmış, təşkilatun müxtəlif şəhərlərde özəklərini yaratmış, «Mücahid» partiyasına üzvlər cəlb etmiş,

İran inqilabında (1905-1911) iştirak etmiş və bir sıra mühüm məxfi əməliyyatları yerinə yetirmiştir.

M.Mirheydərzadənin inqilabi fəaliyyəti xəfiyyə orqanlarının diqqətindən yayılmamış, iki dəfə (1905, 1907) həbs edilərək METEX həbsxanasına salınmış, 1916-cı ildə isə həbs olunub İrəvan quberniyasının həbsxanasına göndərilmişdir.

1917-ci ildə Çar hökuməti yixildiqdan sonra M.Mirheydərzadə həbsdən buraxılmış və inqilabi fəaliyyətini davam etdirmiştir.

M.Mirheydərzadə 1918-1920-ci illərdə Naxçıvanda erməni daşnaqları və ingilis-amerikan müdaxiləçilərinə qarşı fəal mübarizə aparmışdır.

1921-ci ildən – Naxçıvanda Sovet hakimiyyətinin ilk illərində M.Mirheydərzadə Ölkə Partiya Komitəsinin təşkilat şöbə müdürü və siyasi büro üzvü kimi respublikada ərzaq təchizatının təşkilində və digər problemlərin həllində yaxından iştirak etmişdir.

1925-ci ildən etibarən M.Mirheydərzadə öz fəaliyyətini yeni bir istiqamətə yönəltmişdir. Naxçıvan respublikasının maddi mədəniyyət abidələrinin öyrənilməsi və təbliği bu fəaliyyətin əsasını təşkil etmişdir. O, 1925-1928-ci illərdə Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin elmi katibi kimi şorəfli bir vəzifəni yerinə yetirmiş, 1928-ci ildən başlayaraq bir müddət Naxçıvan partiya-sovet məktəbində ölkəşünaslıq dərsləri üzrə müəllimlik etmiş, 1930-1945-ci illərdə isə Naxçıvan Dövlət Muzeyinin direktoru işləmişdir.⁴³

M.Mirheydərzadə ardıcıl elmi fəaliyyətlə məşğul olduğu illərdə (1925-1945) məşhur tarixçi-arxeoloqlardan K.N.Smirnov, I.I.Meşşaninov, A.A.Miller, V.M.Sisoyev, Ə.Ələkbərov, İ.Əzimbəyov və başqaları Naxçıvanda arxeoloji, etnoqrafik araşdırımlar aparmağa gələrkən onlara yaxından köməklik göstərmiş, əldə edilən qiymətli maddi mədəniyyət nümunələri ilə Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyini zənginləşdirmiştir.

M.Mirheydərzadə Naxçıvanın tarixi, etnoqrafiyası və arxeologiyası haqqında qiymətli bir əsər də yazmışdır (bu əsər hələlik çap olunmamışdır).

Vaxtılı Həcc ziyarətinə gedən Hacı Mirbağır ağa ikinci dünya müharibəsindən sonra bir müddət Naxçıvan Cami Məscidinin axunu işləmişdir.

M.Mirheydərzadə faktiki olaraq Sovet repressiyasının qurbanı olmasa da, hər addımda özünü bu repressiya təhlükəsinin təsiri altında hiss etmiş, ömrünün sonuna dek səksəkəli bir həyat keçirmiştir. Sovet dövründə güclü təzyiqlərlə üzləşən M.Mirheydərzadə özünü və yaxımlarını həbs təhlükəsindən qurtarmaq üçün şəxsi arxivindəki əlyazmalar, kitablar, müsəlman kitabələrinin estampları və numizmatika kolleksiyasının böyük bir hissəsini yandırmış, bir qismini isə gecə ikən Naxçıvan çayına axıtmışdır.

M.Mirheydərzadə 1956-ci ilin yanvar ayında Naxçıvan şəhərində vəfat etmişdir.

Qəbri Naxçıvandadır.⁴⁴

Mirbağır Mirheydərzadə Asari-ətiqə

«Kommunist» qəzetəsinin 11 oktyabr tarixli nömrəsində Naxçıvanın qalaya oxsar böyük minarəsinin yıxılmaq təhlükəsi qarşısında olduğu və onun haqqında bir para məlumat yazılıdığını oxuyub Naxçıvan asari-ətiqəsi haqqında bir neçə sətir yazmayı lazımlı bildim. Haqqında yazılmış bu minarə qala məhəlləsində Xan sarayının cənubunda vəqe edir.

Minarə səlcuq türklerinin Azərbaycanda hökumət etdikləri vaxt Azərbaycan atabəylərindən Məhəmməd Cahan Pəhləvan tərəfindən hicri 557-ci tarixdə tikdirilmişdir. Bunun ucalığı 13, ətrafi 25 sajm olub, özü 10 qışəlidir⁴⁵. Bu minarə Azərbaycan türklerinin, xüsusilə Naxçıvan müsəlmanlarının ən qədim və tarixi nişangahlarından biri hesab olunur. Bunun sağ və sol tərəflərində 1882-ci ilə kimi iki kiçik minarələri də var imiş. O tarixdə Rəhim xan Naxçıvanlı tərəfindən yıxılmışdır. Hərbi nişangaha oxşayan bu böyük minarənin üzərində kufi xətti ilə və göy kaşı rəng ilə bir çox Quran ayələri və başqa sözlər yazılmışdır. Ayələrdən oxunan «Əl-Maliku Allahu Vahidul Qəhhar» ayəsidir. Qapısının başında nəsb edilmiş

daş üzerinde minarenin memarının (tikənin) adı və onun Naxçıvanlı olduğu yazılmışdır. Yazılardan keçən əsrde Leningrad professoru İvannikov və başqaları balaca təfəvütlə bu cümlələri oxumuşlar: «Zəki, alim, adil, sadiq, həşəmətli şah Əbu Cəfər Məhəmməd Atabey Yıldəniz oğlu Atabey allah-təala onun qəbirini nuranı eyləsin». Başqa yazılarını da belə oxuyublar: «Atabey dairələrinin məsləhətgüzəri və vergi təhsildarı, süvari komandanı Nurəddin». Qapısının başındaki yazını belə oxuyublar: «Bu minarəni işləyib Naxçıvan şəhərinin memarı Əcəmi Əbübekr oğlu Naxçıvanlı». Fransa səyyahı Depvademr oxuyub ki, bu minarə Azərbaycan atabəylərindən Əbu Cəfər Məhəmməd Cahan Pəhləvan Yıldəniz oğlunun emri ilə bina edilib, vəfat etmiş Mamaxatununu⁴⁶ dəfn etmək üçün 1186-cı sənə miladidə. Türklərdən Məhəmməd Nüstət Əfəndi də bunu Mamaxatun oxumuşdur. Zənnimcə... Şəmsəddin Yıldənizin özünün hol-fənni(?) olub oğlu Məhəmməd Cahan Pəhləvan tərəfindən tikilmiş olduğuna ehtimal verilə bilir. Zira, «Rövzət əs-səfa» tarix kitabında⁴⁷ Azərbaycan atabəylərinin əhvali-tarixində yazdığını göro bu minarənin bina edildiyi tarixdə Şəmsəddin Yıldəniz özü Naxçıvanda vəfat etmişdir. Müşarileyhin cənazəsi də Naxçıvandən başqa yerə nəql edilmişdir⁴⁸.

Bu böyük tarixi binanın haliyədə dibləri oyulub yixilmaq təhlükəsindədir. Bunun təmir edilib mühafizə edilməsi lazımdır. Bunun təhlükədə olub diblərinin təmirə möhtac olması 1926-cı ildən Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbō Cəmiyyəti göstərirdi. Bu xüsusda Naxçıvan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə və Xalq Komissarlar Şurasına məlumat verilmişdir. Kommissarlar Şurasının tərəfindən alınmış cavabda para olmadığına səbəb minarənin diblərinin hələlik dayandırılması bildirilib. Bununla belə, Xalq Komissarlar Şurası sədri tərəfindən mühəndis Zuyev və Zaxarova tapşırılıb ki, gedib minarəyə baxıb bu xüsusda akt və smeta tərtib versinlər. Ona görə də akt hazır edilmiş, mühəndis Zuyev minarəyə baxdıqda diblərinin təmir edilməsi üçün 1500 manat təxmin etmişdir. Və habelə Azərbaycan Arxeoloji Komitəsinin təşəbbüsəti nəticəsi olaraq son posta ilə alınmış məlumatda həmin minarənin təmiri üçün

Mərkəzin 200 manat təxsis etdiyi bildirilir. Hər halda nə qədər xərc aparsa da, bu möhtəşəm minarənin mühafizəsi lazımdır.

Bu minarədən başqa Naxçıvanda yadigar qalmış ikinci bir künbəz var. Bu künbəz Naxçıvanın Şahab məhəlləsində vəqə olub, Atababa künbəzi adlanmaqla məşhurdur. Bu künbəz 12 guşəli məhkuk bir dairə şəklində olan qalaya oxşayır. Bunun 70 qədəm ucağı, 97 qədəm ətrafi olub müxtəlif şəkildə rəngbərəng kərpiclərlə örtülmüşdür. Bunun yüksək mərtəbəsində kəməri tərzi ilə oyma və məhkuk yazılar vardır. Habelə qapısının başında bu yazılarından Baron Frayen bir neçə cümləni kufi xəttinin tərcüməsi olaraq belə oxumuş: «Bismillahir-rəhmanir rəhim». «Bu məzarın yapılmasına əmr etdi aqil, adil, mömin, müzəffər padşahi-əzim Şəmsəddin, imanın günəşi, islamın və müslimin köməyi, allahpərəst, qalib şahı-əzim Şəmsəddin şah din və dünyanın şərəfi. Allah-təala həz-rəti rəhmət eyləsin».

Bu qübbənin atabəylərdən Atabəy Müzəffərin qəbiri olmasına ehtimal vardır⁹. Çünkü müşarileyh Sultan Cəlla-ləddin⁵⁰ tərəfindən Təbrizdən qaçıb bu tərəfə (Naxçıvan ölkəsinə) bir belə yaxın Əlinçə qalasında qalib vəfat etmiş. Bu qübbənin bina edilməsi də XII əsrə aid olduğu müxtəsərə məlum edilmiş.

Bu künbəzin içində haliyə bir ailə yaşayır və bunun içini də kifir saxlayırlar. Künbəzin özü də 1250-ci tarixi-hicridə 99 il əvvəl Naxçıvanda vəqə olmuş böyük zəlzələdən bir qədər şikəst olmuş, hər halda bunun da içinin təmizlənib, ətrafinin hasarlanması lazımlı olduğundan bu xususda əlaqədar hökumət idarələrinə müraciət edilib onun içərisinin boşaldılıb təmiz saxlanılması rica edilmişdir.

Naxçıvan şəhərində olan bu asarlardan başqa Naxçıvanın şimal-qərb tərəfində Qıvrıq dairesi Qarabağlar kəndlərində əhəmiyyətli asari-otiqədən minarələr vardır. Bu minarələrin biri böyük, ikisi kiçikdir. Ucalığı 7, ətrafi 14 sajındır. Bunun guşələri göy kaşı rənglə rənglənib. Bir çox Quran ayələri yazılmışdır. Cümlosindən «limənul mülkul-yovm ilahiil-Vahidul-Qəhhər». (Tərcüməsi: Bu gün bu mülk kimə məsusdur, tək olan qəhredici allaha) ayəsi, minarənin guşələrinin kərpiclərinin işlənməsi tamam yazı olub «La ilaha illallah

Muhəmmədün rəsulullah» oxunur. Bu minarənin 4 qapısı vardır. Minarənin qərb tərəfində 13 sajin məsafəsində 2 kiçik minarə vardır. Yeddi sajin yarım ucalığında və başlarına çıxməq üçün içlərindən qayırlımlı yolları vardır. Böyük minarə ilə kiçiklərin ortalığı olan boş yerin məscid olduğu güman edilir. Kiçik minareleri bir-birinə rəbt edən tağın içərisində qalmış yazılıardan ancaq bu cümləni oxumaq mümkün oldu: «Əmərə binaə hazır imarə». (Tərcüməsi: «Bu binanın tikilməsinə əmr edibdir»). Minarelerin tarixi haqqında doğru bir yazı oxunması mümkün olmur. Kənd əhlinin dediklərinə görə, minarənin yazılılarının çox hissəsi çar soldatları tərəfindən sökülüb xarab edilmişdir. Olsun ki tarixinə aid yazılar da o vaxt tökülmüşdür. Ancaq binanın XIV miladının axırlarına aid olduğu söylənilib və anlaşılır. Kəndçilərin bəzisinin sözünü görə, güya bu minarə türkman əmirlərindən Garziyanın qızının Orxa bəy oğluna təzyic etdikdə Murad tərəfindən ona yadigar tikdirilmişdir. Hər halda o biri minareler kimi bunun da mühafizə edilməsi lazımdır. Demək olar, bunun üzərində olan bədii sənəd daha artıqdır. Haliyə bunun içi və ətrafi yaxşı və təmiz saxlanılmışdır. Bu xüsusda dairə şura sədrinə neçə dəfə yazılmışdır. Zənimcə, bu minarəni cələcək təhlükədən saxlamaq üçün bunun içini giriləcək qapısının hörülüb ətrafinın da hasarlanması lazımdır. Bu xüsusda hökumətimizin yardımını gözləyiriz.

«Şərq qapısı» qəzeti,
22 dekabr, 1927, № 37 (215)

Ordubad qəzasında asari-ətiqə*

Ordubad qəzasında asari-ətiqə olduqca çoxdur. Daha qədim zamanlarda Ordubadda yaşamış tayfalar bir çox əsərlər, nişanələr buraxaraq getmişlər. Ordubad qəsəbəsində olan asari-ətiqənin hələlik tədqiq edilmişləri bunlardır:

1. Kürdətatlı¹ məhəlləsində məşhur «Qoç qəbiristanlığı» vardır. Həmin qəbiristanlıqda qoç şeklinde daşlar olduğundan qəbiristan bu ad ilə adlanmışdır. Daşlarda qəribə yazıları vardır. Bu qəbiristanda olan köhnə qəbirlərdən birisini neçə il bundan əvvəl qazmışdılar. İçindən çıxan şeylər Rusiyaya göndərilmişdir. Sonra qalan qəbirlərin qazılmasına camaat mümanəət göstərdiyindən orada daha qazıntı yapılmamışdır.

2. Ordubadın şərq tərəfində «Çardağ» adlanan bir qəbiristanlıq daha vardır ki, camaat dediyinə görə, ora ounəz (?) adlı bir tayfanın qəbiristanlığı imiş. Bəziləri oranın cühud qəbiristanlığı olduğunu söyləyirlər.

3. Ordubadda Sərşəhər məhəlləsində bir çınar ağacı vardır ki, bu ağacın yaşı 1200 ildən artıqdır.

4. Ordubadda olan məscidi-came çox əski zamandan qamadır. 1902-ci ildə həmin məscid təmir edilirkən oradan bir kərpic tapılmışdır. Həmin kərpicdə 111 tarixi-hicri və «Harun» ləfzi yazılmış imiş. Kərpicin indi harada olduğu bəlli deyildir. Məscidin qapısının başında bir daş vardır ki, Şah Abbas vaxtında yazılıbdır. Həmin daşın üzərində olan yazılar Ordubadda olan Xacə Nəsir Tusi tayfasının vergidən azad edilməsi haqqındadır.

5. Bundan başqa, Ordubadda bir mədrəsə vardır ki, Səfəvilərdən Sultan Hüseyn vaxtı qayınılıbdır.

6. Ordubadın üç verstliyində şimal-şərqidə Anabad kəndi yavuğunda çox qədim bir şəhərin xarabaları vardır. Bu kəndin

* Müəllifin qeydi: İndiki (1926-cı il nezərdə tutulur -F.X.) Ordubad, Parağa, Aza dairələrinə bir yerde Ordubad qəzası deyilir. Göstərilən materiallar Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin elmi katibi M. Mirheyderzadənin məruzəsindən alınmışdır.

köhnə tarixi qəbiristanlığında dəfn olunanların əksləri daşların üzərinə qazılmışdır.

7. Ordubad qəzasında tarixcə tədqiqi mühüm olan şeylərdən birisi də Kilit kəndliləri və onların dilləridir. Kilit kəndinin əhalisi Nadir şah vaxtı Xorasan tərəfində olan Kolat mahalından sürgün olunublar. Bunların xüsusi dilləri vardır. Bu dil kürd dilinə oxşayır. Onlarca, «Heli-heli qəribani-şesü pənc», «Gələnlərə iki-iiki, özümüzə beş-altı» deməkdir. Bununla «gələn qonaqların ikisinə bir qabda xörək veriniz, özümüz 5-6 nəfərdən də otura biləriz».

8. Bu kənddə bir mağara vardır⁵² ki, bu mağara geoloji cəhətdən çox əhəmiyyətlidir. Mağaranın qapısı olduqca darısqaldır. Fəqət içərisində hər hansı tərəfə verstlər ilə getmək mümkün kündür. Mağaranın axırı hələlik tapılmamışdır.

9. Ordubadın 5 verstliyində olan Nüsnüs kəndində Çeheltən adlı bir pir vardır. Bu pirin cəviz ağacından bir qapısı vardır. Qapı qazma üsulu ilə yazılıbdır. Qapıda yazılılanlar hicri tarixin 726-cı və həmin binanın Azərbaycan atabəylərinin vaxtında qayırıldığını göstərir.⁵³ Qapının 4 guşesində dörd xəlifənin (Ömər, Osman Əbübəkr və Əli) adları yazılıbdır.

10. Danaqırt kəndində bir köhnə qəbiristanlıq vardır. 1924-cü ildə Mkrtic Parlaqyan adlı bir kənd müəllimi orada olan qəbirlərdən birisini açmışdır. Qəbirdən çıxan ox, nizə, muncıq və başqa şeylər Azərbaycan hökumət müzeyinə göndərilmişdir.

11. Vənənd kəndində bir məscid vardır. Bu məscid hicri tarixinin 700-cü ilindən tikilmişdir. 200 il bundan əvvəl oranı təmir etdikdə balkonun taxtalarında yazılıbdır ki: «Bu təmirat çox bahalıq və qəhətlik ilində yapılmışdır. O zaman buğdanın batması 400 dinar, düyü 800 dinar, yağı 2800 dinar imiş»⁵⁴.

12. Biləv kəndində qədimdən qalma bir daş körpü və bir təbii 2000 nəfər adamı yerləşdirə biləcək bir daş qala vardır.

13. Ordubad qəzasında 1000 il bundan qabaq tikilmiş kilsələr də vardır. O kilsələrin birisinin ətrafi böyük bürclərlə hazırlanmışdır. Əylisin Vangi deyilən kilsənin yanında atəşpərəstlərə məxsus atəş yandırmaq yerləri də vardır.

Ordubad qəzası asari-atiqə ilə doludur. Azərbaycan və Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti bu qəzanın tarixi əsərlərini axtarış meydana çıxarmalıdır.

«Şərq qapısı» qəzeti,
15 sentyabr, 1926, № 24 (165)

V.M.Sisoyev

1926, 1927-ci illərdə Naxçıvan Respublikasına səyahətə dair hesabat

1926-ci ilin yayında sovet Azərbaycanının tərkibinə muxtar respublika kimi daxil olan Naxçıvan SSR-nin paytaxtı Naxçıvan şəhərinə getmək mənə müyəssər oldu.

Məni buraya istiqamətləndirən birincisi, XII əsrə aid maşhur Naxçıvan qalasının (bürc) hazırda mövcud olub-olmadığını müəyyənləşdirmək, əgər mövcuddursa, şəxsən onu görmək arzusu; ikincisi, Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin Naxçıvan şöbəsi Azərbaycan Arxeologiya Komitəsinə bildirmişdir ki, o, Yuxarı Azanın qarşısındaki Xaraba Gilanda qazıntı aparmaq isteyir və Azərbaycan Arxeologiya Komitəsinin əməkdaşlarından kiminsə qazıntıda iştirak etməsini arzulayır; üçüncüüsü, Leningrad Maddi Mədəniyyət Akademiyasının akademiki İ.L.Meşşaninov Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin vəsaiti ilə Naxçıvandan 10 km. cənubda qədim Qızılıvəng kilsəsində etamızdan əvvəl tunc dövrünə aid olan daş qəbirleri açmışdı ki, bu qazıntıya baş çəkmək, ümumiyyətlə, indiyadək mənə getmək nəsib olmayan Naxçıvan SSR-nin maddi mədəniyyət abidələri ilə tanış olmaq niyyəti idi.

1926-ci il 12 iyun axşamında mən İrəvandan Naxçıvana və Culfaya, oradan da İrana-Təbrizdək gedən dəmir yolu ilə Naxçıvana gəldim. Vağzal şəhərdən 2 km. aralı məsafədə yerləşir... Şəhər uzaqdan ancaq Araz vadisi ilə uzanan dəmir

* Hesabat rus dilindədir.

Kitabın daxil edilən rus dilindəki mətnlərin tərcüməsi F.Xəlilovundur-Red.

yolu xəttindən görünür... Dəmir yol vağzalı birmərtəbəli, ancaq uzun və böyükdür. Cox da böyük olmayan deposu vardır... Buradan yük qatarları nadir hallarda gedir. Kütləvi yükdaşımı yoxdur. Yayda daha çox meyvə göndərilir. Vağzalın qarşısında qəsəbə vardır. Sərnişinləri vağzaldan şəhərə fayton 2 manata, minik maşını isə 50 qəpiye aparır.

Şəhərə qalxarkən böyük bazarın, qədim qalanın, dağılımış məscidin yanından, habelə gözəl yarganların gurultulu sularla birləşdiyi yerlərdən keçərək biz çox da böyük olmayan, birmərtəbəli, bu yaxnlarda tikilmiş, Naxçıvanın ən gözəl mehmanxanalardan sayılan «Qızıl Bakı» mehmanxanasına gəldik. Otaqları çox deyil, amma təmizdir, həyətində balaca, səliqəli bağ və restoran vardır. Bu mehmanxananın yaxşı cəhəti odur ki, şəhərin inzibati mərkəzindədir. Onun qarşısında şəhərin, həqiqətən ən sevimli və gəzməli yeri olan bulvar, demək olar ki, mühüm inzibati binalar və təşkilatlar yerləşir. Bazar, kooperativ və digər ticarət dükanları da yaxınlıqdadır.

Suyu bol olduğu üçün bütün şəhər və vağzalətrafi hissə bağlar içərisindədir. Hazırda, xüsusilə şəhər olduqca pərişan mənzərə təsiri bağışlayır. Qədim evlərin az qala yarısı yarıdağıdılmış, yaxud tamamilə dağıdılmış vəziyyətdədir. Xüsusilə bazarın qarşısındaki yer dağıdılmışdır (bazarın özü az zərər çekmiş, böyük karvansara isə tamamilə bütöv vəziyyətdədir). Son illər bərpa işləri sürelə gedir. Bir çox bərpa edilmiş və yeni tikilmiş binalar vardır. Şəhər tədricən normal vəziyyətə düşür... Xalq Komissarları Sovetinin yeni, təmiz binası, kitabxana, klub, kooperativ, mehmanxana və s. öz gözəlliyyi ilə seçilir.

Uca xarabalıqlarda öz böyük yuvalarında bir ayağı üstündə dayanan hacileyləklərin qəribə figuru tez-tez gözə dəyir. Hacileyləklər çoxdur. Atababa künbəzinin üstündə hacileylöyin böyük yuvası vardır.

Şəhərdə ən sevimli gəzinti yerlərindən biri, göründüyü kimi, yenidən salınmış bağ-bulvardır... Ağaclar artıq böyüyür, köhnədən əkilən ağaclar da vardır. Bir neçə ildən sonra bura gözəl gül çiçəkləri, zəngin ağaç və bitkiləri ilə kölgəli bir bağ olacaqdır.⁵⁵ Bağda-bulvara 500-dən çox tamaşaçı tutan taxta,

birmərtəbəli şəhər teatrı yerləşir.⁵⁶ Teatrin qarşısında yenə taxdadan düzəldilmiş, ucuz və yaxşı nahar yeməkləri verilən restoran vardır. Orada yayda hər gün günortaya yaxın və axşam şərq orkestri (tar, kamança, qaval) çalır. Axşam, həm də çox gec az qala bütün şəhər əhalisi buraya axışır. Bulvardan Arazın ecəzkar alçaq vadisi görünür.

Şəherde oğlan və qız seminariyaları fəaliyyət göstərir.⁵⁷ Şəhər elektrik şəbəkəsi (xüsusi stansiya) işləyir. Ancaq motor zəif olduğu üçün işiq da zəifdir və tez-tez fasilelər, saynişmalar (titrəmələr) olur. Köhnə sistemli telefonlar pis işləyir. Az qala hər gün telefon aparatlarının hər biri təmir edilir.

Muxtar vahid kimi Naxçıvan SSR-nin Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi, Xalq Komissarları Soveti vardır. 1926-ci ilin yayında Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri B.Babayev, Xalq Komissarları Sovetinin sədri H.Sultanov, xalq maarif komissarı H.Musazadə idi. Bunlar bütün sahələr üzrə Naxçıvanın dirçəldilməsi sahəsində xüsusi xidmətləri olan şəxslərdir...

Naxçıvan və Naxçıvan SSR-nin tarixi çox mürəkkəbdir. Tarixçilər belə hesab edirlər ki, Naxçıvanın əsası e.ə. 1539-cu ildə qoyulmuşdur. Lakin faktlara çox da əsaslanmayan xalq rəvayətlərində Naxçıvanın əsasının qoyulması şəhərdə qəbri bizo göstərilən bəşəriyyətin ulu babası və əcdadi Nuhun fəaliyyəti ilə əlaqələndirilir. Hələlik şəhərin bu mürakkəb tarixi üzərində dayanmadan mən ancaq onu qeyd etmək istəyirəm ki, Naxçıvan şübhəsiz ki, çox qədim şəhərdir və əsası bizim eradan əvvəl, bəlkə də xeyli əvvəl qoyulmuşdur. Onun sonrakı tarixini qısa bir cümlə ilə belə səciyyələndirmək olar: hər 200-300 ildən bir şəhər dağıdılb və hər dəfə yenidən bərpa edilib. Ehtimal ki, onu e.ə. VII əsr də kimmerlər, sonra farşlar (eramızın III əsrində), XI əsr də səlcuqlar, XIII əsr də monqollar və b. dağıtmışlar. Bize yaxın vaxtda yaşayan bir yazıçının şəhadətinə diqqət edək. 1672-ci ildə Şarden yazır: «Naxçıvan böyük dağıdılmış şəhərdir. Onu xarabahiqlar yığını, tədricən bərpa olunan və əhali moskunlaşan yer adlandırmış olar».

1817-1820-ci illərdə ölkəyə gələn Ker Porter yazır: «Bura (Naxçıvan) çox əhəmiyyətli şəhər olub, lakin müharibə dəhşətləri nəticəsində onun hətta Şardenin dövründə malik

olduğu dəyəri ilə müqayisə etdikdə hər cəhətdən əhəmiyyəti azalmışdır».

1834-cü ildə Dübua-de Monpere yenə şəhərin «bütün epoxaların xarabaliqları» haqqında danışır...⁵⁸

1927-ci ilin yayında Azərbaycan Arxeologiya Komitəsi təkcə Naxçıvanda yox, onun bütün ucqar rayonlarında araşdırımlar aparmaq üçün Naxçıvan SSR-ə yenə öz ekspedisiyasını göndərdi... Məndən başqa bu səfərdə bir çox mühüm rəsm və fotolar çəkən İ.P.Şeblikin də iştirak edirdi...

Biz 13 iyunda Naxçıvana gəldik... Sonra məşhur Atabəy məqbərəsinə və indi Naxçıvanın axırncı müstəqil xanı Ehsan xanın nəvəsi Əkbər xanın yaşadığı Xan evinə getdik...⁵⁹

Bu il də⁶⁰ Naxçıvanın müxtəlif qədim məskənlərinə gedərkən bələdçimiz Hacı Mirbağır Heydərzadə idi.

*Древности Нахичеванской ССР.
Нахичевань, Ордубад, Ордубад-
ский уезд. Хараба Гилан. Отдель-
ный оттиск из 4-го выпуска «Из-
вестии Азкомстариса». Баку,
1928. стр. 87-215.*

Naxçıvan Tədqiq və Tetəbbö Cəmiyyətinin üzvləri və digər şəxslər haqqında qısa məlumat^{*}

1. Abdinov – Naxçıvan xalq torpaq komissarının müavini olmuşdur.

2. Babayev Baba – Naxçıvan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri olmuşdur.

3. Baharlı Məhəmmədhəsən – Azərbaycanı Tədqiq və Totəbbö Cəmiyyətinin əməkdaşı olmuşdur.

4. Cəfərzadə Əsəd Əli oğlu (1904-1980) – pedaqoq, biologiya elmləri namizədi. Azərbaycan Ali Pedaqoji İnstitutunu bitirmiş (1926), bir il Moskvada Elmi-Tədqiqat Kimya

* Burada yalnız 41 protokolda adı çəkilən bezi şəxslər haqqında məlumat verilmişdir.

İnstitutunda təhsil almışdır. 1921-ci ildə müəllimlik fəaliyyətinə başlamış, Naxçıvan birdərəcəli məktəbində, Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda, Dərbənd Pedaqoji Texnikumunda, C.Məmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Müəllimlər İnstitutunda (kafedra müdürü) kimya və biologiya fənlərini tədris etmişdir. Sonralar elmi yaradıcılıqla məşğul olmuş, Azərbaycan MEA Naxçıvan Elmi Bazasında və Azərbaycan Kənd Təsərrüfatı Əkinçilik İnstitutunda elmi işçi işləmişdir. (Bax: Naxçıvan MR MDA. Əsəd Əli oğlu Cəfərzadənin şəxsi işi. Fond 1. siy. 3. iş. № 2486. vər. 5).

5. Əlyarov Abbasqulu Qurban oğlu (1894-?). 1914-cü ildə Culfa-Təbriz dəmir yolunda fəhləliyə başlamış, gənc yaşlarında inqilabi hərəkata qoşulmuşdur. 1923-1937-ci illərdə Naxçıvan və Zaqtalada məsul vəzifələrdə işləmişdir. 1937-ci ildə repressiyaya məruz qalmış, bir müddət Bayıl həbsxanasında saxlanılmış, sonra Qazaxistanın Pavlodar şəhərinə sürgün edilmiş və orada vəfat etmişdir. (Bax: Ə.Əliyev. Əlinçə yaddası. Bakı, 2004. səh.114-115).

6. Əsədli Seyid Səbri Mirsadiq oğlu (1896-1974) – şair. Bir müddət müəllimlik etmiş, «Şərq qapısı» qəzetinin müxbiri olmuş, Naxçıvan teatrında həvəskar aktyor kimi fəaliyyət göstərmişdir. Sonralar Naxçıvan Dəri Zöhrəvi Dispanserində, Elektrik Şəbəkəsi İdarəsində və teatrdə mühəsib işləmişdir. Bədiү yaradıcılıqla məşğul olmuşdur. Bir sıra lirik, satirik şerlərin, meyxanaların, «Azadlıq günəşi» dramının, «Qansoranlar», «Kimdir haqlı?» adlı mənzum dramların, «Cəhalət pərdəsi», «Qızıl Naxçıvan» və b. kiçikhəcmli səhnəciklərin müəllifidir. (Bax: Əsədli Seyid Səbrinin şəxsi arxiv. Naxçıvan şəhəri).

7. Əsgərzadə – Naxçıvan Maarif Xadimləri İttifaqının sədri olmuşdur.

8. Hacılarov Xəlil İsmayıл oğlu (1895-1970) – pedaqoq. Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasında təhsil almış, Stavropol Ali Pedaqoji İnstitutunu bitirmiştir. Naxçıvanda müxtəlif kurslarda, məktəblərdə, pedaqoji texnikumda pedaqogika və didaktika fənlərini tədris etmişdir. Naxçıvan Zikur Pedaqoji Texnikumunun ilk direktoru olmuşdur. Təlim və tərbiyə məsələlərinə aid bir sıra məqalələrin müəllifidir.

(Bax: a) Naxçıvan MR MDA Fond 1. siy. 2. iş № 14; b) İ.Mollayev. Naxçıvan MSSR-də xalq maarifinin inkişafı. Bakı, 1983. səh. 22-25).

9. Həsənzadə Əli Xudadat oğlu (1913-?) – pedaqoq. Naxçıvan Pedaqoji Texnikumu və Azərbaycan Ali Pedaqoji İnstytutunu bitirmiştir. Tənənəm kənd məktəbinin müdürü olmuş (1932-1934), Cuğa kənd məktəbi (1934-1936) və Naxçıvanda digər məktəblərdə fizika fənnini tədris etmişdir. (Bax: Naxçıvan MR MDA. Əli Həsənzadə Xudadat oğlunun şəxsi işi. Fond 1. siy.3. iş № 2356, vər.15-18).

10. Hüseynzadə Lətif Talib oğlu (1903) – maarif xadimi, Azərbaycan Respublikasının əməkdar müəllimi, filologiya elmləri namizədi. Naxçıvan Müəllimlər Seminariyasında, Azərbaycan Ali Pedaqoji İnstytutunda oxumuş, Bakı Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsini bitirmiştir. İrəvan Türk Müəllimlər Seminariyasında Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi, Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda müəllim, dərs hissə müdürü, C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Müəllimlər İnstytutunda müəllim, kafedra müdürü, direktor, Azərbaycan Elmi-Tədqiqat Pedaqogika İnstytutunda, İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstytutunda, Azərbaycan Dövlət Xarici dillər İnstytutunda dosent vəzifəsində işləmişdir. Ədəbiyyatşünaslığa dair elmi-tədqiqat əsərləri vardır. Təqaüdçüdür. (Bax: a) Naxçıvan MR MDA L.Hüseynzadənin şəxsi işi. Fond 1. siy.3. iş № 2414. vər.4; b) Naxçıvan Ensiklopediyası. Bakı 2002. səh.194).

11. İsfəndiyarlı Rza Ələkbər oğlu (1893-1972) – aktyor. Naxçıvan Respublikasının əməkdar artisti. 1910-cu ildə Naxçıvan teatrında fəaliyyətə başlamış, ömrünün sonuna dek 62 il həmin teatrda çalışmışdır. Qurban kişi (N.Vəzirov. «Pəhləvanani-zəmanə»), Əsgər (Ü.Hacıbəyov. «Arşın mal alan»), Sərvər (Ü.Hacıbəyov. «O olmasın, bu olsum»), Azərbaba (S.Vurğun. «Fərhad və Şirin»), Vidiadi (S.Vurğun «Vaqif») və başqa 150-dən çox obrazı səhnədə canlandırmışdır. (Bax: C.Vəzirov. Rza İsfəndiyarlı. «Sovet Naxçıvanı» qəzeti. 11 iyul 1980).

12. Xasayev M. Naxçıvan Xalq Torpaq Komissarı olmuşdur.

13. Qılmanov Əlisəttar – Naxçıvanda siyasi maarif müdürü olmuşdur.

14. Musazadə Hüseyin – Naxçıvan xalq maarif komissarı olmuşdur.

15. Paşazadə Rza, Əsl adı Qulamrəzadır. İranın Xalxal qəsəbəsində anadan olmuşdur. 1905-1911-ci illər İran inqilabı, 1917-1920-ci illər Şeyx Məhəmməd Xiyabani üsyənində iştirak etmiş, 1920-1925-ci illərde Naxçıvanda Əlaqə Komitəsində, 1926-1929-cu illərdə Azərnəşrin Naxçıvan şöbəsində müdir və Naxçıvan «Zəhmət» məktəbində direktor işləmiş, 1930-cu ildə Bakı şəhərinə köçmüş və ömrünün sonuna dək orada yaşamışdır. (Bax: a) Naxçıvan MR MDA Fond 1. siy. 2. iş № 21. vər. 17; b) «Şərq qapısı» qəzeti, 13 fevral 1926, № 4; c) F.Xəlilov. «M.Ə.Möcüzün yaradıcılıq yolu» (namizdlik dissertasiyası). 1982. səh. 9. Azərbaycan MEA əsaslı kitabxanası).

16. Rasizadə Şeyx Məhəmməd Hacı Abdulla oğlu (1878-1939) – maarif xadimi, şair. H.Cavidin böyük qardaşıdır. Təbriz və Urmiyada ruhani təhsili almış, İrəvan Maarif İdarəesində kurs bitirmiştir. 1906-ci ildən Naxçıvanda «Məktəbi-xeyriyyə», orta ümumtəhsil məktəblərində, pedaqoji və kənd təserrüfatı texnikumlarında Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənlərini tədris etmişdir. Bədii yaradıcılıqla məşğul olmuş, Azərbaycan və fars dillərində şerlər yazmışdır. Bədii əsərləri və elmi-publisistik məqalələri dövri mətbuatda çap olunmuşdur. «Şərur dairəsinə səyahət haqqında» məqaləsi vardır. (Bax: Azərbaycanı öyrənmə yolu. Bakı, 1930. № 4-5. səh. 81-82).

17. Rüstəmov Əbdüləzim Talib oğlu (1887-1953) – pedaqoq. Naxçıvanda rus-türk və «Rüşdiyyə» məktəblərini bitirmiştir. Pedagoji fəaliyyətə 1907-ci ildə Cəhri kənd məktəbində başlamış, Naxçıvan İnqilab Komitəsinin 25 sentyabr 1920-ci il qərarı ilə Naxçıvanda ilk xalq maarif komissarı təyin edilmişdir. Bir müddət Naxçıvanda ədliyyə komissarı işləsə də, əsas fəaliyyəti maarif sahəsində olmuşdur. Naxçıvan Respublikasının bir sıra şəhər və kəndlərində məktəblərin təşkilində xüsusi xidmətləri vardır. 1922-ci ildən 1953-cü ilədək Naxçıvanda savad kursları, pedagoji və kənd

təsərrüfatı texnikumları, qadın pedaqoji texnikumu və ümumtəhsil məktəblərində müavin, müdirdə və rus dili müəllimi kimi fəaliyyət göstərmişdir. (Bax: a) Naxçıvan MR MDA Əbdüləzim Talib oğlu Rüstəmovun şəxsi işi. Fond 1. siy.3. iş № 1943. vər.10; həmin arxiv. Fond 63. siy.1. iş № 1. vər.7-8; c) İ.Mollayev. Naxçıvan MSSR-də xalq maarifinin inkişafı. Bakı, 1983. səh. 20-22).

18. Sadıqzadə Əbülfəzl Əli oğlu (Əvəz Sadıq) (1898-1956) – nasir, tərcüməçi. Ordubad ali ibtidai məktəbini və Azərbaycan Ali Pedaqoji İnstytutunu bitirmişdir. 1921-ci ildə Ordubad şəhər məktəbində müəllimliyə başlamışdır. 1925-ci ildə Bakıda Azərbaycan müəllimlərinin I qurultayında Naxçıvandan nümayəndə kimi iştirak etmişdir. 1926-1927-ci illərdə «Şərq qapısı» qəzetinin redaktoru, 1927-1933-cü illərdə «İnqilab və mədəniyyət» jurnalının məsul katibi, 1952-ci ildə nəşrə başlayan məşhur «Kirpi» jurnalının redaktoru və s. vəzifələrdə işləmişdir. Bir sıra bədii əsərləri və tərcümələri vardır.

19. Səfərli Həsən Səfər oğlu (1898-1960) – pedaqoq, aktyor, rejissor. Naxçıvan Respublikasının əməkdar müəllimi. İrəvan Seminariyasında təhsil almış (1913-1917), stenoqrafiya üzrə Moskvada kurs bitirmişdir (1934). Seminariyanı bitirdikdən sonra 1939-cu ilədək Naxçıvanda «Məktəbi-xeyriyyə», «Rüşdiyyə» məktəblərində, müəllimlər seminariyasında, pambıqçılıq texnikumunda riyaziyyat və rus dili müəllimi işləmiş, sonra C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Müəllimlər İnstytutunda (1939-1951) və müxtəlif ümumtəhsil məktəblərində (1951-1959) rus dili fənnini tədris etmişdir. 1911-1927-ci illərdə Naxçıvan teatrında aktyor kimi fəaliyyət göstərmiş, bir müddət teatrın rejissoru olmuşdur. Hacı Həsən (C.Məmmədquluzadə. «Ölülər»), Süleyman (Ü.Hacıbəyov. «Arşın mal alan»), Dövlət bəy (C.Cabbarlı. «Aydın»), Dərviş (H.Cavid. «Seyx Sənan»), İblis (H.Cavid. «İblis») və başqa rolların mahir ifaçısı olmuşdur. Onun rejissorluğu ilə H.Cavidin «İblis», C.Cabbarlinin «Oqtay Eloğlu», Ə.Haqverdiyevin «Pəri-cadu» əsərləri Naxçıvan teatrında tamaşaşa qoyulmuşdur.

9 sentyabr 1926-ci ildə H.Səfərlinin səhnə fəaliyyətinin 15 illiyi münasibəti ilə Naxçıvanda təntənəli mərasim keçirilmişdir. (Bax: a) Naxçıvan MR MDA. Həsən Səfərlinin şəxsi işi. Fond 1. siy. 3. iş № 2090. vər. 1-4; b) H.Səfərlinin yubileyi. «Şərq qapısı» qəzeti, 9 sentyabr 1926. № 26 (164); c) Həsən Səfərli (nekroloq). «Şərq qapısı» qəzeti, 3 iyun 1960).

20. Səfiyev Tağı bəy Baxşəli olğu (1878-1937) – maarifçi. İravan Müəllimlər Seminariyasını bitirmişdir. İlk fəaliyyəti dövründə Baş Noraşen və C.Məmmədquluzadənin müdirlik etdiyi Nehrəm məktəbində müəllim işləmiş (1895-1896), sonralar müxtəlif ümumtəhsil məktəblərində rus dili fənnini tədris etmişdir. «Baş Noraşenli» imzası ilə «Molla Nəsrəddin» jurnalında yazıları dərc olunmuşdur. Qars müqaviləsinin (1921) imzalanması mərasimində iştirak etmişdir. «Rusca-azərbaycanca» lügət hazırlamışdır (Bax: İ.Həbibbəyli C.Məmmədquluzadə: mühiti və müasirleri. Bakı 1997, səh. 131-132).

21. Abbasov Əyyub Cəbrayıł oğlu (Əyyub Şəkili). (1905-1957) – yazıçı. Azərbaycan Respublikasının əməkdar incəsənət xadimi. Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunu və Azərbaycan Ali Pedaqoji Institutunu bitirmişdir. Naxçıvan Pedaqoji Texnikumunda müəllim, Naxçıvan rayon Xalq Maarif Şöbəsinin müdürü işləmişdir. Bakıya köçdükdən sonra «Kommunist» qəzeti redaksiyasında, Xalq Maarif Komissarlığında, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında (bədii ədəbiyyat şöbəsinin müdürü) və teatr məktəbində işləmişdir. Bədii yaradıcılıqla məşğul olmuş, ilk şerləri 1926-ci ildə «Şərq qapısı» qəzetində dərc olunmuşdur. «Zəngəzur» adlı tarixi romanı vardır. (Bax: Azərbaycan Sovet yazıçıları (ədəbi sorğu kitabı). Bakı, 1987. səh. 176-177).

22. Tutayev (Tutayuq) Murad Xaspoldad oğlu (1904-1970) – pedaqoq. Azərbaycan Respublikasının əməkdar müəllimi. Şuşa real gimnaziyası və Azərbaycan Ali Pedaqoji Institutunu bitirmişdir. Naxçıvan Pedaqoji Texnikumu, C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Müəllimlər Institutu, Naxçıvan 3 №-li orta məktəbində tədris hissə müdürü və fizika müəllimi, Naxçıvan Pedaqoji Məktəbində pedaqogika və psixologiya müəllimi işləmişdir. 1948-1950-ci

illərdə Naxçıvan Elmi Bazasının direktoru olmuşdur. (Bax: a) Naxçıvan MR MDA. M.Tutayuqun şəxsi fondu. № 705; b) Həmin arxiv. Fond 1. siy.3. iş № 2203. vər.6-7; c) V.Rzayev. Murad Tutayuk. Naxçıvan, 2001).

23. Yusifov Abbas – Naxçıvan Ölkə Komitəsi Təbliğat və Təşviqat şöbəsinin müdürü olmuşdur.

Naxçıvan Tətqiq və Tətəbbö Cəmiyyətindən
Naxçıvan muzeyinə verilməsi tövsiyə olunan
və verilən sənəd, kitab və əşyaların
SİYAHISI

1. Azərbaycan Dövlət muzeyindən Naxçıvana aid olan əşyalar № 24.
2. Aktda göstərilənlər (həmin akt hələlik əlimizə çatmayıb – F.X.) № 24.
3. [A.A.]Millerin Qızılvəng ekspedisiyasının nəticələrinə dair çap olunacaq kitabı № 30.
4. Çaynik № 24.
5. Qızılvəngdən əldə edilən əşyaların bir hissəsi № 29.
6. Qızılvəngdən tapılan şeylərin siyahısı (həmin siyahı hələlik əlimizə çatmayıb–F.X.) № 30.
7. Qızılvəngdə icra olunan rəsmilər № 30.
8. Qıvrıqdan tapılan iki ədəd şüşə qab № 37.
9. Qıvrıqdan tapılan saxsı çölmək № 37.
- 10 Şah Abbasa məxsus qılınc № 41.

Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbü Cəmiyyətinin keçirdiyi
iclaslar haqqında ümumi məlumat
C O D N O L I

Protokol №	İcləşlərin vaxtı		İcləşlərin xarakteri		İstirakçıların sayı	Sədilik edən	Kəliblik edən
	güñ	ay	güñ	ay			
1	2		3	4	5	6	7
№ 1	21	may	1925	Umumi	8	V Həsənzadə	A. Aqakışləzadə
№ 2	17	avqust	1925	Umumi	-	V Həsənzadə	L Hüseynzadə
№ 3	06	septyabr	1925	Idarə heyəti	-	M. Mirheydərzadə	R İsfendiyarlı
№ 4	21	septyabr	1925	-	-	M. Mirheydərzadə	L Hüseynzadə
№ 5	03	oktyabr	1925	Uzaklar ve seksiyalar	-	V Həsənzadə	M. Mirheydərzadə
№ 6	07	oktyabr	1925	Idarə	-	X Hacılarov	S. S. Qasıdəli
№ 7	05	noyabr	1925	Idarə	-	V Həsənzadə	M. Mirheydərzadə
№ 8	06	noyabr	1925	Idarə	-	M. Mirheydərzadə	S. S. Qasıdəli
№ 9	10	noyabr	1925	-	25	M. Mirheydərzadə	Y Qazizadə
№ 10	13	noyabr	1925	Umumi	50	V Həsənzadə	A. Gülməhəmmədəyev
№ 11	20	noyabr	1925	Mühəzirolu icasi	-	N. Novruzov	N. Novruzov
№ 12	21	noyabr	1925	Idarə	-	V Həsənzadə	M. Mirheydərzadə
№ 13	27	noyabr	1925	Mühəzirolu icasi	-	V Həsənzadə	V. Həsənzadə
№ 14	04	dekabr	1925	Mühəzirolu icasi	-	M. Mirheydərzadə	[H.] Musazadə
№ 15	25	dekabr	1925	Idarə	-	-	-
№ 16	12	yanvar	1926	Idarə	-	-	-
№ 17	18	yanvar	1926	Idarə	-	-	-
№ 18	30	yanvar	1926	Idarə	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8
Nº 19	22 fevral	1926	-	V. Həsənzadə	M. Mirheydərzadə		
Nº 20	20 aprel	1926	Idarə	-	V. Həsənzadə	M. Mirheydərzadə	
Nº 21	08 may	1926	Idarə	-	V. Həsənzadə	M. Mirheydərzadə	
Nº 22	27 may	1926	Idarə	-	V. Həsənzadə	M. Mirheydərzadə	
Nº 23	10 həzirən	1926	Idarə	-	H. Məsələzadə	M. Mirheydərzadə	
Nº 24	28 həzirən	1926	Ümumi	40	H. Səfərli	L. Hüseynzadə	
Nº 25	01 avqust	1926	Idarə	-	V. Həsənzadə	M. Mirheydərzadə	
Nº 26	03 avqust	1926	Reyasət heyəti	-	V. Həsənzadə	M. Mirheydərzadə	
Nº 27	05 avqust	1926	Idarə	-	V. Həsənzadə	M. Mirheydərzadə	
Nº 28	03 sentyabr	1926	Ümumi	20	V. Həsənzadə	Ə. Sadıqzadə	
Nº 29	12 sentyabr	1926	Reyasət heyəti	-	V. Həsənzadə	M. Mirheydərzadə	
Nº 30	25 sentyabr	1926	Azərbaycan Tətqiq və Tətibə Cəmiyyətinin Ümumi icəsti	200- dek	M. Mirheydərzadə	S.S. Əsədli	
Nº 31	02 oktyabr	1926	Komissiya icəsi	-	M. Mirheydərzadə	Ə. Sadıqzadə	
Nº 32	02 oktyabr	1926	-	-	V. Həsənzadə	M. Mirheydərzadə	
Nº 33	12 fevral	1927	-	-	V. Həsənzadə	Ə. Sadıqzadə	
Nº 34	25 fevral	1927	Komissiya icəsi	-	V. Həsənzadə	Ə. Sadıqzadə	
Nº 35	- aprel	1927	Ədəbiyyat bölməsi	-	M. Mirheydərzadə	Ə. Sadıqzadə	
Nº 36	14 həzirən	1927	-	-	M. Mirheydərzadə	H. Səfərli	
Nº 37	24 temmuz	1927	-	-	[B.] Babayev	M. Mirheydərzadə	
Nº 38	14 mart	1928	Idarə heyəti və bölmə rəhbərləri	-	V. Həsənzadə	Ə.Cəfərzadə	
Nº 39	10 aprel	1928	Idarə	-	V. Həsənzadə	M. Mirheydərzadə	
Nº 40	13 may	1928	Idarə heyəti	-	V. Həsənzadə	Ə. Şəkili	
Nº 41	27 avqust	1928	Idarə	-	S. Quluyev	L. Hüseynzadə	

İZAH VƏ QEYDLƏR

I. Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı nəzdində yaradılan Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin 1925-ci ilin may ayınadək ilkin təşkilatlanma işləri aparılmışdır. 21 may 1925-ci ildən etibarən isə Cəmiyyətin keçirdiyi iclaslar rəsmən protokollaşdırılmışdır.

Cəmiyyətin təşkilatlanma dövrünə aid əldə etdiyimiz bəzi arxiv sənədləri bunlardır:

BİRİNCİ: Protokol № 3. 01 mart 1925-ci il. Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı heyət şurasının növbəti icası. Sədr V.Həsənzadə, katib R.İsfendiyarov. 3. Cari məsələ. Qət olundu: d) Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığının nəzdində olan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinə sədr teyin olunan sabiq müdir Fərəməz Mahmudbəyov bu vəzifədən azad olunsun. Yazılışın Mahmudbəyova bu Cəmiyyətə məxsus olan otağı Komissariata təhvil versin. Sədr (imza), katib (imza). (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 1. siy.1. iş №23^a. vər.79).

İKİNCİ: Protokol № 6. 1925-ci il 26 mart. Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı heyət şurasının icası. Sədr V.Həsənzadə, katib M.Mirheydərzadə. Eşidildi: 3. Cari məsələ. c) Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin sədri M.Mirheydərzadənin Cəmiyyət haqqında məruzəsi təhriri olaraq qıraöt olunur. Qət olundu: Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin gələcəkdə işləməsi üçün onun sərf edəcəyi parəni nəzərə alaraq Cəmiyyətin sədri yoldaş [M].Münşiyevlə bərabər bir smeta tərtib olunub Xalq Komissarlar Şurasının təsdiqinə verilsin. Mərkəzi Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətindən xahiş olunsun, bir nəfər ölkəşünas adam göndərsin Naxçıvana. Sədr (imza), katib (imza). (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 1. siy.1. iş № 23^a. vər.72).

ÜÇÜNCÜ: Protokol № 7. 1925-ci 5 nisan. Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı heyət şurasının növbəti icası vəqe olur. Sədarət edir V.Həsənzadə. İştirak edir Xəlil Hacılarov, Suğra Mustafayeva, Məmməd Münşiyev, Həsən Şükürzadə, Məmmədqulu Axundov. Katiblik edir [R].İsfendiyarov. Müzakirati-yövəmiyyə: 1. Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin smeta və ştatını təsdiq etmək haqqında. Eşidildi: 1. Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti üçün smeta və ştat tərtib edib iclasa

teqdim edim. Ştat və smeta qiraət olunur. «Münşiyev». Qət olundu: 1. Smeta və ştat təbdilatsız olaraq göndərilsin. Qərarı plana təsvib edib Xalq Komissarlar Şurasının təsdiqinə versin. Södr: (imza), katib: (imza). (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 1. siy. 1. iş №23 vər. 71).

DÖRDÜNCÜ: Təmimnamə. 1925. 11 nisan. № 8. Bir və iki dərəcəli məktəblərin müdirlərinə və müəllimlərinə. Neçə ki, Azərbaycan türklerinin gələcəkdə maarif və mədəniyyətca tərəqqi etmək üçün böyük fədakarlıq göstərib çalşıyorsunuz, habelə lazımdır ki, vətənimiz olan Naxçıvan Şura Cumhuriyyətinə tanımaqdan ötrü bu cumhuriyyətə məxsus və burada işlənən xüsusi ləhcə və sözlər barəsində məlumat toplayıb Maarif Komissarlığı nəzdində olan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinə göndərəsiniz. Xüsusən kənd müəllimlərindən xahiş olunur, olduqları kəndlərdə danışılan söz, ləhcə və kəndlilər arasında söylənilən nağıl, məsəllər Atababa muzeylərinə və mövcud asari-ətiqəyə qayət rəğbət edib yazaraq Cəmiyyətin idarəsinə göndərsinlər. Xalq maarif komissarı: (imza). (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 1. siy. 6. iş №1. vər. 19).

2. Protokolların dili və iması əsasən olduğu kimi saxlanılmışdır.

3. Böyük mötərizə içərisində göstərilən hərf, yaxud sözlər orijinalda yoxdur, tərtibçi tərəfindən dəqiqləşdirilərək sonradan bərpa edilmişdir.

4. M. Mirheydərzadə Cəmiyyətin işini canlaşdırmaq üçün «Şərq qapısı» qəzetiinin 8 sentyabr 1925-ci il 46-ci nömrəsində Naxçıvan ziyalılarına müraciətini də dərc etdirmişdir. Müraciətin mətni: «İşə başlamalıyız. Neçə aydır ki, Naxçıvanda Azərbaycanın Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin şöbəsi yenidən təşkil olunub. Ölkəşümaslıq və ədəbiyyat maraqlıları ölkəni tədqiq və öyrənmək istəyən bu Cəmiyyətə üzv və müxbir yazılmışlar. Təəssüf ki, bir quru ada kifayət edib, o cür ki lazımdır materiallar toplayıb göndərməmişlər. Vəhalonki, özləri yaxşı biliyorlar ki, bu növ cəmiyyətlərdə tənha üzv olub yəsiqə almaq kifayətedici deyil. İşleyib çalışmaq lazımdır. Ziyalı üzvlərimiz az olsa da, vətən onlardan böyük xidmətlər gözləyir. Belə süst və zəif çalışsalar, Cəmiyyətimizdə kimlər işləsin. Görək ki vəzifəsiz mühim və böyükdür, Naxçıvan

Cümhuriyyətinin öyrənməyi əsan və ufaq iş deyildir. Üzvlərin, müxbirlərimizin köməkliyi olmaqsızın yalnız bir nəfər elmi katib nə iş görə bilər? Əgər bir nəfər ilə görüləsi iş olsaydı, dəxi cəmiyyəti-əncümən təşkil etmək lazımlı gəlməzdı. Görünür ki, üzv və müxbir olanlara görək hamı mümkün qədər çalışın, təşəbbüsət etsinlər, təinki işlərdə tərəqqi və nəticə əldə edilsin. İndiyə kibi demək olar ki, üzvlərin bəziləri və müəllimlər kursa və məzuniyyətə getmişdilər. Və o səbəbdən təbii olaraq bir fəaliyyətsizlik görünürdü. Bu günlər onlar da geri dönmüşlər. Bundan belə ümidi var olub arzu olunur, üzv və müxbir olub-olmayan müəllilər, Darülmüəllimin tələbələri bu mühüm vəzifəni qaliba onlara aid olduğunu nəzərə alıb hamı kəndlərdə, şəhərdə, harada olsalar, Cəmiyyətin məram və işlərinin tərəqqisində səmimi surətdə iştirak edib çalışacaqlar. Xalq ədəbiyyatına, ölkənin yaşayışı, iqtisadi-ictimai üsuluna, asari-ətəqaya, cəmhuriyyətde olan cürbəcür ləhcə və lügətlərə dair materiallar toplayıb Maarif Komissarlığı nəzdində Cəmiyyətin idarəsinə göndərəcəklər».

5. Bu barədə «Şərq qapısı» qəzetinin 25 sentyabr 1925-ci il 48-ci nömrəsində Cəmiyyətin belə bir elanı dərc olunmuşdur: «Bununla Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin heyəti-idarəsi Cəmiyyətin hamı üzvlərindən xahiş edir ki, ümumi iclasın 21 sentyabr 4 nömrəli protokolu möcibince öz üzvlükhaqlarını (bir manat) oktyabrın 20-na kimi gətirib Cəmiyyətin sandıqları A.Qəmərlinskiyə verib rəsmi qəbz alınlар. Sədr V.Həsənzadə, elmi katib M.Mirheydərzadə».

6. 1923-1929-cu illərdə fəaliyyət göstərən Naxçıvan Zikur Pedaqoji Texnikumu nəzərdə tutulur.

7. Həmin ildə Darülmüəllimin müdürü X.Hacılarov olmuşdur. (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 1. siy.2. iş №14).

8. Haqqında söhbət gedən 1 Ümumittifaq Türkologiya qurultayı 1926-ci ilin fevral ayında Bakıda keçirilmişdir.

9. Həqiqətən Naxçıvan xalq maarif komissarı H.Musazadə qurultayda iştirak etmişdir. (Bax: Qeyd № 13-ə).

Qurultayda iştirak etmək üçün Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinə yer ayrılmazı haqqında məlumat rast gəlməmişik.

10. Həmin qərara əsasən «Şərq qapısı» qəzetiinin 17 oktyabr 1925-ci ilin 51-ci nömrəsində belə bir elan verilmişdir: «Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin hamı üzvlərinə məlum ediliyor ki, Cəmiyyət 3 bölməyə bölünüb: Etnoqrafi, türkoloji; iqtisadi, ictimai, təbii; arxeoloji, asari-ətiqə bölmələrinə. Xahiş olunur hər üzv hansı bölmədə olub çalışmaq isteyirsə, gəlib və ya yazış idarəyə bildirməlidir. Cəmiyyətin idarəsi».

11. 1917-ci ildə Rusiyada baş verən oktyabr çevrilişi nəzərdə tutulur.

12. Cox etiməl ki, cəmiyyətin bu qərarı qəbul etməsinə «Şərq qapısı» qəzetiinin 28 dekabr 1926-ci il 60-ci nömrəsində «Hövlinak» imzası ilə dərc olunmuş «Asari-ətiqə» başlıqlı replikasının da təsiri olmuşdur. Replikada yazılır: «Qabağlar böyük bir kənddir. Burada bir neçə əski binalar var ki, kəndin nə qədər qədim olduğuna bir isbatdır. Qarabağlar kəndi dağ döşündə düşmüşdür. Buradakı asari-ətiqənin başlıcası hesab olunan bir kaç minarələrdir. Bu minarələrin kərpicləri cürbəcür rənglər ilə bəzənmişdir. Neçə il əvvəl bir nəfər kəndçi həmin minarələrin yanında torpağı qazıb və bir qədər qədim qablar və ev əşyaları tapmışdır. Həmin minarələrin ikisi də dururlar. Fəqət bundan sonra onlara xüsusi nəzarət edilməzsə, təmir olunmazsa, az zamanlara uçaçağına şübhə yoxdur. Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin xəbəri olsun».

13. Naxçıvan xalq maarif komissarı H.Musazadə bu qurultayda iştirak etmiş və qurultay haqqındaki təəssüratlarını «Şərq qapısı» qəzetiinin 18 mart 1926-ci il 9-cu nömrəsində dərc etdirmiştir: «Birinci türkoloji qurultayı xatirati. İstər Azərbaycan, istər şimal türkləri bu mühüm və əlzəm qurultayı çağırılmasını tam iki sənədir ki, gözləyirdilər. Bu tarixi vəziə Azərbaycan Cümhuriyyətinin təşəbbüsü ilə olduğundan Bakıda çağırıldı. Buraya galmış özbək, təsəkli tatar, milli qiyafəli qazax, buryat, qırğız, yakut, qafqaz, qaraçaylı, çeçen, çuvaş və başqa türk millətinə mənsub qövmləri gördükdə otuz milyon Şuralar İttifində və on iki milyon Anatoluda yaşayan türklərin dil və ədəbiyyat yaratması daha əzəmətli görünürdü. Bunlardan başqa nümayəndələr arasında Şura akademik və professorlar ilə Avropanın məşhur müstəşriq və türkoloqla-

rindan Mentsel, Çurşin, Meyeruş Poppe, Köprülüzade, Hüseyin-zadələr də iştirak ediyorlardı. Məruzələr rus, tatar dilində olduğu kimi, Azərbaycan, Anatolu, başqırt, Krim və özbək türk təhcələrində də oxunurdı. Qurultay qarşısında bir çox elmi və əhəmiyyətli məsələlər durmuşdu. Türkoloji qurultayı haqqında məsələlər olduqca elmi və mühüm olduğundan hər kəsde artıq maraq oyadırı. Qurultayın əhəmiyyətini düşünən türk ziyanlıları Azərbaycan qəzalarından və başqa cümhuriyyətlerdən yüzlərə könülü olaraq qonaq sıfəti ilə gəlmişlərdi. Böyük türk mədəniyyəti sarayının zah (sabiq İsmailiyyə) qurultayın ibtidasından intəhasına qədər olduqca izdihamlı idi. Burada Azərbaycan ədəbiyyatının 50 sənəliyi münasibəti ilə açıq ədəbiyyat sərgisi, Azərbaycan maarifinin 5 sənədə əldə etdiyi müvəffəqiyyət şəbəkəsi, türk-tatar qövmlərinin ədəbiyyatı nümunələri sərgisi diqqəti cəlb ediyordu. Yeni türk (latin) əlifbasının başqa türk-tatar və asgi əlifbalardan üstün olmasını elmi surətdə sübut etməkdən ötürü xüsusi əlifba sərgisi qurulmuşdur. Burada əski, yunan, uyğur, orxon, kufi, ərəb, Mirzə Fətəli Axundov, Əfəndiyev, Məhəmmədağa Şaxtaxtinski və başqalarının əlifbalarını görərdiniz. Bir tərəfdən yeni əlifba ilə çap edilmiş ədəbiyyat, digər tərəfdən isə şəhəri və qurultay binasını təzyin edən müxtəlif şüarlar qurultayın ən əhəmiyyətli məsələsi olan (yeni əlifba) nümayəndə və qonaqların artıq diqqətini cəlb etdiyi, yeni əlifbanın əski ərəb və islah olunmuş əlifbalardan əlverişli və texniki cəhatdən üstün olduğunu göstərdiyi üçün bu məsələ səsə qoyulduğda 131 nümayəndədən 101-ləhine, 7 əleyhinə, 9 bitərəf (14 qaib olmaq üzərəsi) verildi. Azərbaycan Yaku-tustan, Qırğızistan, İnquşustan, Qaraçay, Çerkəz, Çeçen, Qabardin, Bolqar, Osetiya, Başqırdıstan, Türkmenistan və Özbəkistan Cümhuriyyət və əyalətlərində yeni əlifbanın tətbiq edilməsini və qayət böyük və müsbət nəticə verdiyini həqiqət olaraq qurultay qeyd etdi».

14. Bu qərar əsasında «Şərq qapısı» qəzetinin 23 iyun 1926-ci il 15-ci nömrəsində belə bir elan dərc olunmuşdur: «Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti idarəsi bununla hamı üzvlərinə və ümummaarif maraqlılarına bildirir ki, Cəmiyyətin Mərkəzi Azərbaycan İdarəsindən, Şuralar İtti-

fاقının başqa cümhuriyyətlərindən elmi müəssisələrdən ölkəşünaslığa dair cürbəcür kitablar gəliyər. Cəmiyyətin hər bir üzvü və hər bir vətəndaş xahiş etse gəlib aparıb oxuya biren».

15. Burada söhbət Naxçıvan Xalq Komissarlar Şurasının 30 oktyabr 1924-cü il tarixli qərarı ilə yaradılan indiki Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyindən getmir. Həmin muzey bu iclasın keçirildiyi günədək (20 aprel 1926) qismən formalasmışdı və Naxçıvan Xalq Komissarlar Şurasının aşağıdakı qərarı ilə B.Əlibəyov muzeyin direktoru təyin edilmişdi. «Protokol № 1*. Xalq Komissarlar Şurasının 6 yanvar 1926-cı il icası. Sədr XKS [H.] Sultanov, katib Rəhmanov. Eşidildi: 7. Vətəndaş [B.] Əlibəyovun muzeyini respublikanın mülkiyyətinə verilməsi haqqında (Rəhmanovun məruzəsi). Qət olundu: 7. Vətəndaş [B.] Əlibəyovun muzeyi respublika mülkiyyətinə qəbul edilsin. Ayda 40 manat məvaciblə vətəndaş [B.] Əlibəyov ömürlük olaraq muzeyin direktoru təyin edilsin. Maaş Naxçıvan XKS-nin ehtiyat fondundan verilsin. Muzeyin təhvil alınması üçün [V.] Həsənzadə, [M.] Mirheydərzadə, [X.] Hacılarov, [A.] Əliyev, Rəhmanovdan ibarət komissiya təşkil edilsin. Sədr (imza), katib (imza)». (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 2. siy. 1. iş № 12. vər. 4.).

Çox güman ki, 20-ci protokolda haqqında bəhs olunan muzey Cəmiyyətin 10 noyabr 1925-ci il tarixli 9-cu protokolunda təklif edildiyi kimi Xan minarəsində (Mōmünəxatun türbəsində) təşkil edilmişdir. Ümumiyyətlə, o dövrün ziyahları xalqı maarifləndirməkdə muzeylərin rolunu qiymətləndirir, hatta məktəblərdə də muzeylərin təşkilinə xüsusi diqqət yetirildilər. (Bax: Ə.Sadiq. Məktəb muzeyləri haqqında. «Şərq qapısı» qəzeti, 3 oktyabr 1926).

16. Cəmiyyətin bu müraciətinə cavab olaraq Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı belə bir qərar vermişdir: «Protokol № 13. 1926, 5 iyun Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı heyət şurasının icası vəqe bulur. Yol. [H.] Musazadənin sədarəti, Səmədov Abuzərin, Əfəndizadə, Əliyev, Musa Məhəmmədov, Həsənzadə, Muradəsilov, İslam Rəfizadə, [Xəlil] Hacılarov,

* Protokol rus dilindədir.

Fatma Əlizadə, Əli Şərifov, Abbas Yusifzadə, Ağababayevin iştirakı və [Rza] İsfəndiyarovun katibliyi ile. Eşidildi: 2. Cari məsələ. Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin fəaliyyətini artırmaq üçün ona müavinətdə bulunmaq barəsində. Qət olundu: Mümkün qədər müavinət edilsin. Sədr (imza), katib (imza)». (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 1. siy. 1. iş № 23^a. vər. 29-30).

17. Naxçıvan Xalq Komissarlar şurası Cəmiyyətin və Naxçıvan Tarix muzeyinin maddi baxımdan təmin edilməsi məsələsini həmişə diqqət mərkəzində saxlamışdır. Bu barədə bəzi arxiv sənədləri mövcuddur.

BİRİNCİ: «Protokol № 30*. Naxçıvan SSR Xalq Komissarlar Şurasının 16 noyabr 1926-ci il icası. Sədr [Q.]Musayev. Eşidildi: 4. Muzeyin direktoru yoldaş [B.] Əlibəyovun və Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin katibi [M.] Mirheydərzadə üçün vəsaitin (pulun) axtarılması haqqında. Qət olundu: 4. Muzeyin direktoru yoldaş [B.] Əlibəyov və Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin katibi yoldaş [M.] Mirheydərzadənin diqqət mərkəzində olan maaşı ilə bağlı məsələnin qəti həllinədək Xalq Maliyyə Komissarlığına təklif edilsin ki, müvəqqəti olaraq onlara Dövlət Bankındaki cari ilin əlavə faiz məbləğindən maaş versin. Sədr (imza), katib (imza)». (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 1. siy. 1. iş № 35. vər. 33).

İKİNCİ: «Protokol № 8*. Naxçıvan Xalq Komissarlar Şurasının 17 may 1927-ci il icası. Sədr: [Q.]Musayev. Eşidildi: Muzeyin direktoru Balabəy Əlibəyovun məvacibи haqqında. Qət olundu: Muzeyin direktoru B.Əlibəyova 100 manat verilsin. Sədr: (imza), katib: (imza)». (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 2. siy. 1. iş № 54. vər. 20).

18. Protokola nömrə qoymaq unudulmuşdur.

19. Cəmiyyət fəaliyyəti dövründə həmişə qanunsuz qazıntılarla qarşı çıxmışdır. Bəzi həvəskar, yaxud qazanc məqsədi ilə qazıntı işləri aparmaq istəyənlərin qarşısını almaq

* Protokol rus dilindədir.

** Protokol rus dilindədir.

üçün Cəmiyyətin təşəbbüsü ilə mətbuatda rəsmi xəbərdarlıqlar da edilmişdir.

BİRİNCİ: «Elan. Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti idarəsi bununla ümumə xəber verir ki, Cümhuriyyətin daxilində Cəmiyyətdən əlində icazəsi olmayan bir şəxs, ya xaricdən gəlmış bir heyət ölkədə özbaşına tədqiqat edə bilmez. Bu barədə lazımi hökumət dairələrinə xəbər verilib. Ölkədə bəzi xaraba asari-ətiqə olan yerlərdə həfriyyat-qazma edib və ya iqtisadi-təbii tədqiqat etmək istəyən şəxs və ya təşkilat qabaqca Xalq Komissarlığında Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinə müraciət edib izn almalıdır. Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin sədri V. Həsənzadə, elmi katib M. Mirheydərzadə». (Bax: «Şərq qapısı» qəzeti, 1 oktyabr 1925 № 49 (127)).

İKİNCİ: «Asari-ətiqə haqqında. Naxçıvan İctimai Şura Cumhuriyyəti Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi qərara almışdır ki, Cümhuriyyət daxilində olan bütün asari-ətiqə həfriyyat işləri Azərbaycan Cumhuriyyətinin Tətəbbö Cəmiyyətinə aid olub da, o qəbil asari-ətiqələr məzkur Cəmiyyətə göndərilməlidir. Bütün vətəndaşlara qadağan olunur ki, heç kəs Cümhuriyyət daxilində həfriyyat (yerqazma) işlərinə əl vurmayıb, asari-ətiqələri həm özlərində saxlamasınlardır. Əks surətdə kim olursa-olsun hökumət tərəfindən yaxalandıqda cərəyan edən qanunlar ilə onlar məsuliyyətə cəlb olunacaqlar. Naxçıvan Cumhuriyyəti Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi katibi Ə. İ. Məhəmmədov». (Bax: «Şərq qapısı» qəzeti, 8 iyul 1926 № 18 (155)).

20. Söhbət Culfa rayonu ərazisində yerləşən Noraşen kəndindən gedir.

21. Bu arxeoloji qazıntıının nəticələri haqqında V.M.Sissoyevin ətraflı hesabatı dərc olunmuşdur. (Bax: В.М.Сысоев. Древности Нахичеванской ССР. Нахичевань, Ордубат, Ордубатский уезд. Хараба Гилан Отдельный оттиск из 4-го выпуска «Известия Азкомстарис»а. Баку, 1928. стр. 190-210).

22. Bu tarixler dəqiq deyil.

23. İ.Əzimbəyov bu ekspedisiyanın nəticələri haqqında mətbuatda geniş məlumat vermişdir. (Bax: И.Азимбеков. Мусульманские надписи Тифлиса, Эривани и Нах. ССР. «Известия Азкомстарис»а. Выпуск 4. Тетрадь 2. Баку, 1929. стр. 295-311).

24. Əslində A.Qəmərlinin maddi vəziyyəti ağır olmuşdur. Bu, bir arxiv sənədi ilə də təsdiq olunur: «**Protokol № 4.** 11 mart 1925. Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı heyət şurasının icası. Sədr V.Həsənzadə, katib R.İsfəndiyarov. Eşidildi: m) Xalq Maarif Komissarlığının hesabdarı A.Qəmərlinin maaşı az olub, ailəsi çox olduğundan onun maaşını artırmaq barəsində. Qət olundu: m) A.Qəmərliyə 13-cü dərəcə ilə 46 man. maaş verilsin». (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 1. siy. 1. iş № 23^a. vər. 75).

25. S.Səbrinин bu kitaba daxil edilən «Ordubad qəzasında asari-otiqə» adlı məqaləsi M.Mirheydərzadənin Ordubad dairəsinə səyahətinə dair məruzəsi əsasında yazılmışdır.

26. Bu əlavəyə protokolda rast gəlmədik.

27. Cəmiyyətin bu iclasından 6 gün sonra Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı Ədəbiyyat Cəmiyyətinin təşkili məsələsini müzakirəyə çıxartmışdır: «**Protokol № 17.** 1926, 9 sentyabr. Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı heyət şurasının icası. Sədr [H].Musazadə. Katib [R].İsfəndiyarlı. Eşidildi: 7. Xalq Maarif Komissarlığının nəzdində Ədəbiyyat Cəmiyyətinin təşkili haqqında. Xalq Maarif Komissarlığının nəzdində təşkil olunacaq Ədəbiyyat Cəmiyyəti haqqında komissiyonun protokolu qiraət olunur. Qət olundu: 7. Qətnamə qəbul edilsin və Cəmiyyətin təşkiline başlanılsın. Sədr (imza), katib (imza)». (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 1. siy. 1. iş № 23^a. vər. 24).

28. Komissiyanın hazırladığı iş planı və Ədəbiyyat Cəmiyyətinin bir illik fəaliyyətinə aid smeta müzakirə edilmişdir: «**Protokol № 18.** 1926, 30 noyabr. Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı heyət şurasının icası. Sədr [H].Musazadə, katib [R].İsfəndiyarzadə. Müzakireyyi-yövniyyə: 4. Ədəbiyyat Cəmiyyəti haqqında. Eşidildi: 4. Naxçıvan Ədəbiyyat Cəmiyyətinin iş planı və onun bir sənəlik səfriyyat smetasının təsdiqi haqqında. Qət olundu: 4. Təgyir və təbdilsiz olan iş planı və smeta təsdiq edilib Cəmiyyətin bu yaxnlarda çağırılacaq geniş iclasına verilsin. Sədr (imza), katib (imza)». (Bax: Naxçıvan MR MDA. Fond 1. siy. 1. iş № 23^a. vər. 23).

29. A.A.Millerin Qızılıvəngdə qazıntı işləri aparmasına Zaqafqaziya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi yanındakı Zaqafqaziya Elmi Assosiasiyanın da yardım olmuşdur.

30. Tədqiqatçı A.A.Iessen bu təsvirə aid xüsusi məqalə həsr etmiş, məqalədə onun fotosəklini və rəsmini vermişdir. (Bax: A.A.Иессен. Изображение человека на плите из Кызыл-ванска. Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института Археологии. М. 1963 № 94. стр. 98-100).

31. A.A.Miller bu arxeoloji qazıntıının nəticələri haqqında hesabat xarakterli məqalə də yazmışdır. (Bax: A.A.Миллер. Археологические исследования в Нахичеванской Республике летом 1926 г. Сообщ. ГАИМК выпуск 1. Ленинград 1926, стр. 325-331).

Protokollarda adı çəkilməsə de, İ.İ.Meşşaninovun da 1926-ci ildə Naxçıvanda olması və Qızılıvəngdə arxeoloji qazıntı aparması faktıdır. (Bax: И.И.Мещанинов. Краткие сведения о работах археологической экспедиции в Нагорном Карабахе и Нахичеванском крае. Сообщ. ГАИМК выпуск 1. Ленинград 1926, стр. 217-240).

32. Söhbət A.Bakıxanovun «Gülüstani İrəm» kitabından gedir.

33. 1927-ci il nəzərdə tutular.

34. Həmin kitab bu günədək heç yerdə çap edilməmişdir.

35. Bu söz oxunmur.

36. Bu iclas 13 mayda keçirilə bilməzdi. Çünkü M.Mirheydərzadə 25 mayda Yengicədə komsomolçularla görüşündən bəhs edir.

37. Söhbət Şərur rayonu ərazisində Dahnə-Vəlidəğ keçidi Qurd qapısından gedir.

38. 16 il bundan əvvəl çapa hazırlayıb oxuculara təqdim etdiyimiz M.Mirheydərzadənin «Noraşen dairəsinə səyahət» məqaləsində sözlərin orijinaldan oxunuşunda bəzi təhriflərə yol vermişdik. Ərəb olifbası ilə yazılın orijinalda «Piri-Süleyman» yazıldığı halda, həmin sözü səhvən «Piri-müsəlman» kimi oxumağımız belə təhriflərdən biridir. (Bax: M.Mirheydərzadə. Noraşen dairəsinə səyahət. Təqdim edəni F.Xəlilov. «Sovet Naxçıvanı» qəzeti, 16 fevral, 1989).

Təəssüf ki, bu təhrif elmi ədəbiyyata da «ayaq açmağa» başlamışdır. Məsələn, t.e.d. H.Səfərli «Müəlliflərdən biri (M.Mirheydərzadə nəzərdə tutulur-F.X.) ziyarətgahı «Piri-müsəlmən», digəri (M.Rasizadə nəzərdə tutulur- F.X.) «Piri-Süleyman» adlandırır»—fikrini irəli sürərkən yanlışlığa yol verməsi məhz yuxarıda adını çəkdiyimiz məqaləyə istinad etməsindən irəli gəlir. (Bax: H.Səfərli. Orta əsrlərdə Naxçıvan sosial-siyasi həyatında dini mərkəzlərin rolü. Bakı, 2003. səh. 174).

39. Şahbuz rayonu o vaxt belə adlandırılırdı.

40. Şübhəsiz ki, M.Mirheydərzadənin Əbrəqunus dairəsinə arxeoloji qazıntı aparması bu qərar əsasında olmuşdur. (Bax: M.Mirheydərzadə. Əbroqunus dairesi məşhur Əlincəçay sahilində vəqə bir neçə kəndlərin və Əlincə qalasının tədqiqi. «Azərbaycanı öyrənmə yolu». Bakı, 1930 № 4-5, səh. 78-80).

41. Bir söz oxunmadı.

42. V.Həsənzadənin tərtib etdiyi «Ərəb dil» dərsliyi, Azərbaycan Respublikasının müxtəlif regionlarında topladığı qədim əlyazmalar və kitablar oğlu f.e.n. T.Həsənzadə tərəfindən Azərbaycan MEA M.Fizuli adına Əlyazmalar İstututuna verilmişdir. Şifr: B-4504.

43. İndiki Naxçıvan Dövlət Tarix Muzeyinin.

44. M.Mirheydərzadəyə aid bəzi sənədlər, əlyazmalarının bir qismi, Naxçıvana aid yazdığı kitabın əlyazması vaxtilə qohumları tərəfindən Azərbaycan MEA M.Fizuli adına Əlyazmalar İstututuna və Azərbaycan MEA Tarix İstututuna verilmişdir.

45. Tədqiqatçıların son qənaətinə görə, Möminəxatun türbəsinin tikintisi hicri 582-ci ilin məhərrəm ayında (aprel 1186) başa çatdırılmışdır. Ümumi hündürlüyü 34 m. olmuş, sonralar 8 m. hündürlüyündə xarici örtüyü dağılmışdır. (Bax: Ə.V.Salamzadə. Əcəmi Əbubəkr oğlu və Naxçıvan memarlıq abidələri. Bakı, 1976).

46. İndi «Möminəxatun» kimi qəbul edilən bu sözü müəllisin təqdim etdiyi şəkildə («Mamaxatun» şəklində) saxlamağı lazımlı bildik. Bu, tədqiqatçılar üçün maraqlı olabilir.

47. Söhbət Mirxondun «Tarixi-rövzət əs-səfa» kitabından gedir.

48. Mirxond «Tarixi-rövzət əs-səfa» kitabının IV cildində (səh. 602.) Şəmsəddin Yıldənizin cənazəsinin Həmədəna aparıldığını yazar.

49. Bu ehtimal yanlışdır, çünkü həmin türbə 1162-ci ildə inşa edilib. Məqalədə adı Müzəffər kimi verilən Azərbaycan Atabəylər Dövlətinin son hökmdarı Müzəffərəddin Özbək isə 1225-ci ildə vəfat etmişdir.

50. Xarəzmşah Sultan Cəlaləddin Məngburni Marağanı işgal edəndə Atabey Müzəffərəddin Özbək Təbrizdən Gəncəyə, oradan da Əlincəyə qaçmışdı. (Bax: Z.Bünyadov. Azərbaycan Atabəylər Dövləti-1136-1225. Bakı, 1985. səh.122-125).

51. Mənbələrdə bu mahəllənin adı Kürdətar II Kürdətal kimi göstərilir.

52. Söhbət Kilit kəndinin cənub-şərqində yerləşən karst mağarasından gedir. Bu mağarada daş dövrü insanların yaşadığı ehtimal olmur. (Kilit karst mağaraları haqqında bax: F.Əyyubov. Azərbaycan SSR-nin Karst mağaraları. Bakı, 1978. səh. 46-47).

53. Müəllif yanlıır. Qapı miladi tarixla 1326-ci ildə düzəldiləndə Azərbaycan Atabəylər Dövləti mövcud deyildir. Əslində bu pir elxani Əbu Səid Bahadır xanın dövründə tikilmişdir.

54. Fars dilində yazılan həmin mətni ilk dəfə M.N.Xanikov oxumuşdur. (Bax: Выдержки из «Записок о мусульманских надписях на Кафказе», М.Н.Ханыкова, опубликованных в «Азиатском журнале». Август 1862 г. Перевод с франц. яз. Э.К.Спитничкой. Научных Архив Института Национальной Академии Наук Азербайджана. И nv. № 10-76.)

Bu məscidin bərgə edilməsinə 1145-ci hicri ilinin məhərrəm ayında başlamışdır.

55. Söhbət hazırda C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Ədəbiyyat Müzeyinin yerleşdiyi və xalq arasında «Böyük bağ» adı ilə tanınan Naxçıvan parkından gedir.

56. Həmin teatr binası keçən əsrin 50-ci illərində yanmışdır.

57. V.M.Sısoyev öz hesabatında Naxçıvanda fəaliyyət gösteren B.Əlibəyovun muzeyindən xüsusi səhbət açır. Əhəmiyyətini nəzərə alaraq həmin hissənin tam mətnini tədqim edirik: «Balabey Əlibəyovun Naxçıvan muzeyi».

Naxçıvanın diqqətəlayiq yerlərindən biri də B.Əlibəyovun topladığı materiallar əsasında yaradılmış qədim maddi mədəniyyət və möşət əşyalarından ibarət olan muzeydir. Muzey onun demək olar ki, şəhərin mərkəzində olan şəxsi evində yerləşir. Ev Naxçıvan üçün səciyyəvi olan müxtəlif ölçülü yumuru formada dəmir bəzəklərlə bəzədilmiş darvazadan keçməklə gedilən bağın ortasındadır. Muzey 2 otaq və çox da böyük olmayan keçid dəhlizdə yerləşir. Muzey Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığının ixtiyarındadır. Mühafizəcisi isə B.Əlibəyovdur.

Muzeydə ölkənin (Naxçıvan Respublikası nəzərdə tutulur—F.X.) etnoqrafiya, tarix və arxeologiyasına aid olduqca maraqlı materiallar vardır: yaxşı qədim qızıl sırqalar, böyük qədim xalçalar, qələmkarlar, qədim şərq fars parçaları (qumaş), qədim silahlar, gümüş və səfəvilərə məxsusluğu üstünlük təşkil edən az miqdarda sikke kolleksiyası (43), XIX əsrin əvvəllərində torpaq mülkiyyətinə aid bir neçə farça fərman, qəhvəyi rənglənmiş bir kiçik kərpic və s.

Yeri gəlmışkən üzərində mixi yazı olan naxışlı silindir, «Şamaş» adlı qara daş, İ.I.Meşşaninovun müəyyənloşdırıcı İştir ilahəsinin kahinləri xüsusilə diqqətə layiqdir. Silindir, görünür çox uzaq keçmişə, yəni təxminən xristian erasından 1000 il əvvələ, hətta lap əvvələ aiddir.

Bütün şəylər nümunəvi təmizlik və nizamla saxlanılır. Amma təəssüf ki, əşyalar tam sistemli şəkildə yerləşdirilməyib. Bundan başqa heç bir əşya nömrələnməyib, inventar kimi mövcud deyil. Böyük əksəriyyət təşkil edən əşyaları yerində götürüb başqa yerə qoymaq olur. Məsələn, sikkələr sadəcə olaraq stolun üstünə düzülmüşdür və hər kəs onları əlinə götürür. Şeylərin mənşəyi çox nadir hallarda dəqiqlikə müəyyənloşdırılır.

B.Əlibəyov bu əşyaları Naxçıvan ölkəsində özünün əvvəlki çoxillik xidməti dövründə toplamışdır. O, çox böyük kolleksiya yiğmiş, ancaq 1918-1920-ci illərin hadisələri,

xüsusilə türklərin hücumu zamanı (müəllif düz yazmır, türkər Naxçıvana hücuma yox, Naxçıvan türklərini müdafiəyə gəlmışdilər—F.X.) ondan hər şey alınmış və Qarsa aparılmışdır. (Çox güman ki, həmin əşyalar ondan zorla yox, təhlükəsizliyi təmin edilmək məsədi ilə alınmışdır. Çünkü B.Əlibəyovu yaxından tanıyan filologiya elmləri namizədi L.Hüseynzadənin 2005-ci il iyun ayında bizimlə söhbəti zamanı xatırladığına görə, B.Əlibəyov Qarsda səfirlikdə hansısa bir vəzifədə işləyirmiş və Qarsla əlaqələri yaxşı olmuş—F.X.). Sonra B.Əlibəyova əşyaların bir hissəsini geri qaytarmaq müyəssər olmuşdur. Ancaq onun kolleksiyasının xeyli hissəsi qarət olunmuşdur. (Müəllif kolleksiyanın Qarsdamı, gətirilərkən yoldamı qarət olunmasından bəhs etmir—F.X.).

Əşyaların çoxu yerli mənşəlidir, Naxçıvan ölkəsinə aiddir, lakin İrana, hətta Çinə aid də əşyalar vardır. Muzeyi inventarlaşdırmaq və xalq maarif komissarlığına təhkim etmək zəruridir. (Cəmiyyətin 12 fevral 1927-ci ilə aid 33-cü protokolunda muzeyin inventarlaşdırılması məsələsinə toxunulmuş, nədənsə muzeyin müdürü B.Əlibəyovun bu işə maraq göstərmədiyi qeyd olunmuşdur—F.X.)

Hər halda muzey Naxçıvanın diqqətəlayiq yerlərindədir və çox az şəhər belə muzeyi ilə öyünə bilər».

58. V.M.Sisoyev 1926-ci ilə aid hesabatını davam etdirərək Atabey məqbərəsi (Möminəxatun məqbərəsi), Atababa künbəzi (Yusif ibn Küseyir türbəsi), Nuhun qəbri, Naxçıvanın qədim qəbiristanlığı, Yarimca yolunun yanındaki Xuda-divan qəbiristanlığı, qədim Naxçıvan şəhərinin xarabalıqları, Qızılıvəng, Qarabağlar minarələri, Qarabağların tayfaları və digər maddi mədəniyyət abidələri haqqında ətraflı məlumat verir.

59. Sonra V.M.Sisoyev hesabatında Qarabağlar, Əznəbürd, Şahıxtı, Ordubad, Kilit, Gənzə, Aşağı Əndəmic, Yuxarı Əndəmic, Nüsnüs, Aşağı Əylis, Yuxarı Əylis, Düyülin, Dəstə, Çənnəb, Üstüpü, Məzrə, Rumus, Pəzmərə, Unus, Kələki, Dirmis, Danaqırt, Vənənd, Xanağa, Əbrəqunus, Xaraba Gilan, Aşağı Aza, Yuxarı Aza kimi yerlərə getməsindən, olduğu yerlərdə maddi mədəniyyət abidələri, adət-ənənələr, tayfalar,

mehallələr və s. haqqında maraqlı məlumat toplamasından
bahs edir.

V.M.Sisoyev öz hesabatına olduğu yerlərdə çəkilmiş və bu
gün üçün olduqca dəyərli olan foto şəkilləri də əlavə etmişdir.

60. 1927-ci il növərdə tutulur.

FOTOLAR

Cəmiyyətin sədri
Vahab Həsənzadə

Cəmiyyətin elmi katibi
Mirbağır Mirheydərzadə

Cəmiyyətin üzvləri

Şeyx Məhəmməd
Rəsizadə

Lətif Hüseynzadə

Xəlil Hacılarov

Əbdüləzim Rüstəmov

Həsən Səfərli

Əsəd Cəfərzadə

Seyid Səbri

Rza Əsfəndiyarlı

Əvəz Sadıq

Əyyub Şəkili

Murad Tutayuq

Həmid Sultanov

Naxçıvan Ədəbiyyat Cəmiyyətinin üzvləri

Səkildə soldan sağa: Əsgər Kəngərli (katib), Səkinə Rzalı, Əyyub Abbasov, Vahab Həsənzadə (sədr), Məşədi Babayev, Molla Mahmud Çakər, Abbas Gülməhəmmədov. Ayaq üstə duranlar: Müzəffər Asim, Nemət Nəim.

Keçən əsrin 20-ci illərində Naxçıvanda fəaliyyət göstərən orkestr

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ
НАУЧНО-ПРОСВЕТСКАЯ
АВТОМОСТАРНО

С. М. Сисоев.

ДРЕВНОСТИ
НАХИЧЕВАНСКОЙ
С. С. Р.

Нахичевань, Ордубат, Ордубатский уезд,
Хароба-Галах.

آزـرـبـاـيـجاـنـ

ئۇگىرە نەھ بۇنى

لە ئۆزىنەتلىقىنىڭ مەسىنەتىدە
ئەم سەھىفەنىڭ ئەم تۈرىنىڭ

»

ئەم سەھىفەنىڭ ئەم تۈرىنىڭ
ئەم سەھىفەنىڭ ئەم تۈرىنىڭ

ئەم سەھىفەنىڭ ئەم تۈرىنىڭ

ئەم سەھىفەنىڭ ئەم تۈرىنىڭ

لە ئۆزىنەتلىقىنىڭ مەسىنەتىدە

V.M.Sisoyevin Naxçıvana dair
hesabatının titul səhifəsi

"Azərbaycanı öyrənmə yolu"
məcuməsinin titul səhifəsi

Naxçıvan ziyalılarında bir arap. 1926.

ADLAR GÖSTƏRİCİSİ

Şəxs adları

A

Abdinov № 38,39.
Ağakışiyev Asəf № 1,38,40.
Axundov Vəli № 41.

B

Babayev Baba № 37.
Bakıxanov Abbasqulu № 31.
Baharlı Məmmədhəsən № 1.
Boris № 22,27.

C

Cəfərov Məhəmmədəli № 17.
Cəfərzadə Əsəd № 38,39,40,41.

D

Davis № 11.

Ə

Əbübəkr (xəlifə) № 40.
Əbu Cafər Şəmsəddin
Yıldəniz № 24.
Əfəndizadə Neman № 9, 28, 40.
Əfəndizadə Şərif № 28,38.
Əhmədzadə Məhəmməd № 38,40.
Əli (xəlifə) № 40.
Əlyarov Abbasqulu № 2.

Əlibəyov Bababəy № 33.

Əmirov Cabbar № 19.

Əmirov Cəlil № 38,41.

Əsədli Seyid Səbri № 6,8,9,29.

Əsgərov № 4.

Əsgərzadə № 38.

Əzimbəyov İsa bəy № 24.

F

Füzuli Məhəmməd № 11.

G

Göyalp Ziya № 14.
Gülməhəmmədov Abbas № 11,14,19,39,41.

H

Hacılı Qəzənfər № 28,31,33.
Hacılarov Xəlil № 4,5,6,19,38,39,40.
Hacinski Mehdi bəy № 28,
31, 33.
Həsənzadə Əli № 4.
Həsənzadə Vahab № 1, 2, 4,
5, 7, 10, 12, 15, 16, 17, 19,
20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29,
32, 33, 34, 38, 40.
Hüseynzadə Lətif № 2, 4, 24, 41.

* Kitabda yalnız Cəmiyyətin 41 protokolunda işlədirilən adlar verilmişdir.
Adlardan sonrakı rəqəmlər protokol nömrələridir

X

Xasayev M. № 4,5,6, 19,21, 38.

O

Osman (xəlifə) № 40.

I

İsfəndiyarlı Rza № 1,2,3.

Ö

Ömər (xəlifə) № 40.

Q

Qastanova № 4.

Qazızadə Yusif № 4,13,18, 29.

Qəmərli Adil №

1,3,7,12,15,17, 25,27,28

Qılımanov Əlisəttar № 14, 15, 19.

Qudi Xatun № 40.

Qu Luqa № 11.

Quluyev Salman № 40,41.

P

Paşazadə Rza № 28,31,33,35, 40.

Pidiris № 11.

M

Mahmud № 40.

Mahmudbəyov Fərəməz № 17.

Məmmədov İsinayıl № 19.

Məşədi Əlinəğı Əli oğlu № 40.

Məmmədzadə Vəli № 6.

Mirheydərzadə Mirbağır № 1-41.

Miller A.A. № 29,30.

Modi (?) № 6.

Musayev Novruz № 1,2.

Musazadə Abdulla № 4.

Musazadə Hüseyn № 2,4,23.

R

Radlov Vasili Vasilyeviç

(Fridrix Vilhelm) № 11.

Rasizadə Məhəmməd № 4, 5,

9, 10, 28, 33, 34, 38, 39, 40, 41.

Rəcəbli Qasim № 41.

Rüstəmov Əbdüləzim № 5, 9,
13,15,38,40.

S

Sadiqzadə Əbülfəzl (Sadiqli
Əvəz) № 28,31,33,34,35.

Samoyloviç Aleksandr
Nikolayeviç № 11.

Səfər kişi № 40.

Səforli Həsən № 1, 2, 4,5, 6, 9,
10,11,24,28,35,36, 38, 40, 41.

Səfiyev Tağı № 40.

Sısoyev V.M. № 24,36.

Sultanov İsa № 40.

Sultanov Həmid № 2,21.

Süleyman № 40.

N

Nizami Gəncəvi № 11.

Novruzov Nemət № 11,13,14, 15.

S

Tutayev Murad № 40.

Sah Abbas № 41.

Sahhüseyn № 22.

Sarl Dipros № 10.

Şəkili Əyyub № 40.

V

Vamberi Armini № 11.

Vartapetyan № 39.

T

Tomsen Vilhelm Lüdvig № 11.

Yusifov Abbas № 2.

Y

Qəbilə, tayfa, xalq, millət adları

A

Atabəylər № 24.

F

Fars № 10, 11, 14.

Firəng № 10.

B

Biləkli № 40.

H

Hacılı № 40.

C

Həsənağalı № 40.

Cığatay № 11.

Hun № 14.

Cığallı № 40.

Ç

Çəçənni № 40.

X

Xarratlı № 40.

D

Deynular (?) № 40.

I

İngilis № 10.

İskit türkləri № 30.

E

Erməni № 12, 15, 40.

K

Kələnşahi № 40.

Ə

Kəngərli № 40.

Ərəb № 8, 9, 10, 11, 13, 14.

Kəyanilar № 41.

Kitaylor № 10, 11.

Q

- Qarabağlı № 40.
Qaradağlı № 40.
Qaraqoyunlular № 40.
Qasıxan № 40.
Qırğız № 11.
Qırtoppuzlu № 40.

Sart № II.

- Sami qövmləri № 14.
Sasani № 24.
Sat № 10.
Səfili № 40.
Səlcuq № 24.
Sleza qövmləri № 30.

L

- Latin № 8, 9, 13.

M

- Misirli № 10.

N

- Nadirxanlı № 40.

O

- Oğuz № 11, 14.
Osmanlı № 11.

Ö

- Özbək № 11.

P

- Padarlar uşağı (soyad) № 40.
Poladdı № 40.

R

- Rus № 11.

S

- Sadaxlı № 40.

T

- Talibxanlı № 40.
Tatar № 11.
Tatar (tayfa) № 40.
Tibetlər № 10.
Türk № 8, 9, 10, 11, 13, 14,
15, 18, 40.
Türkmen № 11, 24.

U

- Uygur № 11.

Y

- Yapon № 10.
Yenisey qövmləri № 11.
Yəftəni(?) № 40.
Yunan № 10.

Qıtə, ölkə, mahal, şəhər, qəsəbə, kənd, məhəllə adları

A

- Almaniya № 30.
Altay № 11.
Alişar № 40.
Amerika № 10.
Anatolu № 11.
Avropa № 10,14.
Aza № 31.

Ə

- Ərəb Yengicə № 40.
Ərəfsə № 33.
Əznəbürt № 40.

F

- Firongistan № 30.

G

- Babilistən № 30.
Bakı № 1,5,7,8,9,16.
Baş Noraşen № 40.
Bərdə № 40.
Bizans № 24.
Böyükdüz № 40.

- Gəncə № 30.
Gilan № 24.

X

- Xanlıqlar № 40.
Xincov № 40.

C

- Camaldın № 22.
Cəhri № 18,27.
Cənubi Don № 30.
Cənubi Krim № 11.
Culfa № 22,40.

İ

- İran № 24,31,40.
İspaniya № 30.
İtaliya № 30.

D

- Daşarx № 40.
Dəmirçi № 40.
Dündəngə № 40

- Krim № 11.
Keçəl təpə № 40.
Keştaz № 40.

Q

- Qafqaz № 30,31.
Qalacıq (məhəllə, Ulyā

Noraşen) № 40.

S

Qalacıq (yer, Qarabağlar) № 40.

Sleza № 30.

Qarabağlar № 19,20,24,40.

Ş

Qarahəsənli № 40.

Şahtaxtı № 37,40.

Qıvraq № 37,40.

Şam № 30.

Qızışvəng № 19,23,29,30.

Şərur № 5,40.

L

Şimali Afrika № 30.

Leninqrad № 29.

Şimali Krim № 11.

Lenin köy № 41.

T

M

Tataristan № 11.

Maku № 40.

Tazəkənd № 19,20.

Milax № 33.

Təbriz № 6.

N

Tənənəm № 40.

Nehrəm № 5.

Tirkeş № 9.

Nəriman dairəsi № 40.

Tiflis № 29.

Noraşen (Culfa rayonu) № 22.

Türküstən № 11.

Nürgüt № 19.

U

O

Ulyia Noraşen № 40.

Ordubad № 5,25,28,31,41.

Y

Orta Asiya № 11.

Yayıcı № 41.

P

Yengicə № 40.

Parçı № 40.

Yurtçu № 40.

Püşyan № 40.

Zeyvə-Düdəngə № 40.

R

Rusiya № 11,40.

Dağ, daş, dərə, təpə, zağa, keçid, kövşən, otlaq, yaylaq, dəniz, çay, arx adları

A	Duzsaz № 40.
Ağbulaq № 40.	
Ağ dəniz № 30.	E
Axvay № 40.	Edilağa gölü № 40.
Araz çayı № 40.	
Arpa çayı № 40.	Ə
Asrı çayı № 40.	Əladdinbasar (Arpa çayının qolu) № 40.
Asrı (yer) № 40.	Ərəb təpəsi № 40.
At ağılı № 40.	Ənik ölən № 40.
B	
Beşbarmaq daşı № 40.	G
Bəzəkli № 40.	Gedər-gəlməz (zaşa) № 40.
Bilici (yer) № 40.	Gobut № 40.
Bilici gölü № 40.	
C	H
Cilovxanni № 40.	Heybat arxi № 40.
Cinli yurdu (yer) № 40.	Hortukən № 40.
D	X
Damlama dağı № 40.	Xarabalar № 40.
Daş ağılı № 40.	Xəzinə № 40.
Devullək (?) № 40	Xudabəxş dərəsi № 40.
Dəhnə (Vəli dağı) № 40.	I
Dərəsaz № 40.	İt ölən № 40.
Dibək dağ № 40.	
Diblər № 40.	K
Ding arxi № 40.	Keçibudağı № 40.
Duvəggüz barə (?) № 40.	Kərpiçli № 40.

Q
 Qalacıq (yer) № 40.
 Qalavul dağı № 40.
 Qancıq ölən № 40.
 Qarağannıx № 40.
 Qarapırım (yer) № 40.
 Qaraos № 40.
 Qazan yaylaq № 40.
 Qazılı № 40.
 Qəbə dağı № 40.
 Qırmızı daş № 40.
 Qorux № 40.
 Qoşa ağıl № 40.
 Qummax № 40.
 Qurt dərəsi № 40.
 Quşçubasar (Arpa çayının
qolu) № 40.

L
 Löhməbasar (Arpa çayının
qolu) № 40.

N
 Naxırca dədək № 40.

O
 Ocax təpəsi № 40.
 Orus xanəni № 40.

S
 Sancı daşı № 40.
 Sariburun № 40.
 Sarı torpaq № 40.
 Sənur № 40.
 Susuz dağ № 40.
 Süzgünlər № 40.

Maddi mədəniyyət abidələrinin adları

A
 Altay dağları № 11
 Atababa künbəzi (Yusif ibn
Küseyir türbəsi) № 24.

B
 Bronzayabənzər əşya № 40.

C
 Çəkic № 30.
 Çəkmə № 30.

D
 Daş (üzərində əlləri yuxarı
rəsm olunmuş insan şəkli
vardır) № 30.

Daş (üzərində ilan şəkli
vardır) № 40.
 Daş (üzərində çəkmə şəkli
vardır) № 30
 Dəli pir № 40.

Ş
 Şah arxi № 40.

Şah bağı № 40.

Şəbih № 40.

Şəmdin (otlaq) № 40.

Şəfi savağı № 40.

Şidkər (yer) № 40.

Şirdatan № 40.

T

Təpəli yer № 40.

Tülkü təpəsi № 40.

V

Vang № 40.

Volçı varot (qurd qapısı,
keçid) № 40.

Vəli dağı (Dəhnə) № 40.

Yolğun dərə № 40.

Ə

Əmin Xəlifə piri № 40.

G

Govurqala № 37, 40.

Gümüşəbənzər daş № 19.

X

Xan minarəsi (Möminəxatun
məqbərəsi) № 4,9,24.

Xaraba Gilan № 5, 6, 9, 20,
23, 24, 31.

İ

İmamzada (pir) № 40.

İydəli pir № 40.

K

Kəyanılərə məxsus yaraq № 41.

Kitab (əlyazma şəklində) № 40.

Köhnə abadanlıq xarabaları

(Ulya Noraşen, qalacığ
məhəlləsində) № 40.

Köhnə abadanlıq nişanələri
(Govurqala ətrafinın Araz
çayı kənarına kimi ərazisində)
№ 40.

Köhnə abadanlıq nişanələri
(Qarabağlar, "Şəmdin"
adlanan yerdə) № 40.

Köhnə abadanlıq yeri
(Qarabağlar, "Qalacığ"
adlanan yerdə) № 40.

Köhnə qəbirlər (Xaraba
Gilanda) № 24.

Köhnə qəbirlər (Culfa rayonu,
Noraşen kəndində) № 22.

Köhnə qəbirlər (Qıvrıqda) № 40.

Köhnə qəbirlər (Qarabağlar
"Bilici" adlanan yerdə) № 40.

Köhnə qəbirlər (Qarabağlar,
Xudabəxş dərəsində) № 40.

Künbəzlər (Qarabağlar,
"Bilici" adlanan yerdə) № 40.

Q

Qab № 30,40.

Qarabağlar minarələri № 24, 40.
Qəbir (Sərdabə) № 30.
Qəbir (Qarabağlar, "Asmı" adlanan yerdə) № 40.
Qəbir (Xincov, "Yaralı Soltan" künbəzinin içərisində) № 40.
Qılınc (üzərində qızılıla Şah Abbası məxsus olduğu yazılmışdır) № 41.
Qırmızı torpaq № 19.
Qızılvəng kilsəsi (monastır) № 19, 31.
Qoç daş (Qıvraq) № 40.
Qoç daş (Xincov) № 40.
Qulan pir № 40.

Ö

Ölü şəhər № 5.

P

Piri-Süleyman № 40.

S

Saxsı qablar (Yurtçu) № 40.
Saxsı qablar (Govurqala) № 40.
Saxsı çölmək (Qıvraq) № 37.

Saxsı qab (Çaynik formasında) № 40.
Sancaq № 30.
Sancı daşı (üzərində ölen şəxsin surəti, şir, maral, dağ kələsi, uşaq şəkli və yazılar vardır) № 40.
Sədd (Cəhridə) № 19.
Səngərlər nişanəsi (Qarabağlar, "Bilici" adlanan yerdə) № 40.
Sikkə (üzərində Siri-Xurşid şəkli çəkilmiş, Əbübəkr, Ömər, Osman və Əli xəlifələrinin adları yazılmışdır) № 40.
Sikkələr (müxtəlif) № 40.

S

Şahzadə İbrahim Musa künbəzi № 40.
Şüşə qablar (Qıvraq) № 37.

Y

Yaralı Soltan künbəzi (içərisində qəbir var) № 40

Təşkilat və müəssisə adları

1. Azərbaycan Asari-ətiqə Komitəsi № 24, 36, 37.
2. Azərbaycan Ədəbiyyat Cəmiyyəti № 28.
3. Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı № 33.

4. Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbü Cəmiyyəti № 1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 16, 22, 24, 30, 37, 41.
5. Camaldin məktəbi № 22.
6. Naxçıvan Ərazi Komissarlığı № 9.
7. Naxçıvan Həmkarlar İttifaqı № 16.
8. Naxçıvan Xalq Komissarlar Şurası № 2, 16, 21, 22, 23, 33, 34, 39.
9. Naxçıvan Xalq Maarif Komissarlığı № 17, 18, 21, 30, 3.
10. Naxçıvan Maarif Xadimləri İttifaqı № 39.
11. Naxçıvan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi № 1, 2, 6, 16, 19, 21, 32, 37, 39.
12. Naxçıvan muzeyi № 24, 29, 30, 33, 37, 40, 41.
13. Naxçıvan Pedaqoji Texnikumu (Darülmüəllimin) № 1, 5.
14. Tiflis İcraiyyə Komitəsi № 29.
15. Tırkeş məktəbi № 9.
16. Yuxarı Remeşin məktəbi № 9.

Müxtəlif adlar

1. Şiri-xurşid № 40.
2. Kudatqu bilik № 11.
3. Kumanikus № 11.
4. Orxon kitabəsi № 11.

LÜĞƏT

A

Ab - su

Animizm - ibtidai insanların hər şeyin ruhu olmasına etiqadı

Asarı-ətiqə - keçmişdən qalan maddi-mədəniyyət abidələri

B

Bad - külək

Bədihi - isbata ehtiyacı olmayan, aksiom

Bəqiyə - ard

Bərayi məlumat - məlumat üçün

Biliqtifaq - birgə, birlikdə

Biltəb - təbii, xasiyyətcə

Binaən - ötürü, görə

C

Civar - ətraf

D

Darülmüəllimin - oğlan pedoqoji məktəbinin köhnə adı

Dəxi - da, də, daha

Dəlaləti - əlfazzati - sözlərin dəlillərinin zatında olması

Dəsturuləməl - təlimat

Düxul - daxil olma

Düzgү - şifahi xalq poeziyasının şer şəkli

Ə

Əxbəri - xəbor şəklində

Əkkashiq - foto, fotoqrafçılıq

Əqəllən - heç olmasa, ən azı

Əlahiddə - xüsusi, ayrıca

Əlfövq - yuxarda qeyd olunan

Əlzəm - gərəkli

Əcələ - tələsmə

Əncümən - möclis

Əsvat - səsler

Əşirə - qəbilə, tayfa

F

Ferşil (feldşer) - orta tibb təhsili oaln həkim köməkçisi

Fəlc - iflic

Fənni - elmi

Fənni-səyahət - elmi səyahət

Fənni-sübut - elmi sübut

Fənni-şəkl - elmi şəkil

Fırqə - partiya

Firəng - avropalı, fransız

Fövqüzzikr - yuxarıda söylənən

H

Həqqülzəhmət - zəhmət-haqqı

Həfriyyat - arxeoloji qazıntılar

Həvali - ətraf

Həvamüsəid - əlverişli hava

Həşəmatlı - əzəmətli

Həziran - iyun ayı

X

Xadimə - qadın xidmətçi
Xak - torpaq
Xudojnik - rəssam

İ

İanə - kömək, yardım
İbtida - başlangıç
İcəb - ehtiyac, zərurət
İqdamat - təsəbbüs etmə, başlama
İqtibas - bir fikri, yaxud sözü eynilə və ya məzmunca başqasından götürmək
İnqiraz - sona çatmaq, məhv olmaq

İntixab - seçmək
İntəha - son
İrtibat - münasibət, bağlılıq
İstidə - xahiş etmə, istəmə
İsnad - əsaslandırma
İspolkom - (rusca "Исполнительный Комитет" söz birləşməsinin ixtisarıdır)- İcraiyyə Komitəsi
İttilaat - xəbərlər
İstiğal - məşgül olma
İzhar - ifadə etmə

K

Kitabət - katiblik, katib vəzifəsi
Kitabi - yazılı
Kəndi - öz
Komsomol (rusca "Коммунистический Союз Молодежи" söz birləşməsinin

ixtisarıdır) - Kommunist Gənclər İttifaqı. SSRİ dövründə bu təşkilatın üzvləri "komsomolçu" adlanırdı. Danışq dilində onlara "komsomol" da deyirdilər

Kövşən - taxıl əkilən yer

Köy - kənd

Kuplet - şer vahidi, bənd

Q

Qaliba - güman ki
Qayət - çox, son dərəcə
Qəza - Azərbaycanda çar hökuməti dövründə inzibati ərazi vahidi
Qələmkar - qraqları hasiyəli və ortası gülü parça
Qiyas - müqayisə
Qiymətdar - dəyərli, qiymətli
Qövm - xalq, tayfa
Qürün - qərimələr, dövrlər
Qürub - yox olma

L

Lisan - dil
Lisanıyyat - dilçilik

M

Mali - maliyyə
Məbna - bina edilən, tikilən
Mədhi - tərifləmə
Mədxəl - başlangıç
Mədud - sayılan, hesab edilən
Məhkuk - oyma, həkk etmə
Məsarif - xərclər
Məzbur - haqqında danışılan

Məzkur - söylənilən, adı
 çəkilən
Məzkurəlfovq - yuxarıda adı
 çəkilən
Misl - bənzər, oxşar
Mövcib - lüzum, zərurət
Müarizə - etiraz
Müavinət - kömək, yardım
Mübhəm - qeyri-müəyyən,
 aydın olmayan
Müfəssəll - ətraflı
Müqabil - qarşılıq
Mühəvvəl - həvalə edilmə
Müxbir - xabor verən
Mümanəət - mane olmaq,
 yol verməmə
Münaqişə - mübahiso,
 çekişmə
Müsabeh - bənzər
Müsaid - əlverişli, münasib
Müsəmərə - axşam tamaşası,
 konserт
Müştəşriq - şərqşūnas
Müşarileyh - haqqında
 danışılan
Mütəbiq - uyğun
Mütərcim - tərcüməçi
Müttəfiq - həmrəy
Müvafiqat - razılıq vermə
Müvəkkil - vəkil edilmiş
Müzməhil - büsbütlən məhv
 olma, yox olma

N

Nam - ad
Nəsb - təyin etmə
Nəşət - inkişaf, hasil olma

Nəzd - yan, yaxın
Nisan - aprel ayı
Nışangah - hədəf, nişanə

P

Pişnihad - təklif

R

Race - aid olan
Risalə - kitabça

S

Sah - çərşənbə axşamı
Sandıqdar - pul və qiymətli
 kağızlar qəbul edən və verən işçi

Sovnarkom (rusca "Sovet
 Narodnix Komissarov" söz
 birleşməsinin ixtisarıdır) - Xalq
 Komissarlar Şurası

Sayə - kələgə, himaya, vasitə
Seyqi - əlaqə - normal
 münasibət, əlaqə

Sənə - il

Sibqət - boy, rəng
Sövti - fonetik

S

Şivə - ləhcə
Şügli - məşğulliyət
Şuru - başlama

T

Temmuz - iyun ayı
Təb - çap etmək
Təbdil - dəyişdirmə
Təbadül - dəyişmə, başqa bir
 şəklə düşmə

Təəxxür - sonraya saxlama,	vasitəsi
yubatma	
Təfayüt - förg	
Təfsil - ətraflı	
Təhti - qərar - qərara alma	
Təhriri - yazılıh	
Təxsis - həsr etmə	
Təkdir - məzəmmət, pişləmə	
Təkyə - istinad etmə	
Təqsim - bölmə, hissələrə ayırma	
Təliqə - rəsmi məktub	
Təmimnamə - yazılı göstəriş	
Tənəzzəh - səyahət, ekskursiya	
Təsək - araqçın	
Təsvib - bayonmə, təsdiq etmə	
Təzvie - ara verme	
Təzyin - bəzəmə	
Təvsih - genişləndirmə	
Totemizm - bəzi təyfaların müxtəlif heyvan və bitkiləri, bəzən cansız əşyaları öz əcdadları hesab etməsi haqqında ibtidai təsəvvürləri	
Təvzihətli - izahlı	
Tülü - meydana çıxma	

Ü

Ümure - idareyi-müdir -
idarə işləri müdürü

V

Vaqiə - hadisə

Varid olmaq - gəlmək

Vəsaiti-nəqliyyət - nəqliyyat

Y

Yavuq - yaxın

Yekdigəri - biri-digəri

Yeyraq - yaxşı

Yövmiyyət - gündəlik

Z

Zəf - zəiflik

Zeyl - aşağıda göstərilən

Zimnən - yeri gəlmışkən

Zira - cünki

بروتوكول نامه ۱

بیانیہ نامہ ۱۹۲۵ء میں سید ونکھوانت اولگھنیکتہ بینیق و پیغام جمعیتکت عموں ادلاس
و اتفاقاً و اخبار۔ بیولہ انس و یہاب حبیب نارہ کلت بدھاری و آصف آدم ائمہ رازہ دکت
ماہلیگی ایکہ ائمہ ائمہ اک اچے جمعیتکت سکر غیر عضوی میں لڑے دلہشیت بیولہ انس
حربے ہے بھاریں۔

حداکر و بیویہ

۱- نہ قیق و پیغام جمعیتکت ما چھیشی ما کھلمدہ
۲- جمعیتکت ای ارد یعنی ایتھے بیکستہ (اندرونیہ صدر، ٹکمن فیض، ڈھنیش قوس میں)
ستہ وندیار و نوی و لٹا یعنی ایشہ میں۔

۳- چاریں بیٹھے میں

ایشہ میں تقطیع ایلو نہ نہ

برنی میں میں بارہ منہد، بیولہ انس و یہاب ہر ایک بیولہ ایکھہ میں ویٹھے کیمڈن تھیں کفر
حسین ایکہ جمعیتکت نشکیل، ما عبینی ادلاس پیوں تھرا ڈکھو۔ بیونہار، سہ کفر لہجہ کے
یکھرو دیکھ اپنا ساری سسندہ اولیائیں عینہ لبر و یعنی هنیا ایکہ دا استھان دا کھلہ، سو دا یون
علیور میں ویسے۔ اولغا خلاڑی ایک رکھنیز ایسا تھا اکھر کلت من خکھ و کلت ایجوت ایک
و جس بھاری جمعیتکت ما چھیشی نہیں نہ ہے قیلہ باقا۔
حقہ، بعض معلومانہ لار فریزیں۔

ایکھہ میں ہتھیا، بیولہ انس جس ادلاس بھاریں تکھنے عصر و پہاڑ
و پہاڑی ماریں یعنیہ ایکھر کھلڑیوں کی تھیں دیکھنے پورے ویکھنے
کہ: اولج نزدیک غدارت بر جھیت اڑے زادوں، میں خاہلیگانہ میں پا گھر من ہیہ۔ زادوں
بیکھت لا نام دو۔ (فسر ایکھہ ماتب دیکھنے موندیار خداں) قیبلی ای ایٹھے ایچھی میں
یا فوند اسون را روندیں و مصلحت و تھیاریں اتفاقیتیں ٹھونٹیں ٹھیکھا۔ مقام ہمہ چکھوں، رفتہ
واری جن نظر وی ہاتھ بر تھوڑتھیں تو۔ ایکھہ با ریوف و کنور و راز میں پیداف سویڈیو۔
مسیوں سبھی پاؤں، علاوہ ملکیت ۲۴۷۸ مایہ ہے باکھو، ادلاس جمعیتکت مکھن فیض و فتح
احرائیہ تھوڑتھیں سی سی۔ بیکھنے ایسے ٹھکھیں و یہاب حسے نارہ میں
اوڑھ شکنے اولماستی قبیہ ای تھی۔ پاگھر میر جیہے نارہ، بیولہ ایکھتیاں کیں ہیں ایکھوں
ریکھے سنیں و ائمہ بیل علامانیں دلناشہ داریوں
پر پڑھا ای ایکھی پورے مقامیں بیولہ ایش ہیں مسخر ہیں پیکھ
پیکھوں شعہریں طلب نہیں کیں تو اور ریاستا یہ دنیا بھدہ اولیوت
و اشتراک ایتھے لار ٹھت فرانس ای ایتھے

بیانیہ ایک دینی اسلامی تحریک ہے جس کا مقصد اسلامیت پر مبنی ترقیاتی تحریک ہے۔

کتابخانہ

مِنْ أَعْلَمِ الْأَعْلَمِ

۱۲- دوست ۱۹۸۵میلادی در آزادیهای تهدیق و تبیع جمهوریت اسلامی است که
برای اعلان سلطنت اسلامی ایران بدل است در حکم مسیح را در آن نگاه فشاری از لطف
حسی زاده نگاه کار بدلیگی آبله.

مکاریہ کوئٹہ

۱- جمیکه فعالیتی دکوراتیو اینتریاریته

۱۰- جمیکت میقہاں اور سلووئس اور مکار گندے اپنے ہمہ کس باتے کہلے ۔

- جمیعتک بورہ جہاں و مبار حق حفظہ ۰

جغرافیا ملک

ابنیه بندی مطلع از لوره است

۴) مسند، بارگاهیه: جمعیتیه در انتهای سرمه و صهی سر رکنیه تباریکه، سورا نزدیک دک عالم، که این مردان قدر میری به سر تکلیف اداره اند. اول اکتفی ایدم بولا اشی برو خوف مادره: جمعیتیه لریهیش. اد جمعیتیه کله بیه. دکه: اول ابتدایی آجوده دیش پنهان سمعکنیت و تاریخیه: ایشانه. از زیر باید بیشون:

مکانیزم این مکانیزم را می‌توان با استفاده از مدل دینامیکی ایجاد کرد.

بر صحيف سُلْطَانِي وَ زَيْنِي وَ بِهِ دَارُوا مُؤْمِنَةً

وَلِكُلِّ شَيْءٍ مُّسْكُنٌ وَلِكُلِّ حَمْدٍ مُّهْمَنٌ

لهم إنا نسألك عذرنا وغفرانك أنت عذرنا وغفرانك

لهم إنا نسألك ملائكة سلام ونستغفلك عن ذنبنا

مکانیزم این ایده را در مقاله های آن میتوان مشاهده کرد.

کوئی نہ سمجھ سکے کہ اس سے کتنی و نشوونگتمنہ

سازه دیگر خوب نیست. مجموعه این تکنیک‌ها را می‌توان

جعفر بن عبد الله و مسلم بن مطر و إبراهيم الأستاذ و أبو جعفر يحيى بن سعيد

سنا تریب اینکه را در میان دوستی های دنیا و مدارت بگوییم

جبله و میانه و سرمه و میانه و سرمه و میانه و سرمه

۱۰۰۰ میلیون دلار را در سال ۱۹۷۳ میلادی در این کشور خریداری کرد.

وَمُسْتَقْدِمٌ مِّنْهُ لَذَّةٌ بُرْأَتٌ حَمْدٌ لِّخَلْدَاتٍ

فہرست

این سنه که مجدد حکم اسلام را تبریزیا س کے این طریق این نامه
گفته که این داد را به تبریزیا داد و تکلیف این نامه

او بپس مسلمان میشاند که مسیح معلم خداوند در حکم خود خواهد
آمد و آنکه این تکلیف شناوه حل اول موش های این نامه اینست

دویی فی خارجی مسلمان را: بولانی موسی یونف تکلیف چونست یا شاه بدهی ای
ایم بیوگیه رفته نامه می چه بپرسی خوشکمه ای ایس گرگت همچنین قوم شاپور اسری
مرگزی ای ای ای میخ نکره شد لذت او واب او نگفته صورت او سلطنه دوزد
دویی میرشه را دل ایه بلوون اگر مرگزی ای ای غریبی ای گلی عیش قویه خیول ای پسر
او ز نعمت خدا ایست آغاز سر چیزیت لعن ای احوال داشت

ز مراکله چیزیت بیو و پیعتله ایش آگر و رب یا میخ ای پلر
بو لاماری خوش میدل مطہار ف سو بیسیور کرد: خوش عاله چیزیت

آن قلابیت یا سانحاف لاثم داشت.
ایه بیولد ایش بیسیور ف غرب توانقا سی ای که اولده شناطق خود را نیا به داشت که ای جو
نمی خواست این نعمت نامه سی این فویور و تکلیف ایم بیکه ۳ تونسا یسند (ای بیکد) ۱۲ ایش داشت
نعمتی مل میخند ۲ تقریباً یسند و ۲ تقریباً عالم چیزیتله قوی: بیکه سبز دهات دشتن
التعاب او ندویس اگر سر یشمی قسوی
لی خور: و ۳۷۰۰ تلمیزیار که ایستاده
یزد لغز را منزد لغز ای سر بیسیور ای بیکه
معنم خون صوریک و سیاه لغز ایز دل ای
کو شر بیسیور را:

باستقد مسلمان ای مدار بیغدان ای ایشی طلاقی ای ایش:

صهی دلخواه

کاتب: احمد علی خوش

برات الفول نسخه

6 سینا طیار 1925 بى سنه ده آذر با چاره ته فق و تتبع جمعیتک نېچواد
نېچواد هیئت اداره احلاس بولاش میر با قمر حبیرزاده نکت سه ارنى
در رضا اسفند یارلى تک کانپلک ایله داقع او لور.

منه آگرە بويسيه

۱- ايش بلان حقنهه

۲- جاري منه لر

قطع او لوونه یا ایش بله یمه و

۱- ايش بلان حقنهه یا، بولانکه و بولانکه معلم مان دنگله بوب احلاس
میر حبیرزاده گله نېش دا- بوقاره گله که ۱۷ آونو سنه انتساب او لئش
پره ده معان مات و پرسی، قوچیرون دان نواھن او لارنونه منه سر تار بجهه
وقوع بولان عمو احلا کل قطع نامه نه (هائیه قطع
او لوونه یا ايش بلانی و سبیتا ترتیب ابه بیرون)
تیز ہرز مانه عمل ایش بله.

۲- جاري منه ده: جمعیتک عھنو لیکت حق باره سخنه کل منه نک عمر مان بلان
مشه فریتهن عھنو بیکات حقن و بير بله کی نجت فراره آلنور
قو بلان ماق حقنهه بولان شن
ماهیں قمر لیکن بیان مات و پرسی

آر تیق منه او مار یغنه ارج احلاس تا پانور

صدر: میر فرید مختار

کاتب: میر فرید مختار

نحوه ۳۴ برات الفعل نیز

۲۷ سینه طبا بر که ۱۹۹۰ میلادی ساخت گاندھاری بنته و آتش باعوان نه فتح و پیش
جعیتکه نهیل و متوجه شدکت امکانی مولاس بیر جبریل اور دکت تحقیت
پارسیه و راطف شیخ زاده دکت کنک تهم ایله آجبلور .
منه اکرہ سوچیه .

- ۱) ترتیب اولوئش سینه شدکت او قویت و قویت آیه بدر که
- ۲) همسر لریکه سینه پیاره مولانیه کس حفظه .
- ۳) حاری مسئلہ ل .

ایتیه بده ت قطع اولوندی

آیه مسئلہ : ترتیب اولوئش سینه او قویت اطلس مریمیه بعنیک
جعیتکه مدانیل و مکارون و گیه یه چکت لئن ترتیب ایته گیمی سینه ای
سینه خانم کیه خاکه لاری بره برق کو شرایلور . خصوصیه و تکلیف آیه بسیور
ریلاش فنا مایوف جعیتکه مدار عکت مدانیل که
آرستی اوله و غصی قیمه آیه بدر که دھنار عکت آر لریکه .
سن تکلیف آیه بس .

حوارف قرمیدن مولاس موسی راهه جعیتکه
شنه بیغ آر و گو سند گیک و خلیفه شدکت نه نه
بودکه واھنیل اوله و غصی سو بایه که مدانیل که
پر قلغی دکل بلکه راهها آر تیر بایه سن تکلیف آیه .
مداده هر کن در و سوزیم دعیت باریم اپ بایه هنی
سو بایه بیه ، کو میتند ترتیب آیه بیهیں سینه لام
نکسہ بیق آیه بیه سن تکلیف آیه بس .

۲۸- مسئلہ : عذر بروی سینه پیاره مولاند .
جعیتکه ارجح سینه بایه نعمیم اولیا سینه کلیف گو منیر بیهیں شدکت بالا تریل اولیوب
او لیور . ۱) افتخادی ، ایتمادی و طیبیم سینه . ۲) هنر غوره میاریت و عیت
آر غیب لوری سینه بایه و ۳) راهه نزدیکی ، آیه و ایتیاب او لیور .
افتخادی ، ایتمادی و طیبیم بیهیمیه نورکه لوری ، نارنیج و ایتیاب سینه بایه .
خاصاً بیوف ، عینه اللام و میس زاده ، دلی سوی زاده سینه بیهیمیه .
آر ضیو لوری سینه بیهیمیه نوری لیوس

فه مس زاره، خلیل حاجیل روف و سکرمه
زه تمو غراف و فربز بوزن سینه
و هاب مس زاره، محمد رانی زاره و مه
معفران انتساب او لش.

۴) چاری مشتمل: بوله شن علی مس زاره بوله شن علی مس زاره
گیر، انتساب او نمیش دستگاه تزلیله، آینه تعویل او لش.
بانتلا ماسک ایجوت، اینس امدادی
بیتباران، خاصیت، آرچیلوو
زده سه خ، حاجیلار روف و توکله (مزد)
شیخبا سنه ده ده، و هاب مس زاره
نکت صفت احلاس چاتر ملا رین روییت
اچیر.

۵) بوله است لکیف، خاصیت نکته (خان ممله، سیاره تهمه یقندن مسوکی آرین بازه
و کسی) حفته ه باره بعنی مردمشواب او لری، بوله شک نکری، او زمان نظره
او قویی سر.

۶) عضلیمه دهن باره سده حسر بوله شن، عه ولایات حنکه برآ پاک مدنده ه
بر جمهور اراده امنیتیں
آن اسود.

پلکه بر مسله اونها ریغندان طولانی احلاس قابانی سر.

صفه سر: سرکیز

فایل: فایل

۱۹۲۵ سنه تک ۳ اوقیانوس و تجویں نہ تپن و تپن جمعیت کے بھرائیاں، منتظر لازمی کے اخلاصی، و مذکوب ہے زادہ تک صاریخی و میرجھیں زادہ تک کا بلکی ابلدہ واقع اور۔

گونہ ایک مسئلہ لی

۱- برلن ایک علیت انتساب۔

۲- سرویر اور دباد فصل اینہے دنورہ کے تکمیل۔

۳- نہر ام تکمیل سیر تکمیل، دلوں، دنورہ تکمیل دباد دینی تکمیل اوقیانوسی،

۴- خرابگیلانہ حوالہ سامد ایک حقیقت سیاست بایسنسی۔

۵- دارالعلمین فردینڈ نہ تپن و تپن درجی تکمیلی۔

۶- دیقاپرہ بنا کوہہ چانگر ہمیشہ نوریت نوریت فور ولٹی دفعہ دکلن مکنیکیہ قرائی۔
جزء جاری مسئلہ لی

ایتیہ بلمہی قطعہ اول و نہی

۱- بی مسئلہ حقہ، برلن اسٹریٹ برلن ایکتا اپریل، خاصاً موضع
و مذکوب ہے زارہ معلومات و تھا۔ حسن اور روحانیہ و حاجیلا رووف تعلیقہ یا ز
حیرتی،
حالی کہ عکس اور بولہمن جائز و بیرونی
ضئیں انتساب ایسے۔

۲- بی مسئلہ اور دباد و سرورہ تا پیغمبر پیر رضیعت اور ایسہ ستر ور و اور دباد
گیہ بیوب نورنڈاکہ تکمیل اینکہ سوکل نریں ایہ صیغہ عدالتہ ایسی۔ دکلن و اسٹریم
حقہ، برلن اسٹریمیہ زادہ نورنڈا تکمیل اپنے پرسوں
معلومات و برسی۔

۳- نہر ام تکمیل سیر تکمیل دنورہ خرابگیلانہ آگیدہ بلمہ کیہے صورت اپنے نہیں۔
حقہ، دباد دینی تکمیل اور فور، گیہ بلمہ تختہ تراز آنور

۴- خرابگیلانہ تی سیاستہ تکمیل اول یہ حقیقت سیاست بابا قلآنم گھر و اور، قلعہ اول نور کے
حقہ، مفصل دلیلیوں۔ اونکے ایورن بلدن و لاہور ماہراہ بیوں، لاہوری حاضر
ایمکت اپریل بربشی تعریف میں میں کہ جیلوں۔

۱- برلن افرادی روزانہ ۲، دہلی حاجیلا رووف ۳- مگہ
ئیں روزانہ ۴- بہ الفاظیں رسمی و کم۔ حسن سفری

۵- دارالعلمین ده من آنکه حمل ایتو سوی دارالعلمین و مرتبه ندارد
نگرانی خفته نیز آگر او لوسر ته تیق و تبع درستگی تکلیل ایتوست.

۶- دیقاوی آینده ما آن زمانهاست و اجلاد فوراً ولتشان چون اهمیتی از میانش بازگردانند
با غریبی در تورکیه ایتو قرار دارد ته تیق و تبع جمعی اداره کسی نموده ولتشان متفعلان
شان را خفته فرمیم بده سعادت برادر و مادر، اولانه کاشت ته تیق این سیاست را در ده
گذشته مشکل است از قدری این خواهد هست این ایلیوچمن لظر و آذربایجانی علیه تعطیل و معارف
و در پیش فریاد کیم آن ایله و ایل قومیاً بزرگ روپای ایله کسی آن حساب ایله ولت
خفته هم آگر هزار ایلوس بیرونی خواهد آنرا که متعه فرمیویشان و صریحی این همین ده
ده و هاب سوزانه متفعل شیعه چیخنه خواهش و امتداد اینکیه، خواه
بیانات دیر و در.

با مشق مرسته ایله رهیمه ایله ایله ایله هایا های

صهیون

کاتب: محمد

الف) برات الغول نیم ۶

۷۹۹۵- ایکت اوقتا برآینکه تحرمنه آذر را بیان ته تیق و تبع جمعیتکه شناس
شده استکه هفت ایلدی ایتم ساخت تحرمه مولادش مدلیل حاجیلا رونکات
قوت پیش از منه و سید همیری اسدی کاشت کاشکی ایله واقع او لوسر.

۱- بیان ته تیق و تبع جمعیتکه پرسنکه ایکه ایش بلدن.
۲- فرمیم ملعونه من زا به گلزار سیادت ایلوه ترتیب و در پیش
منکرات بومی؟
۳- ایمه کاشت ایلند کاشک

۴- مارغ مستلزم

ایشیه بله کی فاطع ایلوه ده

۵- نیواین ته تیق و تبع جمعیتکه ایش بلدن ماده ۴۰ ماده ایلوه
نه لیکت ایش بلدن بر حبه سزاده نه سنهان همکاری میان ماده ایکت همکی تغییر و
حل فض ایلوه بدهی، ته بلن در هفچ ماده ایکه علوده ایله کسی ایله
ایلدی ایلوه طرفه میدل ایلوه کی.

۱۰. خواه گیلانه علیم سیاست یا بحاف
ایران، قومیون طرفند تر نیست
سی اتفاق هزار آینه بیوب خالی ایمه موحده شدن او
لوئی. هفت افزایمه کنک پسر بیان نقدیمی
باز کشیده ارض فومناری خاصاً یوفه واو کند تخت
سد ازته و ساپر حصاری باز کشید اخراجیه قوی شد
مراجعت ایمه بیوب ایمه نیمه سی فرار آلسی .

۱۱. خارج ملل ده بولاشن ولیحه قبول او لر قوب اداره کنک فخر بته و
زانه سیقیا الداری نیز کنک ترکیس اعلاءه واصله سیلم معلم مارع و سرم
داونلارک ایتمامیں دفعه بعده سی فخر آلسی نعمت خواره آلسی .
درست و تکلیف ایمه بیرکه اعلاءه ولی
رشد سیلم خاصیتی دارد بوله بوره جا .
دیش کنکت ما فدر کنکن شعمل خبر .
ایمه بیسمیح .

۱۲) ایلاس لارکه و قفس چاره سنه
اویسی (نیمه آله گیمیش ایلاس ده نیمه و نیمه) مذکوره
تبدل اول شهی .

۱۳) پرس و پسورد معمولی یا کنکه گلوب آیینه رنگی که اداره دیمه تا پیش برگره بود باز و ده
دواده بیمه بیمه بیوب بعده استفاده داری اداره ایمه ترمه سنه باز و ده اوزن کنک
ایمه بیمه کی و بخراسته اولاده آنانه بیجهیه کرس واصله سیلم ایمه ایمه ده بوله منون .
ترمه سی فخر ایمه سنه و حس صفریان دالیتوب
منکوری سی بیکرکه بیمه بیمه چانه ده ساقه لاما غنی
تکلیف ایمه بیسمیح .

آرینیق میله اول ماد بیغناه ایبلس با خلاصه دی .

جـ ۲۰۷ . بـ رـ اـ لـ قـ عـ نـ مـ حـ

1925 بـنـ الـ يـمـانـ نـوـيـاـرـ آـمـنـكـهـ ۵ بـ جـ گـونـیـ سـاعـتـ ۴ دـهـ نـجـلـنـ نـهـ جـقـ وـتـسـعـ
جـعـتـنـکـهـ اـمـارـهـ اـجـلاـسـ ، وـهـابـ هـنـ زـارـهـ تـکـهـ حـمـرـلـیـکـ وـمـیـ رـاـقـرـسـرـ
حـبـرـ زـادـهـ تـکـهـ کـاـپـیـلـیـکـ ، عـامـلـ خـرـلـشـکـهـ عـنـوـلـیـفـ وـنـفـقـشـ قـرـمـبـیـوـتـکـهـ
عـنـوـلـیـفـیـهـ نـ مـحـمـدـ سـیـکـوـقـاـ لـزـرـ آـکـبـنـ آـجـلـیـوـرـ .
نـاـرـشـوـهـ مـوـرـنـ شـلـلـ .
اـمـ بـرـگـلـهـ حـکـمـ دـیـقاـبـرـ آـبـنـهـ بـاـکـوـ ، دـیـقاـزـلـیـمـیـنـ نـوـرـکـهـ نـوـزـیـ تـوـرـوـلـنـدـیـکـهـ
بـاـقـیـلـاـنـمـاـکـ وـاـوـکـاـ حـاـضـرـلـیـقـلـارـگـوـرـلـیـکـ وـلـهـ بـرـهـدـهـ .
جـ ۲۰۸ . جـ بـ اـ لـ مـ مـثـمـهـ رـ

مـصـلـعـ اـدـلـوـنـهـ عـ

اـتـیـمـ بـلـهـ عـ	مـصـلـعـ اـدـلـوـنـهـ عـ
۱- مـثـمـهـ بـارـهـ کـهـ بـولـاـشـ وـخـاـ . هـنـ زـادـهـ مـظـھـلـ دـاـنـیـشـوـسـهـ هـمـ کـوـرـلـغـوـقـ تـوـرـوـلـنـهـ کـمـ تـوـکـیـهـ هـمـانـهـ دـاـنـ بـیـانـهـ بـاـلـوـرـهـ اـهـنـیـنـ وـکـلـهـ حـکـمـ مـنـقـعـمـلـارـیـنـ دـقـیـقـهـ لـتـامـ اـدـبـیـاـتـ بـیـانـهـ نـیـزـلـیـکـهـ اـمـلـهـ کـرـکـ نـیـتـاـهـ حـمـرـهـ دـاـهـرـلـیـقـلـارـگـیـهـ آـنـکـیـ بـوـرـسـوـتـ اـمـوـلـهـ مـحـاـضـرـهـ وـقـرـسـوـتـ مـعـلـیـ بـیـخـاـتـ تـمـغـیـقـیـ دـنـیـعـ بـیـعـتـکـهـ وـارـبـیـاتـ خـادـمـلـیـهـنـ بـعـدـنـیـاـتـ مـاـبـیـرـ . حـاـضـرـلـیـقـلـارـگـوـرـهـ نـیـکـهـ لـوـزـهـ بـالـلـارـ نـوـبـلـدـسـوـرـ . اـوـلـهـ وـقـنـیـ بـیـانـ اـبـنـهـیـ .	اـمـدـسـیـ بـیـلـهـ خـنـهـ نـمـهـ تـکـهـ نـلـقـنـیـ دـیـخـلـهـ دـیـکـهـ نـ حـسـکـیـکـهـ بـیـعـنـهـ کـلـهـ یـکـ نـوـ . رـوـلـتـایـهـ حـاـضـرـلـیـقـلـارـگـوـرـلـیـکـهـ دـایـبـ دـلـ زـمـ دـمـ دـوـبـارـهـ دـوـنـ حـبـیـتـکـهـ نـوـرـکـهـ نـوـزـهـ دـهـ وـکـلـهـ حـکـمـ مـنـقـعـمـلـارـیـنـ دـقـیـقـهـ لـتـامـ اـدـبـیـاـتـ بـیـانـهـ نـیـزـلـیـکـهـ اـمـلـهـ کـرـکـ نـیـتـاـهـ حـمـرـهـ دـاـهـرـلـیـقـلـارـگـیـهـ آـنـکـیـ بـوـرـسـوـتـ اـمـوـلـهـ مـحـاـضـرـهـ وـقـرـسـوـتـ مـعـلـیـ بـیـخـاـتـ تـمـغـیـقـیـ دـنـیـعـ بـیـعـتـکـهـ وـارـبـیـاتـ خـادـمـلـیـهـنـ بـعـدـنـیـاـتـ مـاـبـیـرـ . حـاـضـرـلـیـقـلـارـگـوـرـهـ نـیـکـهـ لـوـزـهـ بـالـلـارـ نـوـبـلـدـسـوـرـ . اـوـلـهـ وـقـنـیـ بـیـانـ اـبـنـهـیـ .

۲- جـارـیـ مـنـلـهـ دـهـ بـولـاـشـ خـادـلـ بـوـبـارـهـ دـهـ مـصـلـعـ اـدـلـوـنـهـ کـهـ : صـنـمـ وـقـمـ اـرـجـیـتـ
 تـمـرـیـ بـیـعـتـکـهـ سـالـهـ وـعـنـوـلـیـکـهـ اـبـسـوـ ، عـنـوـلـیـکـهـ بـیـعـوـقـیـیـ تـوـلـوـفـمـ اـوـلـهـ وـعـلـهـ .
 خـلـارـبـیـکـهـ بـیـعـیـلـاـمـاـیـ بـارـکـاـنـهـ دـاـنـ ۵ ، مـوـلـ جـبـلـهـ دـیـرـلـیـهـیـ دـقـتـ عـنـوـلـیـمـ
 دـاـنـیـشـوـبـ مـعـنـیـاـتـ وـبـرـرـیـهـ . مـعـنـیـ آـلـوـرـ .

بـاـشـهـ بـرـمـنـهـ اـوـلـهـ بـیـعـنـهـ اـجـلاـسـ نـمـاـبـاـفـرـ .

صـوـرـ : مـهـمـ

کـهـ بـیـعـ فـوـرـ حـمـرـلـیـکـهـ

1925 - ایلک نوبار آنکه گونئی دنخوان ته قیق و تبع جمعیت داشت که
اجلاس، بوله منی میر باقر همیر را زدگان فیت صدارتیه داشته و به اسری
امسال آنکه کاتبی اینه و تورک اوزان بوله کی همیر بیک و کاتب اینه
کاری اینه ماففع او توپ

حل آیده یله بیکت مدلار

- 1- پاکو، چاغریه میش تورک اوزان فور علت ایشانک باشندلاسیک، ادامه ایشانک
- 2- نوبار در کی قطعه میش ایشانک نه گوره خوف الذکر متده بیک مه آگره کی خفنه.
- 3- حصار د مسلمه لر

قطع اول سونه

ایشانه بیک

<p>بوله ایشان میر حبیر مزادره بیک مصروفه و بینا ناتیش دیگه - دیگه ره سرگرا املاس بود تورکه چلوه قطع ایه بیکه : بز تو بار آنکه آخوند بکس بوماره لر دايرگرست معن - پنه و حاضر لر بور بیرون . ۱- توشی ایشانک مه حقی، ۲- دلدریکت قوله بیش ایه ایشانک بیکه زنخیم "ا" دلدریکت چیقوه باره کنه، عالمی کاتب بیکه ره گلبدیه کی باره کنه ه میر حبیر ره زاره دالبیزب . ۳- تورکه دلدریکت ایشانک نهانی و تاریخ ایشانک فی معلم ماس دیر بز . ۴- تورکه مملکت و دلدریکت ایشانه الغدروی تورکت دلدریکت املاس و اصول ته رسی باره کنه گ- تورکت دلدریکت ایشانک علاوه بر ایشانک مدلاریم علاله را اولار ق، تورکت دلدریکت و دلدریکت ایشانک، مور غوله ایشانک، تورکت دلدریکت ایشانک دلدریکت علاقه و علاله س. ما- تورکت دلدریکت بیکوک و منعی، وزیر ویا لاتبیه (ایشانک) الب لر بیه اصلاح و ترسیم باره کنه</p>	<p>- قبور و لتاپیه بیانش بلا - شیک، او کیا حاضر لغفار دوره لمسیک و بگیه دیکت اولا رهمنی پنهانه هیز بیکت الله و نه رهیکه اولسیک باره کنه، عالمی کاتب تلدریکت دلدریکت ایشانک باره کنه، عالمی کاتب میر حبیر ره زاره دالبیزب . تلدریکت دلدریکت ایشانک ایشانک نهانی و تاریخ ایشانک فی معلم ماس دیر بز . ۴- تورکه مملکت و دلدریکت ایشانه الغدروی تورکت دلدریکت املاس و اصول ته رسی باره کنه گ- تورکت دلدریکت ایشانک علاوه بر ایشانک مدلاریم علاله را اولار ق، تورکت دلدریکت و دلدریکت ایشانک، مور غوله ایشانک، تورکت دلدریکت ایشانک دلدریکت علاقه و علاله س. ما- تورکت دلدریکت بیکوک و منعی، وزیر ویا لاتبیه (ایشانک) الب لر بیه اصلاح و ترسیم باره کنه</p>
---	---

بامسته بر منه (بهمه) بیغنه ای طرلا بن اعلاس قاپانور

دیگه
کاتب، شیخ همیری

۱۹۲۵ - ایلکت موریا آنیکت ۶۰ شده آذربایجان ته فیض و تنفع جمعیتک
خیوات شعبه تکت بندینج اجلاد سی و تفع اولوغر آ خشام ساوت کار داد
پس باقر پر حیدر زاده نکت نست، مس ارتنه و کیمی مهری اسدی
نکت کاینچکی ایله ۲۵ نفر عضواً مشترک ایله بسیور دی .
گوند راست متهار .

- ۱- خرم گیلانه ته قیق ایچون گونه دریکیش تو میزونکه معر و خشک .
- ۲- آثار عتبه و نوک ملوزی بوشهه لریکت پنهانه دلی .
- ۳- جاری متهار .

ایچیدیکی قحلع اولوته

آ- بن منه حقنهه : خرم گیلانه گبدهن
هیئتکه و عضور کیه حاضر اویساد بیلا .
رسنه ایه چون منه نکه ناخیری
نکلیف او تسر .

آآ- آر خالوڑی بوشهه نکه بورجک (خانق اجلادن یوسیله قبول ایه و ب
مناره سکت) - مورههی اویساد و مناره تضمیق ایه بیور . و علاوه
نک لازمی تعمیر هفتهه ایمه بیگی
ایه بیور که آر خالوڑی سیفیاس
پنهانه دی و آثار عتبه کل ترویکه هفتهه ایمه بیگی ایه بیهار ایه
بر ایکی ملاطفه دات و آرزوک او قوریک و مکرور . جمعیتک اداره کیمهه لازمی
سیپهه هراجعت ایشون .

آآ- توکت لوزی سیپهه نکه باکوره
چاغر یامیش تو روئنایه حاضر لق بایاق
نکور سیپهه نکه ایمه بیگی پنهانه دی
ایچیدیه بر شبهه عاصهه لر ایمهه که
هفلهه اویلار بشهانه دی اوقیانوس فیلیهه کی فرار دنر که بایلا بیلوه .
کامو بارهه ۲۷ نیه مادره و گذا نو بارهه
کی مادره حقنهه حاضر دیر نکت

نابیکر بیور که رانی زاده بیک .
وئی مادره نکه برخی همه سی یعنی توک .
دیکنک منشاره و نماره نکه فی ما رخنه
حی صغری ؟ ایلکی همه کی یعنی توک .

مدانی گرینکه ابتدائی تاریخ و ابتدائی ریشه تصوراتی
با رکه سند و بودن اس کلی نویف
۴- می مادر حفظه تو رکت مامت دست بدل رینک العباری
فرزک دینک املاس را حمل تهریسی حفظه و نهان
اعنهای زاده به حواله ادلو نمی.

۵- کابنی مادره لر فرکه دینکه بوگوکی و نیخنی و عرب
با لا تین العباری ایله اصلحت و تو سیعی با رکه سند
بروام اشن عده العظام ریشم ارقه حواله اول رسی

او بین خاری هندره وقت او نهاد مخدعه ایه تیرکش مکتب مهیرینکه و بید خاری
برده مه سیس مکتب مهیرینکه و بید بیکلری مخدوماته ایو قومنا بیلهه بر
با منق برو و نهه بازیزمه سلادر و ایلرس ساعت ۷ دره قاره رسی.

صر : سره فرموده در زمانه

مکتبه کیمیه صبری

آذر بایان و سید بعادر آینه دخانیتیں تو رک نوئی فر . ولنگانکے یا ہو ایلانیک
و اونچا ڈاٹن لیقلاں تو روک بارہ سندھ مانیوں تھے و نفع و نفع دیجیتکے تو رک نوئی
بیویہ سنکے ایتھے پڑھ پشتھا دشوارہ و جمعیتکے آڈر کسکے ۱۶ نو بارہ وکن تخلص نامہ و
دیو شادی مسند بیٹھ ۱۳ - ۱۹۲۵ء تو بارہ و جمعیتکے محروم احلاس و ہائی سندھ
و اوس سنکے جب رائلی میریا فر مر جبکہ رزا و حسکہ مانسکی ایام ، الیکٹریکیت و
مر جو تی سی مل فلم کوئے طبقہ لگ کر ایسٹ ایلری ایم کرن و می سائیٹ ۱۱ نوئی دوست
پیٹھی و سندھ واقع اولور .

قاری سود و دوران مسئلہ .

۱۔ ۱ و ۲ تو بارہ آذر بایان نسبت و نفع جمعیتکے ایکی ایلانکن بیویہ سنکے (بایارہ
سنکت) تبریکت اولیساکی و بیویت منصبیں تو بارہ میں ٹکم جیہے تکہرہ ، دھرم بیان لاسد
تبریکت ایتھے ہی .

۳۔ ۱۰ انویا بر قدر می برات القولہ دکن ستریلہ سکنی و جسمی ، الکٹریکیت مدارہ سے ایسٹ ایلری
سنکت ماصرہ کافی .

۴۔ جاری ف مسئلہ . (سر میلس ایمن ایلار ایمیں)

ایشید ملہ ف	فیague اولیہ نہی
۱۔ جی مسئلہ حقنہ صدر ملکہ مغلی بر معلومات و بر بیویوں مالوہ ایسکے کہ مکر کر کو بارہ میں خواری نہیں فیاغی نہیں یعنی مس بارہ کندہ = گلائی وانہیں فیاغی نہیں بارہ سووں . ویوں جو تمکم ولادتیں مونو یعنی فیا نہیں ایلری سیمہ بر ایلانیک ویوں میں خواہن ایسکوں .	احلاس مدنظر کلکو کہ مکر کی فیاغی نہیں فیا نہیں بارہ کندہ تبریکت ایسے بارہ کندہ جمعیتکے ایلریکی ، ایلانکن دکن تبریکت نامہ دکن میں ایسے فیاغی نہیں فیا نہیں بارہ کندہ بیویوں . ویوں مالوہ ایسکے کہ مکر کر کو بارہ میں خواری نہیں فیاغی نہیں یعنی مس بارہ کندہ = گلائی وانہیں فیاغی نہیں بارہ سووں . ویوں جو تمکم ولادتیں مونو یعنی فیا نہیں ایلری سیمہ بر ایلانیک ویوں میں خواہن ایسکوں .

۵۔ ایسی مسئلہ بارہ کندہ در سووں
ویوں بیویوں بیوں ایسی نہیں
لائی نہیں کہ : (ماصرہ میں)

ماصرہ میں سووں بارہ کندہ میں
ماصرہ ایسی میں جھومنی رہ بیکری کیتے ایسی بارہ کندہ دیسووں ایسا ، بیل ایک
شکری ماصرہ دکن دکن . بیارہ وہ سکھی ایسیں مشارک دیکروں کیتے در شہ و بعضی
مرب عالمیں بیکار (دلات الفاظ ذائقہ) دیکھ لے سکے و بیارہ وہ مغلی معلومات میں سووں

پرسونی تورکت باستقہ سنه ده
باقدہ باشنده او تورکت مهنته ده
آنوبه سه؟
هر دینی بیلکه او اگر همکه ایمهونه هنر، میان گزه نگه ایمهونه و علیه نهاده تواریخ ده.
ایمانلاره طبیعی دا هنر لیت دار با
برف؟

۶) - بایلریکت اساس چنده نه میکت - بایلریکت خود روش نصوحه دا پستانلار مسونز ده
اموج او غذه دان او کاس فعاله علیه سه هبیت نظری ده.
پا خود منق شوندادر ده؟

تحاریلاریکت انتباسی بارکاهده خامو دیل بوه هاره که ایلانلار بالا قاعده سف و در رو خامو دیلاره افکه
تاریخیلش و ایل عرب، ترکت میلاریشده مستند سی ده مد میهن ده.
در میاقله تورکت دیلشده در ده؟

۷) بھن لالنلار ناما بری بریند ده
در جرق دیل صها صهر نگه باز میلاری داد بیانی بر
دری اویله دیق خاله اویلاریکت باز بایلری اویلکه ایمهونه بایاری ده بر سرمه بن گلابیه
بر سه، شلا زاین دیلار، کیهانی لار دیوشونه بیلار ایمانی داینیق دلنهظه ده
تبیت لی لر داینی دیلاری تما حا
یکه بگرینی دوستو هم زلر.
آیه اوله دیق خاله قیو شده و قلا
مری خطه رمانه بر سرینی آنی لاما
دیغلا رسه خاله نه ایمهونه بایاری
یار دیق ده بر سب آنلا چور؟

و بوسنللره یاقون سی بیکر ده سخال دیر بیکر هرا آن سور.

عاصره چن سر لرین خور تار دیقهه اعلاقه طرفه ده اتفکتلار فر دیکه
بولاش یه باقر میر حیر زاده تو رکت لوری دار بیات باره شده بیهوده معاصره دیکه
دیر بیله کی منفعه دیل بینه دانوب گله چکه جمع گور ۲۰۰ دیلاره او چین عاصمه نگه
تورکت دیلکه نکت تار بیج و اندتافی پاره کنده جمیعتک مقوی بولاشن هنچ دیغله
دیر بیه چکنی بیله بروه هواحتی ایکه جمیعتک عکولار داد لکه دک هنایی لاری
هزسی ایلن چو - استراکت ایستو نک
با شفه مستند او کماد بعنه دان ایلان نهانه فر.

صهر - لالنلار

کاتب: مرشد الدین

۲۰ فوریا بر کار ۱۹۲۶ بیت سنه جمهوری تیخوان ته قیق و نتیجه جمعیتگاه او جعی معاشره
ادلا منک جمعیتگاه مسول کاتبی میر باقر میر حسین رئیس اعلان اینکه بکار
صوتی ۱ اعلای آپارمانی ایجینه صدر کاتب انتخاب ایده بله سی تکلیف ایده بیر.
صدر عبا کش گل هدایت کاتب نعمت فور عز اوف انتخاب او لشوار.
ایشیده به جکه معاشره: تو رک دیلندگاه منانی دانکشانی حقنهه.

قطعه اولیه نمچه ۱

تو رک میلی نکه منانی دانکشانی حقنهه ۱ جن صفر لی معاشره اند ۱۷۷ یوله اش حن
یانق دیبورکه: دیلندگاه ایشیده مسکنکه ترمه خی ایده منه با غلی در.
تو رک تکمیل زمانه ۱۷۷ مسکنکه ایشیده ایشیده دیسب ادی ایکرو نهه
مشه. صرکش زیانلار فر کلار ده آیلدا راف گنده مسکنکه ایشیده ایشیده
منانی دنار نج
چالشیده ایشیده ۱۷۷ و میری، دیسا میلو و بچه، تو رک کلار بکت صدیقی اوز رنده.
آریق ده جه ده چالشیده ایشیده ده تو رک مسکنکه تار بیشه ایده بگل معاشره
عاویه بیر جو تک شیخه الله ایشیده. دادویه، آری ما جار بیر و میر سی معن املان
رس دیبورکه: ناندار سنانه آنکه بیم زیانلار دیشک سایه دارشی طرفه ده لعانتمنشی
مسکنکه ناندار سنانه آنکه باشند او کله ایشیده ایشیده. جین عالیه بینه دن حاب اد
بری دیبورکه ایشیده ایشیده دنیو ریلار ده داوس ایشیده
قوه لونما آدل تو رک بیانی دیبورکه لائف اولانه شیخه بیه بیه آنکه صبو
نامانی لاری وار ایده گیله بودا قدم تو رک کلار بکت مس اولانی ایشیده
ایشیده، تو رک که لار مسکنکه اوج منعه دن آلور لار. ۱- قوم ایشیده
۲- اور فرنجه لکنابیک ۳- قوراقتو بیگنیکه او گره نکه ایشیده ایشیده.
پیده رسی دیسته بیشیه عالمه تو رک دیلار دیسب ایشیده چالشیده
اوچ نظر بیه یه گلیلر لار. ویله هم دارلوق تو رک دیشی د درت ایشیده
نقیم ایده: شرقا- غرب، اورتا آسیا و هیوب تو رک که سی
شرق فر و بیلدر منی دارلوق، یکی سه د قویلار بیه بیان اشیده بیه.
غرب- قیرنیز و ایغ- اورتا آسیا، تو ز گلک و سارت ده جواهیه.
باشنده تو میلار بکت تو رک بیه. چوب ایده تو رک بیان، قرم، آنادیل
و آذربایجان تو رک بیه باشنده بیه. ۳- بی نظر بیه بیر جو قوی عالمه طرفه
تیول اولانشیده رکه او رار ۱ تو رک دیلار بیه جیغا نانی داون تو رک بیه
منه آیه بیلار. جیغا نانی تو رک بیه تو ز بیگک رسالی قرم دا دل
رس. او شون تو رک بیه ایده تو رک بیان، آزربایجان، عاشانلو د

سُوَّالُ اللَّرِ

- جُنْدُوبٌ قُرْيَمْ رَأْفَلْ دَرْلَرْ . دَبَلْهَامْ تَرْ سُونْكَتْ أَوْرَفُوكَلْتَاهْ بَلْرَى . قَقْنَهْ دَهْ يَارَدْ بَعْنْ أَزْرِيَدْ دَهْ
بَرْ حَدْقَنْ جَعْلَرْ مَاتَهْ أَيْتَكَتْ دَلَلَرْ . مَاهَزَهْ جَيْنْ بَرْ تَهْ دَهْ دَهْ بَيْنْ سُورْ لَرْ سُونْ بَاهْ بَوْبَهْ
مَاهَزَهْ دَهْنَهْ فَتَاهْ دَهْرَهْ . سَرْكَزْ ! مَاهَزَهْ يَهْ دَاهْرَهْ لَلَّوْرِ دَهْرَهْ .
جَوَابَلَرْ .	سُوَّالُ اللَّرِ
۱- هَرْ جَاهْ زَرْ مَربُلْهَهْ شَهْ يَادَهْ وَهَاهْ إِبْرَهْ كَيْنَهْ طَيْبَهْ لَهَهْ مَزْ
رَوْسَلَهْ سَتَبَرْ ?	۱- هَرْ جَاهْ زَرْ مَربُلْهَهْ شَهْ يَادَهْ وَهَاهْ إِبْرَهْ كَيْنَهْ طَيْبَهْ لَهَهْ مَزْ
رَوْسَلَهْ سَتَبَرْ ?
۲- خَدْرَكَسَادَهْ أَيْدَهْ نَانَارْ سَادَهْ آهَرَى أَولَهْ دَهْلَارْ بَيْنْ دَوْلَارْ كَهْ
آهَرَهْ . جَهْتَرْهْ آهَرَهْ . دَهْلَارْ كَهْ كَلَهْ لَرْ مَشَهْ مَالَكْ دَهْلَارْ بَيْنْ دَهْلَارْ
آيْكَهْ أَسَهْ . نَاتَارْ دَهْلَارْ كَهْ كَلَهْ لَرْ مَشَهْ مَالَكْ دَهْلَارْ بَيْنْ دَهْلَارْ
آهَرَهْ . دَهْلَارْ كَهْ كَلَهْ لَرْ مَشَهْ مَالَكْ دَهْلَارْ بَيْنْ دَهْلَارْ
آهَرَهْ . دَهْلَارْ كَهْ كَلَهْ لَرْ مَشَهْ مَالَكْ دَهْلَارْ بَيْنْ دَهْلَارْ	۲- خَدْرَكَسَادَهْ أَيْدَهْ نَانَارْ سَادَهْ آهَرَى أَولَهْ دَهْلَارْ بَيْنْ دَوْلَارْ كَهْ
آهَرَهْ . جَهْتَرْهْ آهَرَهْ . دَهْلَارْ كَهْ كَلَهْ لَرْ مَشَهْ مَالَكْ دَهْلَارْ بَيْنْ دَهْلَارْ
آيْكَهْ أَسَهْ . نَاتَارْ دَهْلَارْ كَهْ كَلَهْ لَرْ مَشَهْ مَالَكْ دَهْلَارْ بَيْنْ دَهْلَارْ
آهَرَهْ . دَهْلَارْ كَهْ كَلَهْ لَرْ مَشَهْ مَالَكْ دَهْلَارْ بَيْنْ دَهْلَارْ
آهَرَهْ . دَهْلَارْ كَهْ كَلَهْ لَرْ مَشَهْ مَالَكْ دَهْلَارْ بَيْنْ دَهْلَارْ
۳- خَاهَهْ دَهْلَهْ سَهْ عَرْ بَهْرَهْ يَاهْ بَهْرَهْ كَلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ
خَاهَهْ دَهْلَهْ سَهْ عَرْ بَهْرَهْ يَاهْ بَهْرَهْ كَلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ	۳- خَاهَهْ دَهْلَهْ سَهْ عَرْ بَهْرَهْ يَاهْ بَهْرَهْ كَلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ
۴- خَورَهَلَهْ مَهْ بَيْتَنْ سَهْ بَيْتَنْ دَهْلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ	۴- خَورَهَلَهْ مَهْ بَيْتَنْ سَهْ بَيْتَنْ دَهْلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ
۵- خَورَهَلَهْ كَلَهْ سَهْ بَيْتَنْ سَهْ بَيْتَنْ دَهْلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ	۵- خَورَهَلَهْ كَلَهْ سَهْ بَيْتَنْ سَهْ بَيْتَنْ دَهْلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ
۶- خَورَهَلَهْ كَلَهْ سَهْ بَيْتَنْ سَهْ بَيْتَنْ دَهْلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ	۶- خَورَهَلَهْ كَلَهْ سَهْ بَيْتَنْ سَهْ بَيْتَنْ دَهْلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ
۷- خَورَهَلَهْ كَلَهْ سَهْ بَيْتَنْ سَهْ بَيْتَنْ دَهْلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ	۷- خَورَهَلَهْ كَلَهْ سَهْ بَيْتَنْ سَهْ بَيْتَنْ دَهْلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ
۸- خَورَهَلَهْ كَلَهْ سَهْ بَيْتَنْ سَهْ بَيْتَنْ دَهْلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ	۸- خَورَهَلَهْ كَلَهْ سَهْ بَيْتَنْ سَهْ بَيْتَنْ دَهْلَهْ سَهْ دَهْلَهْ سَهْ

برات القول نمبر 12

1925 نومبر 21 شنبه ساعت 2 در مکانی داریکه
آبلاسی و عتاب هنر زاده نکت همراهانی و تبع جمعیت این مکان
عامل غربی که دخولی و اسباب بوده است همراه استراک ایل آبلور.

مارشواره دو دهان مثقال:

- 1- ارمنی سیقباسی تکلیف اینکه حقنه
- 2- ماله قرمیون تکلیف اینکه حقنه
- 3- جباره مثقال.

قطع اول نامه

اینیدر بلده

آنی مثقال حقنه اداره نکت مشهد همین مثقال آبلاس دیگر را که در هنرخوا
دیگر صور او قریوب، ارمنی سیقباسی تکلیف اینکه
کس نشانی نیک مدنی اوله حقنه تقدیل آیه بر.
گوستنیز.

۱- ماله قرمیون تکلیف: ماله حقنه
آبلاس هر منه فی معازمه منی الافتاف
ماله اینکیت زرق اینکه سی
گوستنیز مذکور قرمیون
علیه صورته تکلیف تکلیف
اینکه.

با شفاهه مثقال ایلماز یعنیان ایل آبلور.

صد ا:

کاتب: مردم خوش

برأت القول نهم

كلاك ٢٧ س فبراير ده ندوة وقاعة جمعيتي (تورك ديلن تك بوكونك) وضعيتي؛ عرب و مالاتين العمالى ايله توسيع و تنظيم باركته تعريف ابته تك معاصره تك) اجلاد منى معناته سؤل كانى هير باهر هير حيدر ده، اجي العلامات^١ ايه ويب خواصلى ايه تركه: مجلس آياز ماذا دار او ترى اجلاد رور كاتب انتساب اتسونه. صيدلانيه يوسف غاضى زاده كانى تك ده محنت نف و درت وف انتساب او لوعه لار.

فارسوناكل مسئله: قدرتك ديلن تك بوكونك وضعيتي، عرب و مالاتين العمالى الى ايله توسيع و تنظيم باركته. (معاصره)

ايشه يلدى

معاصره هي بولاش عبة العظيم ستم اوف
معاصره به باشلايوب برساعت نورك
العمالى و ضعيته دايسونه وقت
دار و ساعده او لامات يعني ان معاصره تك
بعبة ده معاصره به داير و سره تك سو الدرك
ديريمه ك قلن اجلاده دالماق ابيونه تكيف
او لوعه نوره.

اجلاك صيدلانيه رطه من ده نابالي اعلان النور

صيدلانيه

كانه: من روزنه

۴ دیقا ر ۱۹۲۵ میلادی میگوینی بخوب ته دنی و شمع جمیعتک معاصره اهل اسلام
جمیعتک علاجی میرهاخر میر حیدر زاده آدینه اهلان آب و ب نکلیف ایه بوئله عالی
آبار باقیان او مری برصهر در کامپ سیپرسون . اندس علومنیه عباسی کل .
نه ای خ شهر . و فعسته خود روایتی که انتساب ایه بیلر
نویسند و در میان مسلمان .

قدرت ملتکت انتسابی تاریخی و دینی اکتوبری حقیقت (احمد).

ا ب ۷ بید بیلر

قدرت ملتکت انتسابی تاریخی و دینی اکتوبری حقیقت بولاشن تکمیلی معاصره
از قبیل پارافی میگویند . قورکلار یکی تاریخی چیز کلمه ای بیکم ۷۰۰ میلادی میگویند
نکلیف ایه بیلر جیوه قوت حفایه من آلان سای غمی اول دنی تاریخ مسلمان میر میگویند
قورکلار میلادی چیغوب نسل بر افواری همراه آنکه به داعییلوب حکم سلطنت سور
مشترک . قورکلار میلادی ایه ایلی دینی فصلیلر : قورکلار یکی قدم ملت ایله و خلاری
ایله ایه ایلی تاریخی ایلی دینی فصلیلر . « مهبا آنکه آنکه بیان دفعه
گزمه قورکلار یکی ایه ایلی دینی فصلیلر (قونه شیزم) ایه ای . اونلار اونی از
طهیر پاشاد و فیضیلر ؟ دین نهاد ؟ سر ای اوزر سده دیوبیک میا ختلر کیمیه سر
خوب یار بیلاری دیسیلر که دین ایلدارکه عادات و ملل ایلدار که نور دین
مشترک . بعضی کی دیسیلر که دین ایلدارکه روحي و بیول کوستنی کیمی سر .
روضنی یا تیمور بیه خسروی گورکه بیکیوب بیشقدر برادر دیگر . آییلیلر کیمی سر که
اویز سیپرینه دین . ناکره شکرکه من بدرا دام بیز اولان گزنه نهاد . بیس دی
آبری بیستین ، ایه ای دینی ایل بیز روی هاب ایسیلر بیز . اونلار دیوضلری
حصیقت حاب ایه سر دین . بیلار دیسیلر که ایل بیول بیوله ایلکه روی کیز بیز .
صهوكلار باشقد دوزه گیره کیمی دینکه ایل بیکم کو زینه کو زکور . اوللار دیسیلر بیز
بابا لار میزکه روی هلالی حیوانلارک خالهنه گیره کیمی دیزه گزه روکور .
اویکن ایمونه « حیوانلاری نقه کی حاب ایه بیز بیز . ستلام او غوز خان » اوکوز
سرینه نهاد . بر قورکه عفیله و صعبتکه ایلی دین . خویونه - قوت عربیلر
اویز سپالیلار ایه بیز . دیسیلر لیز . بیلار دین بیانکه هر بری بیانکه آری
ایه آر لایوب دین . نوستغا سیپیان دیسیلر کیمی ...
« قونه شیزم » قورکلارکه اویز سوزن لری دیگمیر . قورکلار دینی ایلکه ایلدار دین
لیز دیسیلر که دین دوست بیتمد عبارت . خاریلار کیمی بیخ که (ایه آتنی ،
فیاکه ، هار) . اونلار کیمی دیه حیوانلار دین عبارت نهاد . اونلار قورکلار دین

چیزی لامفعتاد ایه بیرد بلز . قورکلار کیک (این دینی تصویلی) فی بیانشنه تر معلمونه
اویله و غی کیم (لر نو ته میزم - آنه میزم) آنه سوز زیده شرکه تووش دیگه ر
عماصره هی تو مرضویه هی منصل عالمیه است خوب عماصره کشن نیزه ری .
صهر اهل سه قاعیت ایه بیر هر کیک سوا الی دارسه کیم هم رند و میسین .
(اینی مصال حیرلایر) . عماصره هی هراب دیروت دیگرکه : دین تصور
درک شبره - لک د دعه ای ، بیهوده بیهوده . دیگه بیانه گله ک ایان
بیستاره نور فردان رئیست ایشانه . دیگر تارکه د خلق نیکه د طریقه
بر جهود خربنالا بد ایان در . عماصره هی آلتیبلار را بینه عماصره سب
نمایم ایه بیر . با شفه مسلاخه د ایشانه ناطقی عماصر او لامار بفتحه ایان
احلاسی قابایی اهلاد اولویه ای .

صهرا - دیگرکه

کانب : نه نو رویه

برات القول ممن کن

۵۵۷۰ نی ایک دیقار آنکه کوئی نہ تدقیق و تنشیع جمعت کے مددوں احلاکی سیر باخر سر خیز راز دنگاٹھہ ارنی، نعمت فتو و روز و مکت کا نسلیک ایله آچت
اعلان اولو نور

مذکورہ دیو جہہ

آ۔ ادارہ نکتہ پتھار اینجیکس مالیہ ملکہ و خصوصیت دا بارہ ۱۵ قومیون
سپیکر کی لزوم

ب۔ ارمنی سیفیانی ملکہ سی

ج۔ جاری ملکہ

قطع اولو بدی

ایشیہ بلہ ف

آ۔ ملکہ بارہ منہ ادارہ نکتہ پتھر کو صندوق اکارک دیا نافی دیکھاں نہ کیا کہ ان کو کرا مالیہ
اویونوب، حصہ و تعاون قابل قبول او اونوب بو اوج
گہ نیشن معاونیات درسر، مالیہ نظر غربی سیکلر

ب۔ سیاس معارض میری علیہ نویں
ایکلر نکتہ اولو غربی گیردہ

اویہ و عتنی گرسترس، مالیہ ایکلر لے لے ایکلر ملکی گلہمیز و م

ترنیکس ایکلر مالیہ قومیون
ایکلر نعمت فتو و روز و مکت

اینستھاں ایکلر ایکلر ایکلر سنی

سویلیور

لآ۔ ملکہ بارہ منہ بر جھوپ ایکی ارمنی ٹھکر لیکے و بر طلاق پنڈ سیکلر گو سریمیکیں
سرکرا ارمنی سیفیانیک اینستھاں آریتھی حساب
اویونوب، ارمنی ٹھکر نویکات موجود سیکلارہ
آلکوب اینستھاں میری نعمت خڑوہ آ لئو۔

لآ۔ جاری ملکہ دعا معاشرہ اجلادس۔ دوام ایتہ بریلیہ کی نعمت قوارہ آ لزب مخالع ایونیکہ
لاریکیت دوام ایتہ بریلیہ کی حفظہ حمد العظیم رسمیون فیاض بیسین کلمہ جمعہ ۲۸ نہ نفر کت
المذاکس مخصوص عنده گنجیں و بر دیکیں صاحزہ سیکت
ہذا فرہ اولو نہی۔

پنڈ بر ملکہ ایکلر بفتہ نہ صدر ایکلر ایکلر خاہا بریس

صدر: ملکہ نہ صدر ایکلر
کاتب: ایکلر ایکلر

برهان القول فرهنگ

بـ ۱۳۹۷ نـی سـنـتـاتـ ۲۸۰۰) بـ اـمـارـهـ گـوـلـوـزـ سـاـعـتـ ۲۴ـ هـ بـخـارـهـ نـهـ قـيـصـ وـ نـسـنـعـ بـمـعـنـيـاتـ اـفـارـهـ اـدـلاـسـ، وـ هـاـبـ هـىـ رـاـبـهـ اـكـدـهـ خـودـ اـرـتـيـ، وـ مـيرـلـافـ مـيرـحـيدـهـ مـيرـلـادـهـ کـاتـهـ کـيـ تـهـلـيـگـيـ هـ بـ خـفـ اـمـهـهـ رـلـ بـكـدـهـ اـشـتـرـالـلـيـ الـلـهـ آـجـادـهـ.

فارـسـوـهـ دـ وـرـلـ دـ مـنـلـهـ

آـدـارـهـ کـيـلـهـ سـرـگـيـگـيـ، مـانـوـلـاـرـهـ مـرـلـوـلـهـ جـوـبـ وـ سـرـلـاـهـ کـيـ، جـعـيـكـتـ حـالـيـ جـوـنـهـ لـ خـعـفـ اـلـوـبـ کـوـرـوـلـهـ کـيـ اـبـرـگـاـسـهـ مـاـلـوـبـ نـاـخـنـهـ دـوـشـهـ کـيـ دـوـرـوـلـهـ جـارـهـ
مـرـنـ رـاـنـ سـكـنـهـ دـ

۱۰- جـارـیـ مـسـلـهـ لـلـهـ

صلحـ اـولـونـهـیـ

ایـتـیـهـ بـلـهـ دـ

<p>اـدـلاـسـ مـصـكـکـهـ بـاـنـاـنـهـ بـنـغـهـ رـکـمـهـ بـهـ صـرـتـرـ اـصـکـ بـنـهـهـ دـیـنـهـ فـرـیـتـوـهـ قـبـلـ اـیـوـبـ اـیـمـدـیـهـ هـاـلـهـ اـیـمـرـهـ اـکـبـنـ بـاـرـوـدـ وـ بـلـوـانـ اـھـرـاـنـهـ نـوـنـهـهـکـتـ جـعـيـكـتـ قـرـقـ اـجـمـهـهـ اـزـوـنـهـ رـعـالـهـ دـیـعـیـدـهـ هـاـلـهـ اـوـلـوـبـ هـاـلـبـهـ کـسـهـ مـوـرـتـیـتـهـ رـلـاـنـدـهـ بـلـهـهـ بـرـنـاـمـجـهـ اـیـوـبـ</p> <p>کـهـیـتـ اـیـدـ کـهـ: بـوـ بـاـخـوـهـ کـوـرـوـدـ اـدـارـهـ کـوـمـیـ اـدـلاـسـ جـاـفـرـیـ وـ اـوـلـبـلـاـسـ قـوـدـهـهـ اـدـیـاـیـهـ قـرـیـتـهـ مـدـدـهـ قـوـیـرـلـاـرـنـهـ سـهـوـهـ - هـمـاـلـاـرـ اـنـقـافـهـنـهـ بـلـهـهـ دـیـوـبـ اـیـسـوـهـ.</p> <p>اـدـلاـسـهـ بـهـرـ بـلـهـهـ مـمـيـتـهـاتـ وـ خـوـهـیـتـیـ وـ بـاـکـرـ مـرـکـزـ اـدـارـهـ سـکـهـ وـ خـمـیـتـیـ بـرـاـیـهـ اـدـلاـسـ هـاـدـوـارـ تـحـاـنـیـ بـلـهـ وـ اـجـلـاـسـ بـعـامـ اـیـوـبـ قـطـعـ غـلـ بـتـهـیـاـسـوـتـ.</p>	<p>صـدـرـ بـلـهـ دـ</p>
--	-------------------------

بـلـهـ بـرـمـلـهـ اـرـلـاـدـ بـغـنـهـ اـنـ اـجـلـاـکـ تـابـاـنـهـ

صـدـرـ بـلـهـ دـ

کـاتـبـ: سـمـوـتـ

۱۹۲۶نجی المیکدے یا تو ارائیکت ۱۸نجی کوئندہ بخوان نہ تھی و شیع جمینتک ادارہ اجلادی
و ہابشی زادہ نکتھ مہاریں، مہربان فر سر خیدر زادہ رات لتا تھی و جسہ وفہ ار عادل
خیلی نکت اشتراکی ایڈ واقع اولوں۔

من آکرہ پرمیہ: { ۱- خادم معاشر و پریمیہ ریگنٹ ادارہ ایڈ نکت کورسیلہ کی.
۲- حارف مسئلہ لر.

قطع اولو ندی

ایمیڈ یلمہ ک

برخی مسئلہ بارہ سنہ مسئلول کا سبکه بیانات دکھلے
ماتا ویرکہ: معارف قومیں اپنے ملی عقروں، معاشر بیله کیہ دھوکرا، بعیت مہنہ،
و پریمیہ ریگنٹ جمینتک کاغذہ لاریںی و دعوت نامہ لری بینی
فندن منطقی اولاًراق بود جس
نہیں تو ایمیڈ یلمہ نہ کیں نہ جست
ثواب ایوب آیار بیور، او مرکہ لار ملی و قسمہ،
اجلاسی پانی ساق حکم اولیسیور، نکور خار مارہ رک حق اولاًراق آیہ داوج منات
نہیں حق ایتمہ میور، اگر خار مہ رجت حق اولاًراق خادمہ و پریمیہ کی قبول ان
برشیہت سے آیہ معاشر و پریلز سے ارار نکت ایتاری لونی، معمولات و تصدیق
دابا ناعادی، ملادہ پشنہاد ایشیکہ ایڑائیہ قریب نہ کیں ایلاس تھت خرڑہ
جمینتک اسی ناٹھ مدرس گھنے کبی منطقی اولاًراق بو۔ آللہ ہی۔

گونئی اعتباراً آجہ داوج نہیں تھا دم حسکی دیغزا و فہ
رجت حق جمینتک حصہ و قسمہ د پریمیں۔

آرتیق مسئلہ اولما د یعنی اجلادی تا بانہی۔

مہر نے

کامن: سرپریمیڈریک

۱۹۲۶ میں ایلیکٹ پانوار آئینے کے ۳۰ میں گورنر ٹینجر اون تھے قی و تنبع جمعیتکے دھنیت
اماریہ کنکٹ اجلاسی ہے۔ مسک زادہ کاٹ صہاریں و سیر حبیہ رزاؤہ نکے کتابتی
ایک واقع اولوں۔

مذکورات میوبہی: ۱- جہری کتابت میری طبقہ نہ ولہ مارکیٹ معلومات اور وہ تک آثار عینہ خلیفہ
۲- جاری مسئلہ لر۔

ایتیہد بندی قطع اولوندی

معلومات اولہ فرمی چھر مذکور اولوندی میں معلومات اہمیت
خلیفہ اول قومندی۔ حاب اولوند قلعہ اولوندی کہ: محل مذکورہ
مذکور کنندہ اولان آثار عینہ خلیفہ گورنر بیہ لازمی
عنفیہ بارہ کنندہ اولانیں تدقیقات عملہ گورنر ملت ایجون۔ ۱) آثار عینہ خلیفہ فوبیہ
مذکورات اولوندی۔

مذکور میکٹ خاصیتیں، ۲) فریڈریک و میونک
خلیفی میکٹ گل عداوف ۳) ادارہ خلیفہ نجی بارہ
سیر حبیہ رزاؤہ۔ ٹینکٹ گلبہ وہ گلہ کی ایکوں نیکیں
نقیہ ویر ملیہ کی معارف خوبیا لغہ ان استعمالوں۔

آرٹیکٹ ایکار بعندہ ایک میکٹ تعلیمی اخلاق ایسی۔

صدر: ح. مولانا

کاتب: میر حسین

برات القول نهم

۱۹۲۶ - پیشکن نهادی مینورالله دیگر از آن دفعی و پیشی عینتیک احلاکی و محابیت
و راد و تکمیل صدر. پیشکن سیر باقر سر حیر زاده کارکنانی تبلیغ اینها آمیدار
۱۰ - همراه به آن دفعی اپوزیشن گفتنی تو پیشکن معرفتی داشت.
تکار مادر احمدی سلمان [۳] خواهشان را داشت که آنکه باید بزرگ از آن شریف نیز معرفتی
باشد - خواهش مادر احمدی سلمان [۴] - خواهش اپوزیشن همچنان چه بود؟

ابتداء مقدمات قطع اولوندی

۱ - سلمان در جهریه نه تحقیق معروض است پیشکن اینها اینکه برای بذوق، بصر و صدر
اصحی، گفتگی نیز تو پیشکن پارک یاد کرد. اگر هر چند میتوان این دو تفاوت را
معروف نهادنی میدانیم، بلطف تو پیشکن ففع اولوندی بخت افراد را آوردی.
مشایعه او را درست داشت.

۲ - پس سلمان در خاور افغانستان کردند که چیزی از آن دفعی نیسته گفت یکدیگر که
آنها هستند و اینها نه. یعنی خاور افغانستان اداره دارد و سر
پیشکن پیشکن بنشنها داری او تو خوب لغز، آنها عنتیه فرمیزند و میخواهند افراد
بینی سده از زرده خود را با خوده رسانند. صدری و خواهشمند همچنان همان چنین اتفاق نداشتند
که پیشکن اینها آگاهی برآورده باشد. با تائید اینجاگه کی خواهش نیز کمتر و سرمهده اداره یکه محوال اولوندی
باز است و همچنانی مذاکرات اولوندی

۳ - خواری مسلمان : احوال انس طرفه دوستی اول از این تقویت
۱) خواری آیه ۸ از اوحی سمات حیثیت صدقت اولوندی و بمعنی آیه پیامی
آیه دوستی و پیشکنهایی دفتر صدر و اداره کنند
پیشکنهایی اولدی خواهد شد.

۲) قدرگفت اولوندی قدر یاد نماینده تبریزی که حدیثیه جمعت طرفه دارد آیه ۲۵ - ۲۶ زده تبریزی
آنکه غیر از این کوته در رجیعه ایس پاره داده شد. چه عواملی این امر دارد؟ یعنی این از این دوی
آنکه مسلمان کوته در رجیعه ایس پاره داده شد. پیشکن صدر آنی همان ایجاد این خواهش را مذکور
نمیکرد (اولوندی).

۳) پیشکن از ایجاد این خواهش را نمیخواهد تبریزی آنکه این تکمیل ایجاد
باشد کنند و پیشکنهایی و پاره ای ایجاد شوند و در گوره و معلم کارکنانی مسیم نایاب ن آرزو
شوند ایجاد ایجاد کنند. این ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد
آنکه پیشکنهایی خواهش نیز آیه ای ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد ایجاد

او تاگی ره را بجهه مسلاه کس باشد و مرکز نکت سر زد
امنیت و بروب پیزا ملیع علاوه بر گیر متوب
مکتب پادر سرمه حفاظت و معرفت هد استور العدل را
نموده است. آنها او وقت داشتند و راه را برای
نهاده کنند بدر .

اجله سر بریده قرارده کنند که برای «وشته چاپ»
ایند بروب عصیان و بجزئه مرکز و دو شیخه نات
عیانه گیر راهی می اداره به دو احوال اوندی .
قطع اولونه که : اقدام هر کجا گونه درین خبر
اداره نکه اجلانی اولونه . گوین اجلانه ؟
سبقیالارک عیتله شنی چاپ سرو .

بعنوانه با شفر اجلانه سبقیالارک همراه و ماتبل
یکی ، اجراییه قویتیه کی همه رهی ، فرد تبلیفات
شنبه نکنند و نظر مایند ، سالیه موسمی ش
هر ری فلانها نز منج و غازینه میری عیاس
گل محمد او من دعویت ایستاد .

نهن معصومات دیگه نکه یکی ده صورا اجلان
برقراره کنند که او معاذونانکه همراه نهاد
گز نز سرو آثار هنریه قویتیه ایشانه ایپریه . یکنی
صورتیه تحقیق و تحقیق ایشانه ایپریه . یکنی
حیل ایمروز نداش هر اهل اونه ایشانه جمعیتیه اطلاع
گوئند کلوه شفا هی معروضه ایوب پیانات
رس سرو .

من اکره دن صورا قطاع اولونه که : هی نه علیات
در نه علیات که ایکلار بینه و تایلیش
ایران معدنی قرمیه توپات و کوکوش
بلکوز ر داشت مبارکه و بینگی معلومه
در نه علیات که ایکلار بینه .

آ و نیست سنه او مار بینه ایکلار سنه ۹ و ده هم طرفه نهاده .

۴) عضول و شیخه و برا ملکه کس باره ده
مسول کاتب دانشوب مرکز و دو شیخه
گز نه در باره همکنی و عضول ریکت
و شیخه ایشانه مرکز بیان ایتمدی .
۵) عضول ریکت پیغیلی ماس باره ده
برهوف سمت دانشیمه س .

۶) جمعیتیه و برا ملکیت همچنین و معلمات
در نه علیات کاتب طرفه ده اوقیانه کی .
او تبه ده جبار ایمروز نکه ایزدله
کوئیتیه واقع قبریل والک دکیسا کی
باشه کنه ده و برا شکن معلمات
در نه علیات ادتو نهی .

۷) ذور گوت لند نیکه اهای کما محیل محمد
او ف ک اولکه را فکلار بینه و تایلیش
ایلان معدنی قرمیه توپات و کوکوش
بلکوز ر داشت مبارکه و بینگی معلومه
در نه علیات کاتب طرفه ایشانه .

صدر : نگاره
کاتب : برا جمهور حسن افغانی

برات القول نهم 20

1926 - ايلكى 20 س آيريله، پپلوت نهفيق و تبع جمعيتك اداره اهلasis
و هاب حن زاده تکه صهارى: سير با قرير حيدر زاده تکه كن بى آچىو س.

حل ايه يلا جك مئللى:

- 1- جهرى كنه بىندەكى حفر سات بارەسىد.
 - 2- خراب كىلان قاز مېتى سىنە با تىلامانى دەقىدە.
 - 3- نارا با غلارە مەكىرا و ناز كنه تەقىخىت اپېرىن كې بېرى كى بارەدى.
 - 4- كەلمىش كنابالار و اويناردان استفادە او لەساى خەندە.
 - 5- موزى بارەسىد.
- ئارە جارى مئللى.

قطع اولو ندى.

ايىدە يله د

حفر باتى دۈرمىتىپ دەپب آخىر
چاشىرساق ئەخت قرارە آللەى.

آ- من مئلە بارەسىدە مئل کاتب د
تىپ كەسىرى سير حىيە رىز اودە علۇ
مات دەپب دەپب، خەساتىڭ ئەقىپىپ
اولو نوب داولوسار بىل بارەدى
دا شىعولىرى.

يا- خراب كىلان قاز مېتى سىنە با تىلامانى
باقيىز مايدا باستىلەيمىسى ئەخت قرارە
لەچۈر دا ئىشىلەدى.

يىل- مئلە بارەسىدە دەپب دەكىزىدە
رەن جەردە قارى با غلارە مەكىرا ئاز كنه
لۇنىڭ يە.

يىل- كنابالاردا استفادە ايىدە يله من خەندە
سيمە ئەكىلار و اىلار اىرىپەمىسى ئەخت قرارە آللەى.
دەكىن سۈرلى دا ئىشىلەدى.

يىل- موزى بارەسىدە داولىتكە ئەنتەس سوز
ذىكىزىدە دا ئىشىلەدى.
كۈر 2 بە قدر آجىخى اولىكى تىول اولو نى.

باشقە منىدە ئىسادىقىدە اچلاس ئاپانىسى

حەيدر: ئەنەن كاتب: سەرەت قەزىرىچى

برات القول نهاد

۱۹۲۶ نبی ایلیک مای آیتک ۸ بین گوف نمیوران ته فرق و شمع جمعیتک هیئت او ایله
و بوله لرا جلاسی جمعیتک همه رف و ایهاب حسن زاده نکت همه ایله و میر باقر
میر حبیب زاده کنکه کنکه ایله آیه میلوه. علو و حمد ایه خاصه بیونه خاصه ایه ایله
خرا به گیلانه سنه ایه نوبه دن چیغار بیوب عذر مننه ه جمعیتک سالیه سنه ایه
مندانه ایه تو بوله ایه.

- ۱- جمعیتک سالیه خهنده خهنده خهنده ایکاک حقنه،
مندانه ایه بیوهست
- ۲- سیقیا و جمعیت هنرستانکه ایلاده سیمیه بیزی بیزی بیزی
- ۳- هاره سنه ایه

قطع اول و ندی	ایشیده بله و
<p>۱- سنه حقنه ه جمعیتک مادری حقنه نه بیت صعیض و بربانله حقنه او ایله و فی حکم همه ره همه ره هاب حسن زاده تفصل هموده دانیش رو بیانه ایه سورکه جمعیتک مادری حقنه او لاد بیغیر جمعیت ایشانه بیانه ترقی ایته کی هکله کله و بیله نامح خالله مالوب اوز بنه همراه ایمانی تمهیمه کی دیمه دیمه دیمه دیمه دیمه چاره تو آرانی سنه ایلاده تکلیف ایه بله</p>	<p>۱- سنه حقنه ه جمعیتک مادری حقنه نه بیت صعیض و بربانله حقنه او ایله و فی حکم همه ره همه ره هاب حسن زاده تفصل هموده دانیش رو بیانه ایه سورکه جمعیتک مادری حقنه او لاد بیغیر جمعیت ایشانه بیانه ترقی ایته کی هکله کله و بیله نامح خالله مالوب اوز بنه همراه ایمانی تمهیمه کی دیمه دیمه دیمه دیمه دیمه چاره تو آرانی سنه ایلاده تکلیف ایه بله</p>
<p>۲- کلمه نامه بله بیر بایه کله هکله بونه ایه سورکه جمعیت ایلاده سلا ربه اعنانه ایه بله بیله د ایشیده و سیقیا لاکه بیغایلیه ترک باره کامنه همانه سات و بیر بیر. بوله جامه ده بیزد ت بر جوق نه اکره و چاره لر سو بله بیمهور.</p>	<p>۳- سیقیا و جمعیتک عضیل بیکه ایلاده کلامیں ایلیک باره کامنه کات د ایشیده و سیقیا لاکه بیغایلیه ترک باره کامنه همانه سات و بیر بیر. بوله جامه ده بیزد ت بر جوق نه اکره و چاره لر سو بله بیمهور.</p>

صلدرن - بیهوده - کاتب!

برت القول نمبر ۲۲

۱۹۲۶۔ ایلیک مای آپنے ۲۷ جنوری کو تھی و تینج چینیستکٹ ہفتہ ادارہ اجلادی و حفاظت حسن زادہ نگر صارخی دسیر باغر سیر حیدر را وہ نگر کتابیں ایله آجیں۔ مذکورہ میہ:

۱۔ جہری فیر شبکی بارے کٹ عرضی۔

۲۔ نور اسٹریٹ و جمالیں ملکیت و بردیگر معلومات۔

۳۔ آدر بامیان تھی و تینج چینیستکٹ نزولیں مکتوپ و مرکزی چینیستک لکنواری سیقہ سنکٹ گو شری دیگر معلومات تاریخی۔

۴۔ ادارہ لرز ایش بامیش اعانت بارہ مسند۔

۵۔ جاری میلہ لر۔

قطع اول و ندی

ایڈیڈ بلڈی

۱۔ برپی میلہ بارہ مسند نبریل بارے کٹ ویر۔ بوبارہ دہ برقہ رمنہ اکڑہ ایہ بندیکمیں
بیکن عرضیہ سنی کاتب او قویوں ٹھانیکہ صنگرا احلاں بد فرارہ کلمہ بکہ:
گورنمنٹریور جہری دہ ایک مل دہ برپیہ و آثار قیاقہ جمعیت گپدہ بدل منصورہ
عیفہ اولماقی و خواصی ایہ بیور بارے باس باقوب معاہدہ ایسوں چوکرا اور نگر
غیر شبکت اور بہ اجازہ ویر بیرون حضرات طرباتی اور بہ ایکی گورنر ولیہ
آپار سونہ د پا جمعیت اوزی خازد درسن۔
نبریل میرہ بر انعام و بر مکٹ شرطیں۔

۲۔ ایکین مندرجہ جمالیں ملکیتک معلمین شاء مذکورہ دن چوکرا بوباتینلا رو
حیکہ دیزیر دیگر مکتوپ او قویوں ٹھانیکہ اکلم سی فتنی ھئیتہ برائی معلومات
گورنمنٹریور بمنی اسٹریٹ کنہ بندہ لہنہ تبر لکڑہ اولہ دنخیں د اولادہ د خربات آپار ماسنک
باہشی نسبتہ لر درہ مس دہ قیہ ایہ بیور۔
بوبارہ دے جمعیتک نظریں اور بہ جلب ایہ بیور۔

۳۔ اوجیع مندرجہ مرکزیں ملکہ سروں کی
و برائی معلومات ایشہ سافلہ بندیکس
نعت فرارہ آنوس۔

۲۶- اور نئی سٹاپر کے کاپٹ معلوم ہاتھ پر کہ: سب بارہ دار خاتم قبیلہ لار
ادارہ لار وہ ایسے نیامیں اعلانہ کرو دے بر سکا یہ
اوکوہ و مکمل اوکھیوب ایک ادارہ دے
وہ بھیکت ہوا بہ آنکہ اکابر اور بیمار دے گھنچ
حراب بھڑک۔

چاروں سلہ رہہ سنتہ اور نادیغناہ ان ایساک اتاباہی

حہر

کاپٹ: سب بھر جسے کرے

برات القول فرج

۲۷- ایک حرباء آنک ۱۰ کوئی نہ ہوں سہ فیض و نسبع جمعتک ادارہ
اجلا سی تعبیلی صورتہ و معارف تو میاں میاں سوسی رک دیکھ بھاریں
سیرہ فرمیجیس زارہ کلکت کلکتیں ابلہ آجیا جو۔
و زبہ دکن سنتہ۔

۲۸- بالکوون تھامیت نتی ہتھک علی جمعت ایساں افسنہن قارسلا کی۔
۲۹- چاروں سلہ

تخلص اولو نہی

قرارہ آنکی کہ: مدنگوں رعنی افہت
حس رخبتلہ نرسی ایک بلوہ بخراہ
نہ بیق و نسبع جمعتی طرفہ نہ متنی
ھٹکت و قیزیل والکھ و فریبہ کھلا نہ
حضرت ایک بارہ ناق بینتہ اولہ بغلائیں
کو سکھن و تبرہ کی ویساں - لازم
ایکس و سا بیلہ نقدمہ ای و روکھلہ بیا
زرابہ گلہان دفتر باری ابیونہ کھوس
سہوتہ اوج یورنیا نہ نہ رخچ ایسی۔
پانچ سلہ ایکادیغناہ و مفتہ دار اولو نتمار ایساک اتاباہی۔

الحمد لله

کاپٹ: سب بھر جسے کرے

نپاره ته میتو و شمع جعینتکه هوسی اجلاسی ۲۰۰ من سیده حزیر آنکه ۴۸ نهاده ترق نفره خوبکه
و آنکه ربار بایجان آثار فشیده خوبست کی میانده لریکه امتنانکه ابله جعینتکه کاتجی پر با فر
سیره دیر رناده طرفیت آچیوب اجلاسه تکلیف ایه سیور که، اجلاسی آبار عاده ایان
انحراف پیر صرس و بس لات اینتفا ایه بده کسی تکلیفه ایجه، آتشنیله همه رنگاهه حس
صیخیل، فاتحیله لطفیفه، حسیه رناده سیچیلیبوه.

سراکن هه يومیه

- لپیونه ته قیق و شمع جعینتکه خوبیه لریکه اجلاده رده ته مقافت و خفریات آبار ماقی ایچون
گر - هر بایش علی عصینتکه معروضه سی -
۱ - خزانه گیلانه ده ایچونکه ۱۹ نهاده کیم آبار بایش خفریات دا بایش مانصر -
بایلار باره کنه پرو فیور سوسو یونیک معروضه سی
۲ - شنوار شهری نهاده ده برلنیان آثار عینه لریکه ته قیقی باره کنه ده میسی بک
عفلم بیگو وکله معروضه سی -
۳ - جهاریت

قطع اولو شدی

ایمیده بله کی

- ایمیده بله ده پرو فیور سوسو یونیک دا بکر، اوچل عوسی اجلاسی بوله اجلادر بکه معروضه سی
تریا به کیلا کاش در شمع جعینتکه سی و تقویلیه سی
باره کنه ده معلومات ده بکر ده سیرکه، خزانه ای
گیلانکه آرسی، ده قویه کند و خفصه ده بکه
ایدزکه خزانه گیلانکه لکل ایرانه اهل اسلامه نهاده
سازنده راهوره ده ارکنکه گیلانه ده بیکه معروضه سی
امنیتکه ایه سیور ده بده ده لکعا بتلخیه رونک
ما پرس بالادر دانه داونلار ده هاماکه حکم و دوانکی
خوبیکت مه نه سوب اوهاکی بقنده بیانات
ده بکر ده سیرکه عمر میست اوچل هنلیه گیلانه
آن ده منیه کسی تغیریه ۱۴ بی و ۱۲ بی هر که
منیلر بیه ده ایلکو در، آن اوچل، سراسی
دوام ایه بکه بوب چله دکه ده ده فریانه
صوکر ده ده ساسانیلر، صوکر اعری مه بیتی
منه لری آیینه لاسه بیره ایی
اویه و قنی قیه ایشی -
۲ - هرین حفر بانه ده جغا، بیکش دا قشت -
۳ - بزمیله ذکر و چنیه عیسی بکه علیهم بکرها اینه گوشنیلیستن شنی آنکه علیه ته قیاق

اولو سیمین نیمه پنجم دو فوج اولان مژده ره خود را که تجویز شد
شاره کن نکت تهدیفی حقنه دایضات گوشت رسانی
هر قوب دیسکه مکوپ مباره نکت بنا
اویلا و او لارق آزر با جایه رویتی موزه
ایدیله که تغرساً او نیم شکر هایله الرب
صلحی غیر کلوبند، ابو عفر سنس الدین
بریده گلخان آثار بند او قوب مردم آینه ۱
کوکو زن بخ هر یه دایلیسته ر.
اداره کشند بیرون شنیده خادی و معنوی
سیمیر اینجا را که مشهاب عزله سند او لاست
بله میده بر قوبه ره خود را که مالوف سکته
صیغی رحکم سالانه ای اسدعا ای دیلوان

که قوب دیسکه سکو کوئیه آذربایجان
آتا گلیله ری عذر شده تغرساً ۲۳ می سنه
خاناتی شاره کی مدرسه اقدم تبلیغاتی در
آخر دعادر ای خلاره ده خلور نازه شاره ایم
حقینه د قیمتی سر میتو می ده دیسکه تو رکیم
اسپلی راهیه ده یار کار کوله و نیس سو بیدان.

او دنی هاره مشهد ده دیکت کجی گیمه ده و خزانیکه ایستی او که رفعه ایه دانشمه ایه ده
اعلان س صدر مطر قیمه ده قابلی اعلان او قوبه ر.

که رفعه جمه

کاتب: دیکت که رفعه

برات القول نموده

۱۳۹۷ بی‌اللیکه آدم غوست آیکت سرمنی گونی نیزه دسته و تسع جمعیت است از راه
ایلاس بولده شی و خاچ حوت آید کنکه صدر بیکه؛ عادل قمری نکه عانو بیک
دیگر مادر سرمه را که نشانی اند آینه در
مارستوند، موڑان می‌نمایی.
او اور موڑانه ما بر کنکه در موئیه عیش و تاریخ ما نیز بالکل و اور گفته همیفت
او کراس حفظه.

تذکرہ مسندہ لی

اصطلاح اولویتی

<p>اے نیں مسلمه بارہ سنه بولده شی پیر بیکر زاده بھلکه ماساره و بیکه سب سیپیر بیکه؛ اور دوباره خابر کنکه علی دنار مین ماینیو بال دور چو تھر، د اور د و بار د دوس بیکر دو لار جمعیت دنر کنکه دعا لیکر لیکه، اوز لا اوز مولو ره ھائیکی آنکه آیه د نکھل او بیکه پرس پر گور تھر رجیع سرما نیروں د بیکه ماسه گلو نیزه ایکی اور د و بار کنکه دا رکنکه علی یعنی بیکه دست جو اسٹر، حقنی بیکه بیکه د ناعذر کرد و بیکه ایک، لازمی بھلو ناسه د ماینیو بالکل قوی ملکیت.</p>	<p>شکر نیچمه کی اولاراق رفع و لوسی که مدین کا شکر سیر با فر منجمیه رکنکه ایک لطفه نکت مسنده د اور د بار کنکه ناریکی دور چو تھر، د اور د و بار د دوس بیکر ادر د و بار د گیمسو، اوز لا اوز مولو ره گی حکم داس سلی چھو رنہ نشکل ایتھر دست پر گور تھر رجیع سرما نیروں د بیکه ماسه گلو نیزه ایکی اور د و بار کنکه دا رکنکه علی یعنی بیکه دست جو اسٹر، حقنی بیکه بیکه د ناعذر کرد و بیکه ایک، لازمی بھلو ناسه د ماینیو بالکل جو اسٹر و بیکه بیکه.</p>
--	---

بیشتر مسندہ ایکاریمہ دن ایکی تباہی.

صہر:

کاتب: حمد قوہ

درات القول نهم

پنجم ته قرن و شیع چهیتکه چیست رہاست اعلادی ۱۹۷۱ تی ایکت آن غورت
ایکت ۲۰ نویں یولائی در حکم حوزه نکتہ هزاری دیر ہتر میر حسیر
زادہ کمکت کا تبلیغ ایڈ آجلو.

کاتب چیت نویمہ ترینکه فیصلیک بارہ سنہ دانیشور، من اکرہ
دن معلوم اولو رکہ چیت اور انکاف دزه قندہ علی الحصوص لپتو-
خواں دیلمہ، چیت پر علاسان آپارانتکه در خود دزبیلک اولما سنہ
ھتا جبہ ر.

اوہاگورہ اعلادی چیت فریدنہ در عکاسی بیور و نکتہ آبیک اسی
دادنکت ایمیونہ حملہ آپارانتکه آنما سی و فور و نریک سے خلا۔
نہما سی تھت ترا رہ آله سی، بونکت جباتہ تطبیق ایہ بله سی
ایمیونہ معارف قومیار یہ مراجعت اولیو ٹوب فرد یہ، نسبتات
ایہ بله سی تطبع اولو ہی.

صہر:

کاتب: مرد فوجہ حسنی

فہرست تہذیب و تصحیح معمیتکات حسبت ادارہ احلاں کا مدینی ایڈیشن آرٹس
ائیڈیشن کی بیانیہ گردیدہ بولداں وہاب حسن رادری کنٹ ہوماری وہیں قیمت
پیر حبیر نازدہ نات کا تصدیقیں ایڈیشن آرٹس پیور۔ ہذا اگرچہ مہری ایڈیشن
فرمیں پارسک عرضہ سند و گنو تریں تکیں معلمات حضر باتیں باہر مسند دو
مہندروقدار عارل فریلی نات ۹۰ آرٹس فہرست نامہ عرضہ میں دجارتی ملکہ جوں۔

طبع اولوندی

<p>آئی مثلاً بارہ کنمنہ گاہیں بہیات منہ اکرو نہیں کندہ ہمہوں درہ فرستل کو شرے درودب بارس گرستوں گکی چلداں دیگیں چلداں حضر بات آپارماناف تبیول حصیت لفڑیں حضر بات آپارماناف اولوں منوب و صبی حضر بات ایجوانہ قیمتی لائیں اولوں غنی قیمتیں قیمتیں۔ حضر بات چھوڑتے گو شریکیش ۳۰۰ تک کو شریج ایجوانہ قیمتیں سیتا یہ گرے ۱۰۰ تک دی وایکی بغیر بولنا ہاری حصیت لفڑیں حضر بات آپارماناف ایجوانہ نکلیں، قوت حزارہ آکنور گو شہر و ریلے کی پیشہ داد ایتدی</p>	<p>منہ اکرو نہیں کندہ ہمہوں کا تب بہیات درودب بارس گرستوں گکی چلداں حصیت لفڑیں حضر بات آپارماناف تبیول لائیں اولوں غنی قیمتیں قیمتیں۔ حضر بات چھوڑتے گو شریکیش ۳۰۰ تک کو شریج ایجوانہ قیمتیں سیتا یہ گرے ۱۰۰ تک دی وایکی بغیر بولنا ہاری حصیت لفڑیں حضر بات آپارماناف ایجوانہ نکلیں، قوت حزارہ آکنور گو شہر و ریلے کی پیشہ داد ایتدی</p>
---	--

<p>۴۰ من حصہ و قہاب عارل قمری کنک ویز و لکھی عرضیہ اور قیمتوں، ٹھانیہ او لوونوں۔ آئندہ مسالہ بھیکھے نہیں گو شریکیں اور ایسے ۲۴ حصیت حصہ و نکلے جا سبہ کنکہ ملکہ گکی رت حصیت رخواہیں ایسے حصیت مریاں میں وہیں کی بعیت بارہ مندان اور لفڑیں بیانیں وہیں ایسے حصیت مریاں میں وہیں کی بیانیں ایسے حصیت مریاں میں وہیں کی</p>	<p>عو دیہ اور قیمتوں میں دیکھوں کو تو قدر وہ اکی ویز و لکھی عرضیہ اور قیمتوں، ٹھانیہ نظر و آنوب، کافیات ای لاری ایکھر من نکلے جا سبہ کنکہ ملکہ گکی رت حصیت رخواہیں ایسے حصیت مریاں میں وہیں کی بعیت بارہ مندان اور لفڑیں بیانیں وہیں ایسے حصیت مریاں میں وہیں کی بیانیں ایسے حصیت مریاں میں وہیں کی</p>
--	---

جاری مسٹہ وہ مندان ایکار فیض احمد ایڈیشن عاپاہندی

صہی:

کاہیب: مرد امدادی

۱۹۲۶) می‌شود سنت پیغمبر آنکه قدرت نه فیض و شمع جمعتگرد می‌شود
ابلاس کی بوله سفیر و حساب داشت زاده نکت دهمه از تو و ایسا الدعله در آن
زاده نکت کا تبلیغی ایاه آنجلوس اجدا سده آیکری فقر عثاثو در پیچ
قفو آفرینش برای این ایلیستوت طلبی لری اشترانک ایده بریده
من اگر راه ایوان را داشت می‌شده:

آنکه مکاتب میرزا خوشیز را داشت او را و بار داری کنم اینکه بگی خن
حتماً هست حقنه و همروزه کی.

آیا آن را بسوارد او بیان جمعتگرد همچنانی نخواهد و تکلیل اینها
باید جاری بماند.

قطع اولوندی

استعیان

ابلاس میر حمیض اینکه فعال است فعال است و مکاتب
حقنه و او را بسوار داشت که از آنکه معلوم نداند
آنکه عکفا بدلش حساب او را نداری فقهه میر ایه بندی
که خود را در مهر می‌داند باشد حاجشکی معرفه همچو دیر و بگی
و هر دو نکاری دو قاعده همچنان اولین یعنی تبه ایده و
نکلیف ایده میر رکه پوچه معمور ندارد بر اینکه و کماله
اینکه معلوم نداند و میر میمیر.
مکاره همچو نمر میر ایه ایه قرق مراد
دست القتل علاد و داییده یادیمه میر
که مجهد نکت داجنیکی که فعال است اینکه زندگانی
ساقی میر حمیض زاده ۴۰) رض پاچ زاده ۵۰) ایوان

۳۰) رنگی سنتله بارگردانه معلمی
کاتب میرزا فرید حمیض زاده
او را بسوار داشت که اینکه آنکه
نیز مسما هست به دایر و اور و
باشد و میخواهد آنکه عذر
فر باره کامد و مفصل معرفه
اینکه معلوم نداند و میر میمیر.
میر مجهد نمر میر ایه ایه قرق مراد
دست القتل علاد و داییده یادیمه میر

۳۱) نکت مقدمة و مقدمه ایه ایه
ابلاس میر حمیض نکت همچو نکت و تکلیل اولیه کی قبول ایه ایه
میخواهد از دو معرفه مکاره که از زندگانی هدایت برای مسلم و متفق نزد دوست میخواهد
یعنی اینکه بدلش حساب داشت و اینکه می‌داند که مکاره
نکته کی تکلیل اینکی تکلیف
اسکو همچو نکته نظایر مذکور
۳۲) میر ایه زاده ایه ایه زاده ۳۳) ایه ایه میخواهد
که خود را در معرفه مکاره که ایه ایه زاده ۳۴) و هر دو نکره ایه
که خود را در معرفه مکاره که ایه ایه زاده ۳۵) ایه ایه میخواهد

جنبه کیم کھلیت اولینو اوج گوره کیں جمعہ ایش بلانی و سیا ترتب ایتوں.

باستغہ پرسنہ اوکار بعنه اولینو جلس نا باز.

صدر رئیس

کانپے :

برات الفعل نہیں

1926 جی ایڈٹ سینیار آئکٹ 12 میں گونندہ بجز اندھی و تنبع جمعیتی کیتے
ھیئت ریاست اولاسی و ہابھی رازمہ کیتے صدر رئیس ایس بھر ایڈٹ کا
کانپے ایڈٹ آجلوں

من اکرہ ایں نا بات مسئلہ

ا۔ نہیں قرار دان گھمیں برو فور میل لاد تریل دنکھہ حفڑیات آپر مکنہ ادارہ و بریکھ حفہ
ب۔ خاری مسئلہ

قطع اول نہیں

ایشید پامی

من اکرہ دشادرہ من مدرک اسار المہمک فیزی و انگہہ
حفریات آپار مکنہ والریم ٹھوڑے بیکھ مل لکھ فونوں ای
تمیں امر ائمہ فرستہ سنہ
عکس فرنس آلمان ایسا زہ و بریکھی مطلع اولوںہ
و علیم شور ریسہ اولان و نیونکہ بروفل ایڈٹ کمیٹیں کہیں لردن
راہے پھر مدرک مکنہ و ریسیں . جمعیت طرفہ
حمدت االیمہ متھم دکو تکیں اولاریک ایکیں مفر دریمہور
ری میر باغر سب جیہے رازمہ دیکھی پکھافا من بوفے .

کنندہ مسئلہ اول سار بعنه اولاسی نا بانہی

صدر رئیس

کانپے : مر مہمود خدھری

کتاب سیفیبار ۱۹۷۴ می‌بیند که آن را از آن شده فتن و تبعع بستگانه می‌بینی اند اس
بین باش میر عصیه را در بخش صهد ریگک، سیده مهری آنکه کاشتگی و ۲۶۰۰ قدر
کسی خالصه را از این بدل اگر که اشتراکیه و قاعده ایند

نارسته و سوراخهسته :

۳- بر و فضو سیلاه را که فربی در آنکه نه فتن و تبعع خفته و آن می‌بینیم که
قاعده جایی نداشتند.

ایشمه باشد هست

قطعه ای از اسناد

۱- از مطلع دفتره یوردو می‌باشد. مطلعه، معروضه و باشلاجوده، می‌بینیم که
این دو از اسناد ایشمه ایشمه که باشند. این دو ایشنه ایشنه و ایشنه
می‌بینند و ایشنه نه ایشنه که آنکه ایشنه ایشنه می‌بینند. ایشنه ایشنه
می‌بینند و ایشنه نه ایشنه که باشند. ایشنه ایشنه و ایشنه می‌بینند که
ایشنه ایشنه نه ایشنه و ایشنه می‌بینند. ایشنه ایشنه ایشنه

۲- ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه

۳- ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه

۴- ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه

۵- ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه

۶- ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه

۷- ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه

۸- ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه

۹- ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه
ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه ایشنه

دیر . ناسخه دو آنچی تبرستا ماتی در . ناسخه اھل انجی ته
ایسه ایولر تیکیمیش باشیش . مواعیی بر سالمه ده بجه رکه بوراده
برنل ا بجه رکه برق تبرسالار میتلار . هر ھانگی مولویی گوشه
دیشی گتو روپ او را سالاره بدلدر . (سرمه آباگی)

بر راران نا پیلدن نا خلا که سینگی سخافی آفریقا و چنیب
آورسو پارانه ا تایپیور . بی راران نا پیلدن بیداشتکه او زرینه
الله بجعافری رسم اولد شمین چرخکله فه دینی را بنه نکت ده الله و
خنی گوستربی . بی راران بر راش نا پیلدن بیداشتکه یکم
شکلی رسم اولد منو بیه ر . ھیشیون داشتکه مثلی گتمه دنه نا پیلدن
به . نم بوقیز بیل دانگ خفته د سو بیه د گنگم سوزن بز جیق آز ده .
گزندله دیه م قورنار عاز بی رانگ سه نیتی ایکی خسیرا بردیور
بر سی را شن ده رینکه مه نیتنه ایلکیمی یکم مه نیتنه عایه در .
بیه سوزن ده رنارو . بیز بیل دانگ سه نیتی ایله بوقار بیه .
گوستربیگم بیداشتکه داشتکه براوک اسکی حاکم ایه برم .
(آلاقیش)

معروضه بی دارے نر چوک سواله د بیه رب جلوب آلمه .
جاری مهنده ده . ناستقه برمحمد اولد بیغزار اولاس
صر طرفه ده نا بالي ایلا (اولو نی) .

صادر : بـ ۱۴۷۰ مـ ۱۳۹۰

برات القول بوصرو

قوان معدتی تبع بحثتیت شویس اهلاسی ندک و مردمی خوار او ره آور زمین
دن کشور پلی ما ترمای داره کند بس آبیج 1 چون 1 هی 1 دلومن قوسون
بری 1 اهلاس 1 و قدرگ 1 آنی سنه 1 1 چون 1 افوار اهلاس ده دلخوا کی احمد
سده یزدی راه 1 ده محمد بیک فیض کی غصیز چوی 1 ابر و غسل صوفی راه 1 لی قشیر

قطع اولونه

ایکم سلیمان

بپنستله

اصلیتی 1 اور و ده 5 دا رس
مرعیدر زاده ندک اده
ا تیغه کی ما ترمای لاری
د احمد اکه فیضه موچه
کتے بُشقلن سیاست

1. فیض غصیز سنه 1 او الفضل حصادی راه ره

و غصیز چوی لیه تا سیرتیں که نیون یید 1 فیض
مرعیدر ر 1 ده بوده
محمد عومنه 1 اور و ده 5 دن کشیت کتے غصیزه 1 غصیزه
ده اده 1 عیدیکی معلو 1 1 و دا ف چا خیه کی غصیز سنه 1 رخیزه سنه 1 ده بیو مرس
و قویوب نعصل اهلا ره اهیت و بکاره نیزه 1 اور و ده 5 دن قصیزه
و سیر میری
یکه ب فیض عومنه کلده جگ 1 فیض سنه یکه دلخوا

2. خرابه سلاف و ادا راه ره سنه 1 چون معلو 1

از 1 ده تیغه ق مرعیدر ر 1 ره نین دن 1 دا ره یه

معلو 1 ت بیجا ایج 1 چون گوندہ ریلیز

علاقه دار 1 ده ره در حق دیله 1 سد کیغه سی 1 چون

دویل عربی دیر سلکه کی غواصه ایه دلخوا

۷۷۰ بولداش باش ناره به
مرد میسته او نون را که ایران
ا دین را توکر خود را نه
او روز د هفته را زیستی
خدر ما مکاری جمع و دیگر
و سرمه کس خواهشی اول و نهادس

۷۷۱ بوتون مو سعد ماعلا ر توبلا ند تورن صوره و میونه
ا یکمی اصل کی سر لکه و غربه بکه بکه بکه
و فرازه بله کنه که وع اول و نهادس
ب شقه مئله اول دیگر نهادس اصل کس عایی بیور
صدر مرد آجر سرمه که

که بکه

کے 1921ء دیکھا ہو ایڈ سیکریٹری گورنمنٹ) سا عہت گردہ کروانی ترقیون
و پنج چھٹیت چھلک بولداں وہ بھائی زادہ مسٹر صدر رامکی، وہرہ فرم حیدر
ز، وہ عہت کی پیشگی ایڈر آجھدار مذکورہ اور فرمائی قسمیت ہدیت ادارہ
والعینہ کے لئے مددجوئے سنہ ۱۹۴۷ء ترمیم و مریضی ایسی بلان من دنیوں
صیولی "سینکڑا" جرس ایڈر

صَطْحِ اُولوِ الْأَرْكَ

ا مشیر ملادی

م جسٹر نے رج بدولن معاویہ سرحدہ مذکورہ وہی صورت
بہ معاویہ اوتوقوب عتمولن سے ۳۰۰ نجی صندوق اکٹھیت کی علاوہ ملیکہ
و پنج سو فرنڈن قیوں چوں چوں
و تین میڈیں بعفی علاوہ لر لہ اُر سو میڈیں
او لوئی

۷۰۔ کملہ مددجوئے سندھستاد ایش پلاسٹی

لائیکس فرانس او لوئی
تمام ایڈر تصویب و تعمیق
سرحدہ تو صنعتی وکلہ نسیں بازیک
او لفڑی مکریں اہر ایڈر
تو یونیورسٹی نسیں تھے یعنی کوئی رکھے
علاوہ ادویہ سیں
حرارہ اکٹھی

جس ایڈر دہ مسلک اولیا دیکھیں اصلان فایانس

بلا میک صدر جرس

کتابہ مرکز فرم صدر ریخ

و ح مدد ، یک پرستارین تر جلد اندیشه
گویلور حکم حقیقت ، مدد مدد مدد مدد مدد
علی سکوف ، موافق اینه دیگران . جمعیت
ظرفیت زیر بوده و ه فلک خوش در لار شور کشته
بیز نیز بیز مرادیتیه . بید میلیشی .

سرگردان تعریف و ادبیات و مقدمه مدد
مریم برگه بیان حقیقت حقیقت حقیقت طبع داشت
ایدیله مس ایا ایا ایا ایا ایا ایا ایا
حیه ایادیلور که بیان دفعه اول را که ب
که بیان طبع داشت . بید میلیه منیف لاوس
غصه صدرا خانه دیر و قدر و غصه صدرا خانه دیر و قدر
عده همه خصوصی بر قدمیون سخنیه .

۱۰۰ و ده ب صنعت را ده . ۱۱۰ - غضنفر حاصیلی
و سعدی بیک حاصیلی ۱۲۰ - ایام الفضل صدر قزوینی
کی خود ایشان را ده که رفیع باش را ده .
گز مرید ایشان را ده ، که بیان طبع داشت ایله میک
ز بهمن لازم ایلام من طبع و مهدیه ایشان خلق نویسید
و ایشان شور ایشان خلق نویسید ایشان ایشان خلق نویسید
و ایشان ایشان خلق نویسید .

۱۳۰ - اوچونی سلیمانی عبیدیک فتن -
کاچی بیره بیز مرصدی را ده بیز طرفی
بغداد تاریخ و تاریخ حقیقت عقده ایشان
که بیان طبع داشت . بید میلیه منیف لاوس
غضنه صدر ایشان خانه دیر و قدر و غصه صدرا خانه دیر و قدر

خوبی و خوبی سیده فرموده ایل است که تند و مطوفه است و آنچه
ملاک دعا ب من زاده بیک مسدر لیلی . همه حق صدوق داده بندیگان (بله اینجا هم)
مندانه مطلعه موضعیه
و ب مرحید رز ازه طرفان روز طعن که بیک او حوزه مخصوص و طبعی .

ایمید مارف قطعه اول و دوم

۱- که ب حقیقت خوبی صدر روس و هب اجل اسکن و احمد
من را در داستور .
قدیم و تصویر این میلوب طبع و انترا این کجا
بالاتفاق لازم گرد و حوزه هزار مریلندی .

۲- بر باز مرحید رز ایله که بیک او حوزه ۱۰۷ - خلوه و مسادلار مشور الشمل . از رو
پنهان اینهاست و برداشی .
گوستریشی بیک باری خواهار کن و مطلع خواهی
عکس نیزه اند عدا این اوقات همینکه که به کار نگیر
عکس و طبع اینها نیزه بینکه بزرگ اور زیارتی
جز این اینهاست .

آخر جزوی اینها طبع این ایلکی ما در آن معرفت شدیم
او ملاک را نیزه اقلام و زیارت و عنی معرفتیک
گره که طبع و مترابیدیم چیزی .
آنرا اهل این معرفتیکه از این میتوانند مدد و معاون
و در این صورت ازه بولده دهن او آنرا
ایوان عفضل بخواهد رز ازه . قدر داشت رز ازه
بر عکس مرحید رز ازه دن عبارت که برا و میلوب
قیمتیون بسیاری .

مذکور مساله اول و دویش ایلکی قدر داشت

صدر و هب . میتواند رز ازه .

امثله هر روزه رز ایله ایوان عفضل بخدا دن رز ازه .

بیوک دیگن منه سست آیینه آیده - تعمیره معنی تغییف ادھرست - موله سنت
اصلانی مونه بی رحیم در زاده مفت صمد برلگان ادوال غفلت صد رفقه اور نزدیک
ایله ایشانه ایشانه ایشانه ایشانه ایشانه ایشانه ایشانه ایشانه ایشانه
خد آکرو ۲۰ ولی زند مسئل - خلق ارتباطی بخواصه فردیتی و پر فخر برگز

استدللی

ملحقه ای او روزی

امنی مسلسل عقنه فرمیده مرا ورد
موله ایشانه بیانات دشنه سایه بکار فرمونه
سر و صدر دعوه مسلسل اره بیانات فرمیده و بود جعل
شد راک های ایله خدمت تو بله بیان ایله ایشانه
ج و بیان - با گل تیه و بیکار که خبر کی کننه
اول بیشی خوب

ق طفیه و دوز اکله ایشانه ایشانه ایشانه
که حمله بی کت قراره الیه

چ ری حمله دیه ایشانه ایشانه ایشانه ایشانه

صریح ایشانه

که بسب ایوال غفلت صد رفقه مرا و

ایشانه میل بکار

برائت العول نوسر و فا

نوم 10 جنی بستگت هزاران ایکس 14 نوی سعیت کے ده . بخوان تدقیق
بعض عجینیت ایکس میر با تو رحید برز ایکه فیک صورتیگ هنر هزار زنگ کا تبلیغ کیلے
مذکورہ ده . آذربایجانیاں کتاب رفاقتیه موسمیه لفعت نوی کتابی و شیوه و فکر
بخداون آنرا غنیمتیه می سمجھ و معمور فکر کیا .

قطعہ او لوئند کی

دشمن مکاری

پس پیروہ سرزا و مردم را دیکھ ملکیت
دشمنی تو وہ " " مسترا و مفت
دو دارہ دی ملکیت دا سریب
پس پیش کوچکتی سوچنے بخداون چوڑیتے
خود کی کیتھی کیتھی کیتھی کیتھی کیتھی
و دنیکی ایک دی رہ لندہ میں یہ
اسی دی ملکیت ملا جھڈارہ کو وردہ
اگلے جک احمد اسلامی رئیس ایکز ایمیلیوس

مشترک مکار او د دیکھنے ایک دی کیا

۲ بیانات خصوصیت میر با تو رحید

کات

براتت المعمول موسم و گز

گز ۲۰- بخ سلعت تموذج بینت ۲۴ نده . بخوان سدقیقه و تلمیح کنمیختن اصل اسک -

مرکزی اصراریه و مکمله میندک صدر عیوک رامش با باینه کن صدر عیوک . مرحد روزاره .

مینک مانندک ابله . آصلعوک . مینک کرده . قرمادت دا خرمه کن شاه مخی تکریه شده .

که و در مقدار شعری نشید منداو او . ایه تو حقیق ایهون لایهی مرحد روزاره .

قطعه اول نویزد :

۱- ملاس شار العیجه بیان دیگل بو
کا و در مقدار که دری ، قرواق ده . سیر زانه .

آدلی خدن مانیلشی . سعی بوله کن .

مراده آله . ایه میشیش فسی ما بلار
سعایده ایدیلوس موده . ده در مل جی .

۲- مانیلشی غابلار آن شایخ اهیه آن دل عده
مشینه کن هایی هنره عاده اول رعن صده .

مشینه کن هایی هنره عاده اول رعن صده .
گه مشین معلو ماسته آله ایهون ایهون

جمیعیت فضوارندل اورایه خصوصی بر جویی
هر رخص ۴ میدهی .

گوشه ده ریکیس . ۳ . ۱۱- شده مخته ده .

۴- در مقدار مینک مینه آن ز عده ده اول ز شده .

که در آن ز عده ده فوتیه میند ر ایه ره کن .

که ره کن او راه فراز رسنه ماندست ایه شی

د بیهوده ده شاه مخی رایه لفومه رین سهو ره کن .

۵- ایه ره کن .

۶- چو باره . ده مرکزی اذره بیش

تر قیو و تیم جمعیتیس . و از حده لوزیس .

چویته ایله دعلوچان و پر ملسیس .

۷- پاشنه سالم او طلاق بینه ز . اهل بیانه ز

حمد ره بیانه

حاتم مریم فرید راه

قطعه اول کوئندی

صب اندیشه س لارم گور و سر
۱۹۹۶ نفاوت هرازه آیدیلر ۱

۱۱۰ صدیقه و مادر عادل مر لذتی شوچنده
س فیض سرمه کاتب طبعی و افسوس
صلیل امراء و فضیل طبعی و افسوس
س ای صدر ری خواست بیویت میبلیه
عاید بیویف و از خداوند این دوستی
عصر ای عومند میکشیدیم کن لزومند
گوسترسیم ۱

۱۱۱ صدر مسکن

بدری و دوستی بولمه سند کمک ۴ نشی میان

۱۱۲ دو ندو

و متفق مسلک امداد دیگران ای کملک شما پاپیم

صد و ۱۰۰ میل
کاغذ

برافت القول مومنو

کاراں معقول دهند و قیمت هیئت داداره اینکه اگر میل آمدت باشند میلدار باشند.

و قیمت هیئت فردا نزد صدر مشکل دارد و قدر خود را در هفتم کاخ باخانه داشتند و باینکه

دویست هزار ریال و ۱۰۰ هزار تپویزه و ۳۰ هزار خواری و ۲۵ هزار خواری و ۱۰ هزار خواری

و ۱۰ هزار خواری داشتند و باینکه باید داشتند اینجا نیز داشتند و ۴۰ هزار خواری داشتند و باینکه باید داشتند

الشیرینیه و تسلیه

لذی مسکن مقصد دارند و ملائمه میز و وکیل پسری ملیخه کنند و هم

دو بخش مس بیان و درباره که طوریه کنی خواهد شد و باید شناسه کنند و طرفی باید

بیعت بخوبی داشتند و قیمت هر کسری ۸۰ هزار آله و دیگر دویلیه کی این میل اینکه

تحقیق میله مس طرزند است و نار اعوام این قدره هشتاد هزار آله و دویلیه میله و دیگر دیگر

میله دیگر دویلیه کنند ای اینکه این میله ایم عرضه کنند و ملائمه کنند و باید میله

و میله و ملائمه کنند ای اینکه این میله ایم عرضه کنند و ملائمه کنند

و ملائمه کنند ای اینکه این میله ایم عرضه کنند و ملائمه کنند

و ملائمه کنند ای اینکه این میله ایم عرضه کنند و ملائمه کنند

که بسیف میله کنند ای اینکه این میله ایم عرضه کنند و ملائمه کنند

و ملائمه کنند ای اینکه این میله ایم عرضه کنند و ملائمه کنند

که بسیف میله کنند ای اینکه این میله ایم عرضه کنند و ملائمه کنند

و ملائمه کنند ای اینکه این میله ایم عرضه کنند و ملائمه کنند

۱۰. همچنان داده بگو سو ملاری کی فرق نکند

و دیگر دیگر داده بگو دری ایم لازم بگو و خوبیست

نه قرا دره آلمیر

۱۱. قیم کاتیه مردم شری داده داده ایم

گرند و دیده ستر محتمله ۱۵ ایم

للا مولانا سلامی فهمیه و فخر ای اینکه اینکه

هر یاری و قوتی دیگر دیگر دیگر دیگر دیگر

و بروی ایسی حقیقت ۵۰ هزار دیگر دیگر دیگر دیگر دیگر

هر یاری و قوتی دیگر دیگر دیگر دیگر دیگر دیگر دیگر دیگر دیگر دیگر دیگر دیگر

خوبی تو سیلوی و قرب قوتی عشق و رفاقت و قیمت و بیان کنند

کامیک ببره بخ مردمیه رنگ

کانکو ایل سنه می عده تاک ۱۵۰۰ هـ مرد . بیان نه فوج و بیفع تهیتیک
ههست اراده می دهد و هاب من زاده نک صدر اعلی ، اقوب شکل نک
کا تسلیکی ایله آخیر اجلالی داد ، اشراک ایمه عقیل ردل ، ای خاصه ره
ای عین اعیانی اراده . بی عذر ایله زاده زید عذر را ایله زاده لا حنفی صدر که
ای عصر الیطم رسمیج . بی ایل اسد حمزه اوض بی ایل اصف اعماکیتی دوخت
ای تو رافع . لا سیاه من رف مدموع سلیمان قولیت . ایل آغا افونم ایتی ملکه نه
ایل مرضی پات زاده لامزج بفرموده زاده .
من اکره دیدیلک سلیمان .

ای عین کا تب می بازیم صدور زاده نک شرور زاده شده ایمه لیکی
سی صد مقدار دسته و صد کی لا جاری مند .

ای شده بیلری قطعه ایمه لیکی

ای شده باره شده سوزو میری
میر بفرموده زاده بیلری شده ایل
معروضه بده بنشانیم که میر کله .
من کنیم بیشتر بیلری شدن داده میشی
، نیکه زاده ایل ایل ایمه لیکه کی
گزنه قوسه مول ولادت ایل ایمه ایل نجفی
لولک ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل
معروضه ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل
و القلا ماسک مخدنه ایل ایل ایل ایل
دو ده مسک سلیمان شرمند و مدد مک
و ماته ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل
مشهور دنی خوبیت تیغیه لوزیک
حده کی سیلری مرنور رهت العولک
سریک بیلری ایمه لیکی اداره شده

۱۳۷۶-۱۳۷۵

گوئده ریله دلکه در ، تیکل کند عینه
آقا ز عتمتی دن سایلاغن یا نظر
و عه من خلیفه ۱۰۰ دشنه بیه
پیر ، دارور دینه کیم اولت
ونه زمانه ای قاولدیقی بلکی
اید بید مشهور ، ییگه ، سلطانی
سیوط بینا یا بولوچور آمد اواره

۱ طاذب خانی ، ۲ سادا خانی
۳ چه چه خانی ، ۴ سورا خان
که و شه ندری : ۵ فور فوکن
۶ درو مغوز ببره ۷ هیبت آفر
۸ گوبوت لا کیم دودا خانی
۹ قرعناخ . ۱۰ دینگه آرچی

۱۱ کرسیلی . ۱۲ آمازیلی
۱۳ جلو خانیف ، ۱۴ هالیس
اینیمی او لارق یامیوق ، ۱۵ اصل
و پلیک المکد استدل ایدیلر
زینگون ، دو دنله کندیم ۱۶
آذ ریله دن معده د تبه نه
و سیوره ۱۷ اسام زاده
دینگن پیر ، دارور

الف) ششم ملحوظ

بیهوده لر و سپهانی و هجره اد لاین ، بیهوده بیهوده ۱۰ اور بیهوده خانه ایان
۱۱ بیهوده خانه ایان . حکم داد کهنه سر جرست نهاد ، و لذتگش هد اویی مک عهد .
ایندلکه میر ایی بکدهن چو اوسمهه سر بر راه مسیحیور و اعلاءه مسنه ایی . و هنده .
اول ایانی و می داینی . در ایونه لی وارد است . هله نوی ایی که بینه که
سر در سرستاره متنی ای میر ایی سنهه آن را دستیشه دن مسنه مرد ره ، واچی و صنی . ۱۲ قتل
عکله کهنه آناد ایان خرا و بکه کو و زنور خو بیرون چیزی بکه کهنه را نهاده
و رسمیه بازیلوه در . ۱۳ خنزیره . با هم کس که کوشود با تبره کهنه شود .
عشق نو در دلم دشت جای دیگر نمی شود . ۱۴ امشاد میود .

ساشی مویه دامین کشیده کهنه کهنه ایی و عقیده دن سر کهنه دی و ده در بور ایک
خلقی آییکی طایفه در . ۱۵ در همانی لایه سخنی لی . آنچه چون فروک و بیهوده گوره
یخچمه چونه ای اول نور ای قدمی ای ریخته ها شاهه بیدر ای اندان باز ما و اهل
سر لام بیهوده بیهوده ره ۱۶ ایلک شهومی هن بیلکه و ای هیچ کوچه همیشیده
تکلف ای لکه شهه ره شهور ای سر لامه داد بیلکه دی خیبر هی ای . ای ای راهای
در بیهوده آییمه ره سر لامه داد ، ای بیهوده آییمه داد ، ای قبیله عاش راه
کهنه ای شه ای کهنه کهنه ای ای ای سر لامه داد . ۱۷ ای ای ای ای ای ای ای
عاس لامه لامه . او کندک کهنه سر کندک کهنه لامه .

دیهیگنه گوره ، آیی هنوده ای ای ای سکونی زن ای ای کندک ده هنایان . ۱۸ تو ره جر ایکه
بیهوده کهنه سر لامه داد . ۱۹ ایت دلهن . ۲۰ لا خار ای ای ای . ۲۱ ناینی ها در رکه
بیهوده ده هیل هامنده خنیفت سر لامه دن خلصی عها چهار سر سکنی در بیهوده رکه

چمده سیزدهن ۳۵۰۰ ایوده تپی اسیر آندازه ایکو، چالندان کوهپ گلتنی

، قارا توپوندو لار، دار در پونداریت در اعلی عاد سک وار در
که؛ چون بوده ره علیمه ور قره مائیش، قارا توپوندو لار که، چادر مهری حبی

ایری سلیمان و مردم آد توپور) هاندیفلاز کندیزه با یشیعه اولان

، پارچی، کندی دار بوراد ۱ آنار عصیق در سایلادن، پیش

آدلوب اوسنونه گویندی، بوبون حیه تی، خلوه بوی داشت اهزاده ۵۰

ایرانیم ایش موسی، آدلار میرمیر، جوندک که و شاه نمر سی نک

آدی بیشته بیه، ۱۰۰ و ف ساده ای ۱۰۰ سور ۱۰۰ تیغه ای پیش

اصایی طایف ای کنگری آدلاری شنلی ری ای بایز اکنخانه ای دار

، پیشیان، بونکند و آنار عصیق و دیر دیشیم بوجهه بور که و مهری

بوحور آدلاری، ۱۰۰ ور دارک دی ۱۰۰ ور دارک دی ۱۰۰ ور دی ۱۰۰ ور دی

دیشیان بیه، ۱۰۰ ۱۰۰ - پانچ ادلان، خلق طایف ای بوحور بولونور

۱۰۰ - دیشیونکار ۱۰۰ - تاملاز ۱۰۰ - فاسن لی

۱۰۰ - گلن شاهی، ۱۰۰ - دیشیونکار ۱۰۰ - فاسن لی

۱۰۰ - کنگری، بونکند و ۱۰۰ - پانچه، پارکار لار اوت غنی، فامیدیانی -

شنه ری علیمیق، شاهی، ای غنی آدل قوچا بونکشی وار در بونک دیشیونکه

گوره، ۱۸۰ ۱۸۰، نی ایلده ۱۰۰ خار رویه ای خوشمن شویل من لئی الدری فرمادن

ینگی ده آدل و بونکن نصب الکه بکرس عاک، موغرود، آدلانی دی -

بونکش نک بدهنی ب اعلام اولوب، دیشیونکه هامیک مسلم است ایرزی

ما دلز بربه دیشی بواهیل سینه و مدر، بونک عادی هر ایل یاکی میکی داشا

ا سیزدهمین

و، باید نهاده گنبد را میشی. بیکنستی داشتند و میقدا هوشل نهاده بس کمی
با این تلاز، او توانی که خصوص و رفته در درجات اینستم.

قیصر اتفاق، کندی. آنرا معتقد دن کندک، مارف توپراف

که دشنه فی، آر اس، پی، با خشیانه، هف ای پیرم، ای بیلی بی

دیگر و آرور بورا لد، که که بسته شنون میخوی اولوب، فرمدندلی دن

قوچ داشک رواز در، نوره مریده، ایلاش شکلی، عازیلش بیله

س دا پیش وار در، قیصر اقین، که دشمنی بوضور آدلاست

بـ - سرف توپراف . ۱۰ - عاجج، دولهـ ۱۱۱ - شیر ایاف ،

بورا ادن کیجن ایلی بیکنیه آن رعیت شنیده، بیکن در که بخواهی دن

۱۲ - توپ اهال نیع . ۱۳ - کندک خلق عمومی کنکلی طایف سعدی در

اهالی سی دورک اولوب، اکینچیلی دستفال ایدمیر، بورتیقی

کندی. بیکنده خرابه رواز در ک بورا ادن کنکه سهی، عابلار داشتند

بعکنک ایچنیه، ده دیل اغا، آدل کعل وار در، بیکن که دشمن

بوضور آدلاست . ۱۴ - دیبلر ۱۵ - آخ و اف . ۱۶ - ده مرد مبارز

۱۷ - قوروخ، اهال س طایفی های رکنگل در، تهله لئنم .

آن رعیت دن؛ بیکنده ده، پرسنلیان اولش قدمی پر وار در

اهال سی عوما لعله لی سایلر . ۱۸ - قاراباچکـ - بیکن ده

آثار عتیقه، بیماری بیلاز دان معهود . ۱۹ - ۱۴ بـ - قصر سلا دی دن

قالنخ، شهزاده در . بوزلارک بروی بیکن ایکن کوک، ده

پوچوک مداره . ۲۰ . گوئیش ادلوپ . گوئی کلخی رند . و قرآن آیه لرس
ایله باریلوب بیلستر . کیمک شده فریند گورما تفعیر کل طنخه .
۲۱ . ربت مخدع اخباره . نورگان قودسی خاتون ده جمله که اد توپور .
۲۲ . کنه کشمال شمه ۱۰ آسنی . ادل یهه ادلوپ . بوسادا داسنی
اچمنه فردادر کنه خلق بیک بوده که بوند ریخاریه تیپر ایه بو حل دن
جیقوب تواریخ عقار کنه کنه کلی سو . آسنی . ادلایز کندت
شمال فربه تجینی ۴۰ و میستبله . داردر . بسلیمی گدو . و بسلیمی ادلی
کنه کنه له بوسادا ۱۵ آسنی . مادا ۱۰ آسنی افریز گور دنور . عینی بسلیمی .
برینک اوسنی دا خد . شگر دن له سی داردر کندت . هزار حضوی کنه
کنه فربه دلگوشه کو خوار در . بصلی بورالا ایرس . بیه . ۱۰ خدمه زاده آولا خنیز
نود مردو سیدلک غری بته رک اوستوند . قولان . ادلی دیز داردر
بو رانی سکر . دیکره بی پارچه بازیلی . بیرو فتو . اوه بدهن سر شیئی ناببلدی
قد اسف نه کنی هنگ اللهدو رکشونه چوق کنه لعید ایبی سیدیک . بارق الامعکی
بو شیئی خیکلی مو اتر اولدمعن اکلا سیدر ملا خفه آیه تکن . (اعلائی عفو ترسن
مر . بیه باتکوب ملک عصمه ایلکور .) آنکه شمال سرخ طرحده . قالاصع . ادینی
کنه ۱۰ دانلو میری داردر بیه ادل کنه قابلی د بیه . ۱۰ عتنی
شیدر ک . تحریر دن سا پل دیعنی سویل دنل کنه ک سیمور دا خلاری . بایلا قلوا رس .
بیور تکلاری دله هشماری بیهور ادلایز . ۱۰ اعلاری . ۱۰ تغییه ۱۰ ععنی
لا . ۱۰ ادل اما . ۱۰ دیمه ک . ۱۰ سیمور . ۱۰ خانه اهل . بیه کلدره .
در . بیش هارعا . ادل سیمور دا سی . ۱۰ دنل ایه هشماری .

ایشتریلوف

ششم دن ۲۲ بورا د کهنه ابادانلوق نت تاری آولد یعنی معلوم در
کند که اهل طائفه ب هموسا کنگره ای اولوب، این بزرگیه کجید طرف ادل و دشمنان
یا صفتی دلی ای من آخوند ۱۱۰۰ عار ابا خل و بوکهیاری . ایندر که رئیسی

شده رکنی ۲۳ مسرازگوبلر ۲۴ یولقعن ده ره ۲۵ ساریف سوریان ۲۶
دو ره بز ۲۷ ده ره بز ۲۸ توکلی بیمه ک ۲۹ ییلپی ۳۰ ۳۱ - ایند اوله
بورا ده ۳۲ بعنه ده ره ک اندیه ۳۳ ده ره اولوب کهنه قبر سد نلوی علا مداری
بسیز کندی داملاها آدلی دا فنه ۳۴ بیکر ملز آدلی بز ۳۵ افا ، دار ره
خلاق ایچی اولوب ، از ره بیله ۳۶ تنه کی آلمد کی کندی نهود کند اینق ل ایسراز
جهوی د ، بوکند د آثار عتیقه دن مدد و کند د هواد شکالی کهند کی قیوسن مدن ره

۳۷ مسابقی داشتی ۳۸ آدلی بز داش دار ره بود ایند اوزوبلو هنر یعنی صور
بر عده ترم پارم ، او عالیتی ۳۹ ، ساخته ترمه اولوب نوژه اوله من شخصیت
حیکل و صورتی حک ، ایندیش در بز طرف فندی آت شکن و سوسته اند ده
ادنه که مان ۴۰ ، انته ، یازدیکر که او قیاده گهان اولادی ، ۴۱ بیکر بز طرف فندی
مشیر ، عاریل ، ۴۲ داع علیک شغلی حک ایندیش در باش طرف فندی
چو جرق شکلی دار ره و بز طرف فندی بیوه ۴۳ بیته ای اوی ده لیکور طرف شرقی کی
او لاده ۴۴ آیا ق مردم نهاده کجی نسنه بزدن یازدیلار اوله ونی سوبلی بیکر حواله
او بیز طبله توکل و کینه ای دخونی بور بورا ده یازدی اوله بیکر ایز در زنده
بسیز خرسان ۴۵ دیشیز نه تعریف دل که لارم در نمک اوله شغل اند بگی
معده ای مودیلار ده بیکر احمد ره ، موکنه ده و ناز عتیقه دن کندی

اچینهه اد کوپه بور سک سان ۱۰ لوپه ، بور ۱۰ سر عوج داشت چه رکوب پنداره
قره وار در خلقه بوئه ادیت ۲۰ سال سلطان ، دستورلر

گهین قیه ۳۰ دل سلمن دشیر کسی نکه قیه ته ۵۰ زیسته دا چوچه ۱۰-می سله ۵

مرن برخ ، هر سر ، داشت چکنر دوكه که خدمتی

طافخ آدلایز ، لاخیل ، ۱۰ هزار اد افل ، ۱۰ هزار زنه سرت ،

بولند خلق حال عازم راه ۴ هزار رو بور ۱۰ آنرا عصیه هر ف دار در ره :

۱۰-۵۰ لی بیو ، ۱۰- دانگ ، که دشیر ۱۰ دلایز ، ۱۰ هار ۹ هشت ،

۱۰- آت آغیلی ، ۱۰- هوش آفیل ۲۰ داشت آغیل ۲۰ هزار داشت ،

بولا ۱۰ هزاری ، فارون یهلاک ، طاف دارس : ۱ بسلیعیل ۱۰ هزا طلی ،

۱۰- پهلا دادی ، ۱۰- هر تو پیموزی ، بولند ده دلاری معده بیکه دار ده ره ،

دو زر ، هزیل ، قیه مری رنگ بور نیما ۱۰ بور ۱۰ ده بوكی معدن شنیم جو جه زر ،

۱۰- شاه نجی ، آنرا عصیه دن ۱۰ لارق بولندیق شاه لشروع عل عصیه

مشهور " کی بور حالا کی ، دار در ره بور ۱۰ جوف قدریم و هم بور

او ده ۱۰ هکلاییلی بور ۱۰ لارق خود ره بور بکل ده ، سقی قابلا ده

خندل عصر لوه ۱۰ هکل بور سکه بو تا یهشی در بولند زدن ایکی کی

بور بند عمال ۱۰ لاری بور بند بیکه اوز رایه اولدست بیهین عصر که عاصه ره بور

دیکی بند عصر بیکه بیکلی کی بولند صرف ابریل دی بیهیع " کلر بند ده

گوش از بند ، ۱ بیکه ، بیکه ، بیکه ، و دل خلیفه قرک ۱۰ دلاری دار مکنر ره

بور ۱۰ دهن آیین سه هی قابلا دان عیشی بور سکه ۱ بیک سیک لیکن ایل

گیز و سنجاق موزه شه و بی حیثیت بورس فن میدان بورا و این نایاب
 گذر تئاتر باقی بعد از این داده ملاس خصوصی بورس فنیار او پنهان تئاتر و بازیاب
 دل خود را بخیر . گندک شرق طرف زده وارد ایله ایل بیو . و شاه با عی .
 ایله ایل بیو و مستونده بودوک قدری از ادار شاه تخت نمایی و شاهزاده خود بورا اولانیز
 داشت ایل بیغی آخ بولاخ ۲۷ قاچاقی ایل استاد اورخی ایل ارغ آخ زحمد و دن
 ایلوب . آرچی بیلده ایل ایل دشکنی بوده شاه تخت نمایی بورا ایل بیلده که بیلده
 بیلده دوز دیه لریه آیلار بیلده ایل بیلده دوز دوز دوز دوز دوز
 سو و اوساچ و لیمه بور مشم . گوچ ایل صفر و دو دلبر بیلده داد نیزه داد
 آخ ایل مسلوم در بور تختی . تی را با عذر و شاه تخت گندک قدری او را لیق نماید .
 خصوصی شاه بور عالی سیک ایل ایل ایل چی ایل ایل ایل ایل ایل بیلده همراه ایل بیلده
 بیلده ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل ایل
 ایل
 ایل

کندک ملکه بورک ایل ایل ایل ایل ایل ایل

ا شیخیل عَ قصیعه اولدرنه عَ

دیک شوور دا مرد دلخَ شویپر یر، آبره همیدر زاده رک ایمه بیگی من
 اویا حصه یه بولودور ی بایات پاکنگی صراحت و سُرور دا مرد همی خیمه ۵
 ۱۰ یعنی سوپلارک اویزی القس و جاقش ت ویر و چی معروضه؟ جلاسی ملکتمن مقدس
 عادم مختلف در؛ بایلار بالغز ایده ملک رک قمره آللندی ایضا ور
 گون ادرنایلی بستوب عوندان اور حق
 اد دان بانی دا شنید عکس المذب بکنی
 ایله رک بقیه لار ایسی سیمیلر
 سو در سده بخونه که گنگانی ۱۱۱۵
 ایله دشلا بزب آفت ما کمی داوت زلار دلخَ نک عاده ملکیه دا مرد آدمی مدنویه
 بز دلخَ و دنداوس دا نور لغتیلک هرگونه بردن صورتی محبیک سرگزی ۱۱۱۶ و هنر کومنه ریاضی
 جو روکه فرنی بازوبه اید و بت تازه صورتی همه رک ۱۱۱۷ رک زینه بزه و مه میکنی و مه فراز اید و این
 بایلار ایله ته زه صورتک باید بزه تو رکنی احیان جعیک عقوتر نه که ایله کی
 جو روکه فرنی آنسته گونه باید اید بزه صبح ۱۱۱۸ ایکی نزدیک بیوب بیانه، که اسکن نزدیکه
 دیده رک داشت اوزان شن دا مرد همه ۱۱۱۹
 عاریت، فلاح، گه شنیده، رصد اوده ده خرمان دیاره ده بزمیه لر
 عرب نیک، و اوزان احسنی کمی بزکه کونه ده سلیمان دله همی عروضی، و دن رجیسته
 کونه رک اهلکی باشی اخطبوث، مالک ازه، دیده بی مدلنه ته تو پیاماسکه، قمره آللندی
 ۱۱۲۰ دیده در، و اسان غلدار، موږ هنی صورت
 هنی و اشنه بخونی دو گون بزکه بزکه اهلکی
 لکلر اد لاین

لا صورت میله ده شف بر میله اد لاد شنده بیلر اجلس فایلر عَ

اجلسیک صورت
 بیلر
 لاین

۲۸

عوای خوبی کی اور خوبی ایسٹ پروپریتی گرفت اور وہ کافی نہ بود تھا کہ اسے
بچان ملے۔ منفی صیغہ ایجاد کرنے والے اس سے صفت و معنی مدد کی جائے گی اور
خوبی کی خوبی کو لے دئے جائے گی۔ خوبی و خوبی کی صفت آنکھیں والے صفت عینکے مدد کی
کی تسلیک ایجاد کی جائے گی۔ ایسا سادہ ایسٹ دیک ایسٹ پروپریتی ایجاد کی جائے گی
کہ ایسٹ صفت و خوبی کو ایسٹ پروپریتی کے کام کی طبقہ میں دیکھ دیجیں گے اور خوبی کو ایسٹ پروپریتی
کا ارتقا زادہ کی جائے گی۔ مہیل امروزی

دیستبلیمیٹ میگر کر جائے گی اور خوبی کی ایسٹ ایسٹ پروپریتی کی
دھنکہ بعلتی پر محیط رکھے جائے گی۔ ایسٹ پروپریتی ایسٹ پروپریتی کی ایسٹ پروپریتی کی
حکمتیں متر و متر کی

صلیح اور مذکور

امتنانہ ملکیت

برائی حکم حکمتیہ رہا ہے مصروف رضاخواہ ایسٹ پروپریتی
کی صفت و خوبی صفت نیوپری ایکو ڈاڑھی ایکو ڈاڑھی
حکمتیں تکمیل کرنا ہے اور ایکو ڈاڑھی میں کمتر دلخواہ
کے شکاری لار حکمتیہ کے میشیں صبور رہے
صبور رہے ایکو ڈاڑھی دا اور دوسرے
ڈاڑھی لر میشیں تکمیل کرنا ہے اور ایکو ڈاڑھی
کے شکاری میں کمتر دلخواہ ایکو ڈاڑھی ایکو ڈاڑھی
گریبوں کو بھی ایکو ڈاڑھی لر جو گریبوں کو بھی
ظرفیتیں خوبیں سر حکمتیہ کی کردہ رہیں گے ایکو ڈاڑھی
اچھا اعلیٰ حاکمیتی صبور رکھو گریبی سے
لکھ رہیں تھیں، ہمہ ایسے ۹۔ خوبی و مصروف رہے
لے یہی تھے میں نہ گریبوں کی خوبی کی لار کی ایکشندی
اوہ لار کی خوبی کی خوبی ایکو ڈاڑھی اور دوسرے دلخواہ
اچھا اعلیٰ تھیں اکر سیز در رہ دیں ایسٹ پروپریتی
اوہ لار مصروف رہے کی خوبی کی خوبی ایکو ڈاڑھی
ایکو ڈاڑھی کو ستر دیجت ایکو ڈاڑھی دھرنا فیضی صلب (معنی)
ویسے ۱۰۰ ملی میٹر کی لار دیجیں خوبی کی خوبی
دو ڈھونڈیں ایکو ڈاڑھی کی خوبی کی خوبی کی خوبی
کی خوبی کی خوبی کی خوبی کی خوبی کی خوبی
ویسے ۱۰۰ ملی میٹر کی لار دیجیں خوبی کی خوبی
ویسے ۱۰۰ ملی میٹر کی لار دیجیں خوبی کی خوبی
ویسے ۱۰۰ ملی میٹر کی لار دیجیں خوبی کی خوبی

الشِّنْدَلِي

قطع اندیل کی

دوڑھا بجود آنہ سی لرمی صورتی

و سرمه مٹھے دل جگر توئیں تاروں

لارواں اور دوچھو

۱۱ سی صکرینہ گور دیکیں ایش دل سروہ
اوڑھ دھرم دل کیونہ دھاروں نے غریب
ا تھیں ا خلا سله، ۱۲ جبکے دامنی گوزہ کی
دوڑھا گیبی ایلہ گل غردہ مرکتے

ھنڈتے بھبھے ۱۳ ا ملائیں دل

جبکے ۱۴ مقصہ دل گارنے خیہ دل

۱۵ دل عدیعہ ری ۱۶ حفہ دل تروجیہ

ا تھے کسی دل معرفت نے دل دلیقہ خیہ نہ

۱۷ دل نہ قطع نہ ملیں دل صورتیں

و نور دل دل ۱۸ ایشہ جانی ا خلا سله

صورتکیں یشخی دل ایشیا

و اڑل دل اولوں دل سر جال دل ایشیا

الد دل مل دل ایشہ جبکیہ دل دل

و سیوں دل دل دل دل دل دل دل دل

سریں ملکو ملدن و ملکیت ملکو ملکیت

۱۹ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۲۰ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۲۱ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۲۲ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۲۳ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۲۴ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۲۵ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۲۶ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۲۷ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۲۸ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۲۹ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

۳۰ دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل دل

کی دل دل

ÖN SÖZ	3
PROTOKOLLAR	
1-ci protokol	9
2-ci protokol	10
3-cü protokol	13
4-cü protokol	14
5-ci protokol	16
6-ci protokol	18
7-ci protokol	19
8-ci protokol	21
9-cu protokol	22
10-cu protokol	23
11-ci protokol	27
12-ci protokol	30
13-cü protokol	30
14-cü protokol	31
15-ci protokol	33
16-ci protokol	34
17-ci protokol	35
18-ci protokol	36
19-cu protokol	37
20-ci protokol	40
21-ci protokol	41
22-ci protokol	42
23-cü protokol	44
24-cü protokol	44
25-ci protokol	46
26-ci protokol	47
27-ci protokol	48
28-ci protokol	49

29-cu protokol	50
30-cu protokol	51
31-ci protokol	53
32-ci protokol	54
33-cü protokol	55
34-cü protokol	57
35-ci protokol	58
36-ci protokol	59
37-ci protokol	59
38-ci protokol	60
39-cu protokol	62
40-ci protokol	64
41-ci protokol	70

ƏLAVƏLƏR

Vahab Salman oğlu Həsənzadənin tərcüməyi-halı	73
Mirbağır Mirheydər oğlu Mirheydərzadənin tərcüməyi-halı	74
M.Mirheydərzadə. Asari-ətiqə	76
S.Sabri. Ordubad qəzasında asari-ətiqə	80
V.M.Sisoyev. 1926-1927-ci illərdə Naxçıvan Respublikasına səyahətə dair hesabat	82
Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin üzvləri və digər şəxslər haqqında qısa məlumat	85
Naxçıvan muzeyinə verilən materialların siyahısı	91
Naxçıvan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin keçirdiyi iclaslar haqqında ümumi məlumat cədvəli	92
İZAH VƏ QEYDLƏR	94
FOTOLAR	109

ADLAR GÖSTƏRİCİSİ

Şəxs adları	113
Qəbilə, tayfa, xalq, millət adları	115
Qitə, ölkə, mahal, şəhər, qəsəbə, kənd, məhəllə adları	117

Dağ, daş, dərə, təpə, zağa, keçid, kövşən, otlaq, yaylaq, dəniz, çay, arx adları	119
Maddi mədəniyyət abidəlrinin adları	120
Təşkilat və müəssisə adları	122
Müxtəlif adlar	123
LÜĞƏT	124
PROTOKOLLARIN EAKSIMİLESİ	128

Redaktor müavini: I.Zeynalov

Texniki redaktor: E.Əsgərov

Çapçı: E.Hacıyev

Tərtibatçılar: S.İsmayılova, Ə.İsmayılova

Komپuter dizayni: Vaqif Nadirov

Yığılmağa verilmiş 07.07.2005.

Çapa imzalanmış 02.08.2005.

Şərti çap vərəqi 12,2. Sifariş № 345.

Kağız formatı 60x84 1/16. Tiraj 500.

*Kitab "Nurlan" nəşriyyat-poligrafiya müəssisəsində
hazır diapositivlərdən çap olunmuşdur.*

Direktor: prof. N.B.Məmmədli

E-mail: nurlan1959@rambler.ru

Tel: 497-16-32; 850-311-41-89

Ünvan: Bakı, İçərişahər, 3-cü Maqom təyəv döngəsi 8/4.

Xəlilov Fərman Yunis oğlu

1952-ci ildə Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. Otuz ildən artıq H.Cavid adına Naxçıvan şəhər 5 nömrəli orta məktəbdə və Naxçıvan Türk Litseyində Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənlərini tədris etmişdir.

Filologiya elmləri namizədidir. Elmi yaradıcılığının əsas istiqaməti Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı problemləri, xüsusilə M.Ə.Möcüz ədəbi irsinin tədqiqidir. «Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası»nın II cildinin (Bakı, 1983) tərtibçilərindəndir. Naxçıvan teatrının tarixinə aid xüsusi araşdırılmaları yardımır. 60-dan çox elmi məqalənin müəllifidir.